Переклад з англійської Андрія Сметюха

Частина 1. Факти

1. Важлива персона в "Таврському Експресі"

Це трапилося о п'ятій годині зимового ранку в Сирії. Поблизу платформи в Алеппо стояв потяг з величною назвою "Таврський Експрес". До його складу входили: кухня, вагон-ресторан, спальний вагон та два вагони місцевого значення.

При вході у спальний вагон стояв молодий французький лейтенант у блискучій формі, що розмовляв із невеликим на зріст чоловічком, який був закутаний по самі вуха у шарф, з-під якого стирчали рожевий ніс і закручені вусики.

Було надзвичайно морозно, і хоча роботі супровожувати кожного пасажира не позаздриш, лейтенант Дюбош виконував її доволі мужньо. Приємні слова з його вуст лунали витонченою французькою мовою. Хоча загалом він не розумів, що коїться. Ходило чимало пліток, як і зазвичай в таких випадках. Його генерал ставав все суворіший й суворіший. Ще й цей бельгієць з'явився – напевне, з Англії прибув. Попередній тиждень був надзвичайно дивним – коїлися абсолютно незрозумілі речі. Один із відданих офіцерів вчинив самогубство, інший – подав у відставку. Згодом усе заспокоїлося. І генерал, командир лейтенанта Дюбоша, наче літ на десять помолодшав.

Лейтенант випадково почув частку розмови між генералом та незнайомцем. "Ви врятували нас, друже", – сказав генерал з певною тривогою, його білі вуса тремтіли. "Ви врятували честь армії Франції – відвернули страшне кровопролиття. Дякую, що погодилися на мою пропозицію приїхати в таку далечінь..." . На що незнайомець (його ім'я було Еркюль Пуаро) зазначив – "Що ви, хіба я міг забути, що ви мені

раніше врятували життя?" Генерал висловився, що його заслуги його перебільшені, і їхня розмова продовжилася в звичайному дусі, де можна було почути слова Франція, Бельгія, честь, повага та інші. Згодом вони обійнялися та розпрощалися.

Про що йшла мова, лейтенант Дюбош так і не зрозумів, але доручення провести Пуаро на "Таврський Експрес" було покладене на нього, тому з великою завзятістю молодий багатообіцяючий офіцер взявся за нього.

– Сьогодні неділя, – сказав лейтенант. – Завтра, в понеділок, ви будете у Стамбулі.

Це вже не вперше він говорив цю звичну фразу. Розмови на платформі, перед відправкою потяга, завжди в чомусь подібні між собою.

– Так, – погодився Пуаро.

– Ви, напевне, затримаєтеся там на декілька днів?

– Так, звісно. Я ще не бував у Стамбулі. Було би дуже жаль проминути його, ось, – він клацнув пальцями, – Я не маю нагальних справ і можу декілька днів погуляти.

– Свята Софія, надзвичайно прекрасна, – сказав Дюбош, який жодного разу її не бачив.

Здійнявся прохолодний вітер і обоє чоловіків здригнулися. Дюбош поглянув на свій годинник. За п'ять п'ята – залишилося лише п'ять хвилин! Думаючи, що незнайомець спіймав його погляд, він поспіхом продовжив розмову.

– Лише декілька людей подорожують в таку пору року, – поглянувши у вікна спального вагона, мовив Дюбош.

– Так, – погодився з ним Пуаро.

– Сподіваюся, вас не занесе снігом десь у Таврських горах!

– Таке буває?

– О, так! На щастя, в цьому році таких випадків не траплялося.

– Будемо сподіватися, – відповів Пуаро. – Проте погодні вісті з Європи, на жаль, невтішні.

– Дуже. На Балканах повно снігу.

– У Німеччині теж. Я чув.

– Ну, – сказав лейтенант Дюбош, стараючись заповнити паузу, – Завтра, о сьомій сорок ви будете в Константинополі.

– Так, – мовив Пуаро, і додав, – Чув, що Свята Софія прекрасна.

– Думаю, вона розкішна.

Понад їхніми головами розсунулися штори, і з-за них виглянула молода жінка.

Мері Дебенхем практично не спала після від'їзду з Багдада минулого четверга. Ані в поїзді до Кіркука, ані в кімнаті для відпочинку в Мосулі, минулої ночі теж їй не вдалося відпочити. Стомившись від лежання в душному купе, вона споглядала у вікно.

Напевне, це Алеппо. Нічого особливого. Довга, погано освітлена платформа з гучномовцем, позаду арабською хтось сперечався. Під її вікном балакають французькою. Один із них французький офіцер, інший – коротун із дивними вусиками. Вона посміхнулася, бо ніколи не бачила такого закутаного чоловіка. Надворі, здається, дуже холодно. Ось чому у вагоні так сильно обігрівають. Вона спробувала опустити вікно нижче. Але їй це не вдалося.

Провідник підійшов до чоловіків. Він сказав, що потяг відправляється і що мсьє повинен зайняти місце у вагоні. Маленький чоловік зняв капелюха. Голова – точнісінько як яйце! Незважаючи на всі клопоти, Мері Дебенхем посміхнулася. Таких коротунів ніхто не сприймає всерйоз.

Лейтенант Дюбош висловив напутню промову. Він її підготував завчасно та зберігав до останньої хвилини. Вона була блискучою.

Намагаючись не відстати, Пуаро відповів тим самим.

– Поїзд відправляється, – сказав провідник. І з великим небажанням у погляді Пуаро зайшов у вагон. Провідник прослідував за ним. Лейтенант Дюбош відсалютував, і потяг, рушивши з місця, почав повільно рухатися.

– Нарешті, – промимрив Пуаро.

– Брррр, – сказав лейтенант Дюбош, зрозумівши, що дуже змерз.

– Ось, мсьє. – Провідник провів Пуаро і, дуже жестикулюючи, показав йому всю чарівність і чистоту купе. – Дозвольте вашу валізу. Я її поставлю тут. Він простягнув руку з певним наміром. Еркюль Пуаро вклав у неї декілька складених банкнот.

– Дякую, мсьє. – Провідник оживився. – Ваші квитки у мене. Дозвольте ваш паспорт? Ви їдете до Стамбула, так?

Пуаро простягнув документ. – Зараз небагато людей їде, так? – Ні, сер, лише двоє пасажирів – обоє англійці. Полковник із Індії та молода леді з Багдада. Чогось бажаєте? – Пляшку "Пер'є".

П'ята година ранку – не кращий час для посадки. Залишається лише 2 години до світанку. Зрештою, Пуаро з відчуттям завершеної справи згорнувся в кутку й заснув.

Прокинувшись о пів на десяту, він вирушив до вагона-ресторану за чашкою гарячої кави. Там він побачив лише молоду леді, яка щось пояснювала провіднику. Висока, худа, темноволоса – приблизно двадцять вісім років. Щось у ній було дивовижне – вона снідала, підкликала офіціанта, щоб він долив їй кави та розповідала про модний одяг, світ та подорожі. Одягнута вона була в темну сукню з тоненької тканини. Пуаро не знайшов для себе нічого цікавішого, аніж непомітно спостерігати за нею.

Це була молода, стримана та врівноважена леді, яка зможе про себе подбати в будь-якій ситуації. Йому дуже сподобалася виразність її рис обличчя, вишукане вбрання, темне звивисте волосся та очі – сірі, холоднокровні, ніби вдивляються в нікуди. Проте Пуаро зауважив, що вона з тих жінок, яких він називає "красива жінка".

Згодом у вагон-ресторан увійшов високий худий чоловік, на вигляд сорока-п'ятдесяти років, у коричневому костюмі, з легкою сивиною на скронях.

– Полковник з Індії, – промовив до себе Пуаро.

Зайшовши в кімнату, незнайомець вклонився дівчині. – Доброго ранку, міс Дебенхем. – Доброго, полковнику Арбетнот.

Полковник стояв навпроти неї, опершись на стілець.

– Щось не так?

– Ні, все гаразд. Сідайте.

– Сніданок – не найкращий час для розмов.

– Я не кусаюся.

Полковник сів і покликав офіціанта як справжній офіцер, замовивши каву та яєчню. Погляд його ненадовго зупинився на Еркюлеві Пуаро, який прочитав у його очах фразу "Дивакуватий іноземець".

Як і всі англійці, вони не були балакучими. Обмінявшись декількома сухими фразами і подарувавши дівчині троянду вони пішли в її купе.

Під час обіду вони знову сиділи за одним столиком, ігноруючи третього пасажира. Розмовляли вони значно жвавіше, ніж уранці. Полковник розповідав про Пенджаб, іноді розпитуючи дівчину про Багдад, де вона була гувернанткою. Під час розмови в них виявилося декілька спільних знайомих, що відразу зблизило їхні стосунки. Говорили про старого Томмі, старого Реджі та інших людей. Полковник поцікавився, чи їде вона далі до Англії чи зупиняється в Стамбулі. – Їду далі. – Не хочете побачити місто? – Два роки тому я їхала цією дорогою і три дні провела в Стамбулі. – Зрозуміло. Мушу зізнатися, я щасливий, адже я також їду до Англії.

Він незграбно вклонився і на його обличчі з'явився рум'янець.

– Він чутливий, цей полковник, – подумав Пуаро з посмішкою. – Подорож потягом більш небезпечна, ніж морем.

Міс Дебенхем спокійно відповіла, що це чудово. Її манери були дещо жорсткими. Пуаро зазначив, що полковник провів її до купе. Вони споглядали мальовничі краєвиди Таврських гір. Під ними проходили Кілікійські Ворота, коли вони зупинилися в коридорі. Пуаро якраз проходив повз, коли дівчина прошепотіла:

– Як прекрасно! Я, я…

– Що?

– Я просто в захваті!

Арбенот не відповів, але його обличчя дещо похмурніло. Він сказав:

– Хочу, щоб ви усе це покинули.

– Тихіше, будь ласка.

– О, звісно! – Він кинув презирливий погляд на Пуаро. – Проте мені не подобається ваша робота гувернанткою. Бути на побігеньках у тиранів-матусь та їхніх набридливих малюків.

Дівчина посміхнулася широкою посмішкою:

– Не думайте про це. Зневажливе ставлення до гувернанток – лише вигадки. Можете бути певні, що іноді навіть батьки мене побоюються.

Арбетнот виглядав присоромленим.

– Якусь цікаву комедію бачу я зараз, – задумався Пуаро і згадав, що раніше думав про те ж саме.

Вони прибули до Коньї о пів на дванадцяту ночі. Англійські пасажири вийшли розім'яти ноги, крокуючи вперед і назад по засніженій платформі.

Пуаро вирішив поглянути на станцію з вікна. За десять хвилин він все ж таки вирішив вийти й подихати свіжим повітрям. Він одягнув на себе декілька кофтин і міцно закутався, а також взув свої черевики в калоші. Одягнувшись, він обережно спустився на платформу та пішов до локомотиву.

Голоси, що він почув у темряві, відразу ідентифікували їх власників. Говорив полковник Арбетнот:

– Мері… – Дівчина його перебила: – Не зараз, ні. Коли це все закінчиться, після всього…

Пуаро позадкував. Йому було дуже цікаво. Лунав суворий, впевнений голос міс Дебенхем.

– Цікаво, – промовив він сам до себе.

Наступного дня він зацікавився, чи вони не посварилися. Вони майже не спілкувалися, а дівчина виглядала вкрай стривожено. Під її очима з'явилися чорні кола.

О пів на третю потяг зупинився. Деякі люди повизирали з вікон. Декілька чоловіків, зібравшись разом, оглядали дещо поблизу вагона-ресторану.

Пуаро виглянув і щось сказав провіднику, який дуже поспішав. Почувши відповідь, він подався назад і випадково зіштовхнувся з Мері Дебенхем, яка стояла позаду нього.

– Що трапилося? – запитала вона французькою. – Чому ми зупинилися?

– Нічого страшного, мадемуазель. Щось зайнялося у вагоні-ресторані. Нічого серйозного. Уже вже скінчилося. Запевняю вас, немає жодної небезпеки.

Вона зробила різкий жест, наче думки про займання здалися їй абсолютно неважливими.

– Так, так. А як же час?

– Час?

– Так, це ж нас затримає.

– Напевне, так, – зауважив Пуаро.

– Ми не можемо запізнитися. Потяг прибуває о 6:55, і нам потрібно перетнути Босфор, щоб встигнути до дев'ятої на Східний Експрес. Година чи дві затримки можуть стати фатальними.

– Таке можливо, – припустив він.

Пуаро з цікавістю на неї подивився. Рука, що спиралася на вікно, дрижала, а губи тремтіли.

– Мадемуазель, це для вас так важливо?

– Так, так! Я повинна встигнути на потяг!

Вона відійшла від нього і пішла коридором до полковника Арбетнота. Тривога її виявилася марною – за десять хвилин поїзд рушив.

На вокзал Хайдарпаша вони прибули з п'ятихвилинним запізненням, наздогнавши час у дорозі.

Босфор був неспокійний і Пуаро був незадоволений. Покинувши своїх попутників на човні, більше він їх не бачив. Проїхавши Галатський міст, він попрямував до готелю "Токатліан".

2. Готель "Токатліан"

У готелі Еркюль Пуаро замовив номер із ванною. Підійшовши до консьєржа, він запитав, чи не надходили листи на його ім'я.

Його очікували три листи та одна телеграма. Поглянувши на ім'я відправника телеграми, його брови вигнулися від здивування. Відкривши її у звичній спокійній, неквапливій манері, він прочитав наступне:

"Ситуація з Кесснерами, як ви й передбачали, вийшла з-під контролю. Будь ласка, негайно повертайтеся."

– Як це дратує, – розчаровано промимрив Пуаро. Поглянувши на годинник, він подумав: "Я мушу сьогодні вирушати" і запитав консьєржа:

– О котрій годині відправляється Східний Експрес?

– О дев'ятій, мсьє.

– Ви можете забронювати мені квиток?

– Обов'язково, мсьє. Не думаю, що це буде проблемою. Зараз вони їздять практично порожні. Вам перший чи другий клас?

– Перший.

– Чудово, мсьє. Куди ви їдете.

– До Лондона.

– Добре. Я забронюю вам квиток до Лондона і зарезервую вам купе у вагона Стамбул – Кале.

Пуаро зиркнув на годинник. За десять восьма.

– У мене є час, щоб поїсти?

– Звичайно, мсьє.

Бельгієць кивнув. Він повернувся, відмінив броню у готелі та попрямував до ресторану. Тільки він почав робити замовлення, як на плече його лягла чиясь рука.

– Приятелю, яка приємна несподіванка! – сказав голос позаду нього.

Позаду нього стояв низький повний чоловік із смішною зачіскою, задоволено посміхаючись. Пуаро підвівся.

– Мсьє Бук!

– Мсьє Пуаро!

Мсьє Бук, також бельгієць, був директором компанії – власник фірмових вагонів, і його знайомство з легендою бельгійської поліції триває багато років.

– Друже, чому ви так далеко від дому?

– Мав одну справу в Сирії.

– І ви повертаєтеся додому – коли?

– Цієї ночі.

– Чудово! Я також. Їду по справах до Лозанни. Ви вирушаєте Східним Експресом?

– Так. Попросив, щоб мені забронювали купе. Я планував залишитися тут на декілька днів, але отримав телеграму, в якій мене просять терміново приїхати до Англії.

– Ех, – зітхнув мсьє Бук, – бізнес є бізнес. Але про вас зараз говорить увесь світ!

– Напевне, щось мені таки вдалося, – скромно зауважив Пуаро.

Мсьє Бук усміхнувся.

– Ми ще з вами неодноразово зустрінемося, – сказав він, встаючи з-за столу.

Пуаро сконцентрувався на тому, щоб не вмочити свої вуса в суп. Чекаючи наступну справу, він вирішив оглянути залу. Там знаходилося з півдюжини людей, і з них усіх лише двоє становили цікавість для Еркюля Пуаро. Сиділи вони не надто далеко. Молодший із них, приємної зовнішності, був чоловіком близько 30 років і мав вигляд американця. Але привернув увагу Пуаро не він, а його компаньйон.

Це була особа віком близько шістдесяти-сімдесяти років. На перший погляд він скидався на відомого мецената – трішки лисий, з високим чолом, чудова посмішка із вставною щелепою – все це робило його в

очах іншим надзвичайно доброзичливим. Проте коли їхні погляди перетнулися на мить, Пуаро помітив страшенну зловтіху, всю фальш його зовнішності.

– Оплати рахунок, Гекторе, – сказав він, покрившись рум'янцем. Його голос звучав хрипло, проте спокійно й м'яко.

Коли Пуаро наздогнав свого знайомого в холі, двоє американців уже покидали готель. Молодший слідкував за оформленням багажу. Відчинивши скляні двері, він промовив:

– Проходьте, містер Ретчетт.

Старший чоловік кивнув у відповідь і вийшов з готелю.

– Що ви можете сказати мені про цих двох? – запитав Пуаро.

– Вони американці, – відповів мсьє Бук.

– Звісно. А щодо їхніх особистостей?

– Молода особа доволі приємна.

– А інший?

– Правду кажучи, я на нього небагато споглядав. Враження від нього трохи неприємне. А ви що скажете?

Пуаро на хвильку замислився.

– Знаєте, коли він пройшов повз мене, у мене виникло те ж відчуття. Наче повз тебе пройшла дика тварина, готова в будь-яку секунду накинутися на тебе.

– Хоча він виглядає дуже поважно.

– Саме так! Тіло – як клітка, виглядає чудово, але крізь ґрати проглядається дика тварина.

– Друже, ви говорите якісь дивні речі, – сказав мсьє Бук.

– Можливо. Але мене не покидає відчуття, що поруч зі мною пройшло велике зло.

– Цей джентльмен?

– Так, цей джентльмен.

– Добре, – посміхнувся мсьє Бук, – можливо, ви маєте рацію. У світі повно зла.

У цей момент двері відчинилися і в них увійшов консьєрж. Він був стурбований і занепокоєний.

– Мсьє, це щось дивовижне, – звернувся він до Пуаро. – У поїзді немає жодного вільного місця!

– Як? – здивувався мсьє Бук. – О цій порі року? Хоча, іноді журналісти чи політики їздять цілими великими компаніями.

– Не знаю, сер, – продовжив консьєрж. – Але така ситуація.

– Добре. – Бук повернувся до Пуаро. – Не переймайтеся, друже. Ми якось це владнаємо. Завжди залишається вільне одне купе, номер 16, провідник повинен знати. Він поглянув на годинник і промовив: – Пора вирушати.

На станції мсьє Бук привітався з охайним і чепурним провідником, який стояв у коричневому костюмі.

– Доброго вечора, мсьє. Ваше місце номер 1.

Він покликав носіїв, які повезли багаж повз вагон, на якому красувалася вивіска:

"Стамбул – Трієст – Кале"

– Увесь вагон заповнений?

– Дивовижно! Наче увесь світ надумав їхати сьогодні!

– Але ви повинні знайти місце для цього джентльмена. Це мій товариш. Він може зайняти купе 16.

– Мсьє, воно теж зайняте.

– Що? 16 купе зайняте?

Між ними проскочило секундне непорозуміння, від чого провідник, високий блідий чоловік, посміхнувся.

– Так, мсьє. Як я вже казав, вагон повністю, абсолютно заповнений.

– Але чому? Що коїться? – злісно запитав він. – Усі їдуть на якесь зібрання чи на вечірку?

– Ні, мсьє. Багато людей вирішили їхати саме сьогодні, от і все.

Мсьє Бук був роздратований. Він сказав:

– У Белграді до поїзда приєднають вагон з Афін, а також вагон Бухарест – Париж. Але ми будемо там лише завтра вранці. Основне питання стосується цієї ночі. Є вільні місця у другому класі?

– Так, мсьє.

– Чудово, тоді…

– Але це жіноче купе. Воно зарезервоване для однієї покоївки з Німеччини.

– Як незручно, – сказав мсьє Бук.

– Не турбуйтеся, друже, – відповів йому Пуаро, – я поїду у звичайному вагоні.

– Ні в якому випадку. – Він запитав кондуктора: – Усі пасажири прибули?

– Так, лише одного немає. – нерішуче відповів провідник.

– Яке місце?

– Місце номер 7 – другий клас. Джентльмена досі немає, а зараз за чотири дев'ята.

– Хто це?

– Англієць, – провідник оглянув список пасажирів, – містер Гарріс.

– Гарне передчуття, – підмітив Пуаро. – Я читав Діккенса, і, на мою думку, містер Гарріс не встигне на потяг.

– Віднесіть багаж джентльмена у 7 купе, – звелів мсьє Бук. – Якщо містер Гарріс з'явиться, ми скажемо йому, що він спізнився – його місце вже зайняте. І чому я переймаюся?

– Як мсьє бажає, – відповів провідник. Підкликавши носіїв, він вказав, куди віднести речі. Після цього він пропустив Пуаро у вагон.

– У кінець вагона. Передостаннє купе.

Пуаро пройшов довгим коридором дещо повільно, так як більшість пасажирів були не в своїх купе. Постійно вибачаюсь перед ними, він дійшов до свого місця. Увійшовши всередину, він побачив молодого чоловіка з готелю "Токатліан".

– Вибачте, але, ви, напевне, помилися, – промовив американець. Ту ж фразу він повторив французькою.

– Ви містер Гарріс? – запитав Пуаро англійською?

– Ні, моє прізвище – МакКвінн. Я…

У цю ж секунду з-за спини Пуаро почувся спокійний, врівноважений голос провідника:

– Вибачте, містер, але у вагоні немає вільних місць. Мсьє цю ніч буде їхати з вами. – Він пройшов у купе та поставив багаж Пуаро.

Пуаро помітив вибачення в його очах. Напевне, йому запропонували хороші чайові, щоб цей молодик їхав наодинці. Зрештою, жодні чайові не зрівняються з обіцянками директора компанії-власника.

Провідник повернувся в купе, поставивши чемодан на стелажі.

– Готово, мсьє. Усе на місці. Ваше верхнє місце, номер 7. За хвилину вирушаємо.

Він вийшов і побіг коридором. Пуаро увійшов у купе.

– Неймовірно! Провідник самотужки узяв багаж і поставив на місце. Дивовижно!

Молодик усміхнувся. Було видно, що він незадоволений, але він вирішив поставитися до цього по-філософськи. Він сказав: "Вагон абсолютно заповнений".

Пролунав свист і рев двигуна. Обоє чоловіків вийшли з купе. Почувся голос: "Рушаємо!"

– Ось і все, – вимовив МакКвінн.

Пролунав другий свисток.

– Сер, – почав розмову молодик, – якщо вам зручніше спати на нижній полиці, я можу помінятися з вами.

– Ні, ні в якому випадку, – запротестував Пуаро.

– Та що ви…

– Ви такий люб'язний. Це всього лише на одну ніч. У Белграді…

– О, розумію. Ви виходите в Белграді?

– Ні, просто…

Потяг рвонувся вперед. Обох чоловіків кинуло до вікна, і освітлений перон спокійно проминав повз них. Східний Експрес рушив у триденну подорож Європою.

3. Пуаро відхиляє пропозицію

Еркюль Пуаро дещо спізнився у вагон-ресторан в обід. Прокинувшись вранці, він поснідав наодинці та провів решту часу за своїми нотатками щодо справи, заради якої він повертався до Лондона. Зайшовши, він побачив декількох подорожуючих.

Мсьє Бук, який його помітив, привітався та запросив сісти поруч із ним. Сівши, Пуаро підмітив, що стіл, сервірований дрібними закусками, знаходився поблизу нього. Їжа також навдивовижу була смачна.

Хоча вони їли з особливою наполегливістю, мсьє Бук також бажав трішки поживи для розуму. Він був у такому настрої, коли хочеться пофілософствувати.

– Ех, – розпочав він, – мав би я перо, як у Бальзака. Як би я описав цю сцену!

– Таки правда, – зауважив Пуаро.

– Ви теж так думаєте? Такого ще не було. Це надає якогось певного романтизму, друже. Погляньте – скільки людей, усі різних класів, національностей, віку. Три дні ці люди, незнайомці, перебувають разом. Вони сплять та харчуються під одним дахом, нікуди не можуть піти від інших. А коли три дні минуть, вони вирушать своїми дорогами, напевне, забувши про існування решти пасажирів.

– А якщо трапиться нещасний випадок? – запитав Пуаро.

– Ні, друже, не кажіть такого.

– Так, з вашого боку це було би дуже неприємно. Але, можливо, якийсь випадок їх і об'єднає. Наприклад, чиясь смерть.

– Бажаєте ще вина? – запитав мсьє Бук, швидко наповнюючи келих. Ви занадто підозрілий, друже. Це погано для травлення.

– Це так, – погодився Пуаро, – сирійська кухня погано впливає на мій шлунок.

Він відпив трішки вина. Відкинувшись на спинку, Пуаро пробігся очима по вагона. Тринадцять осіб, як слушно підмітив мсьє Бук, різних класів і національностей. Він почав їх вивчати.

За столом навпроти сиділо троє чоловіків. Вони, напевне, подорожують наодинці та точно сіли поряд для бесіди. Великий смаглявий італієць длубався в зубах. Навпроти нього сидів худий англієць із поставою та манерами дуже досвідченого слуги. За ними – американець у костюмі, мабуть, їде в службових справах.

– Вам потрібно покласти це зверху, – промимрив він.

Італієць поклав зубочистку і продовжив майстерно жестикулювати.

– Справді, це ж я казав увесь час.

Англієць поглянув у вікно і кашлянув.

Пуаро проглядав далі. На маленькому столі сиділа одна з найпотворніших старих леді, яких він тільки бачив. Але ця потворність не відштовхувала, а, навпаки, зачаровувала. Вона сиділа дуже рівно. На шиї у неї висіло кольє з дуже великими перлинами, більш за все, справжніми, а руки – у перснях. На плечах висіла соболина накидка. Дуже маленький і дорогий капелюшок дуже жахливо виглядав на її

жовтому жабоподібному обличчі. Вона якраз зверталася до офіціанта спокійним, люб'язним, аристократичним тоном.

– Будьте люб'язні, принесіть у моє купе пляшечку мінеральної води та великий стакан апельсинового соку. І домовтеся, щоб на вечерю подали курча без соусу та варену рибу.

Офіціант запевнив, що все буде виконано. Вона граціозно кивнула головою та вкрила рум'янцем. Вона поглянула на Пуаро лише на мить із виглядом безтурботної аристократки.

– Це княгиня Драгомирова, – стишено сказав мсьє Бук. – Вона росіянка. Її чоловік вивіз усі статки перед Революцією за кордон. Неймовірно багата. Космополіт.

Пуаро кивнув. Він чув про княгиню Драгомирову.

– Видатна особа, – продовжив Бук. – Красою не виділяється, але почувається прекрасно. Як вважаєте?

Пуаро погодився з ним.

За іншим, доволі довгим столом сиділа Мері Дебенхем з двома іншими жінками. Одна з них, висока, середніх років, була у клітчастій блузці та твідовій спідниці. Її світле волосся було непристойно зібране у великий жмут, тим самим її миле обличчя дуже нагадувало вівцю. Вона слухала третю жіночку, пухкеньку, милу, немолоду особу, що розповідала повільно, монотонно, не роблячи ніяких пауз.

– І моя дочка каже: "Чому ви не застосовуєте американських методів у цій країні? Це ж так очевидно щодо цих ледачих людей. Вони ж нікуди не зможуть вибитися". У них прекрасні вчителі. Немає нічого важливішого, ніж освіта. Ми повинні використовувати Західні ідеї та нав'язувати їх східним народам. Моя донька каже…

У цей час поїзд в'їхав у тунель і заглушив монотонну бесіду.

За наступним столом самотньо сидів полковник Арбетнот. Його пильний погляд був спрямований на потилицю Мері Дебенхем. Вони сиділи окремо, хоча могли і разом. Чому? Можливо, Мері Дебенхем у ньому сумнівається. Гувернантки навчені бути надто обережними. Дівчина з її способом життя повинна бути стриманою.

Пуаро поглянув в іншу частину вагона. Наприкінці, поблизу стінки, сиділа жінка середнього віку, з широким, невиразним обличчям, одягнена в чорне. Напевно, німкеня чи скандинавка. Більше за все, німкеня-покоївка.

За нею сиділа пара молодих осіб, які про щось жваво спілкувалися. Чоловік був одягнений в англійське вбрання, проте він не був англійцем. Хоча Пуаро бачив його зі спини, але його потилиця та плечі одразу виявили це. Міцний хлопчина. Він повернув голову і Пуаро розгледів його профіль. Приємний чоловік близько тридцяти років з великими та пишними вусами.

Жіночка навпроти нього мала вік близько двадцяти. Вона була одягнена у щільні чорну кофтину та спідницю, білу шовкову блузку, елегантний маленький чорний капелюшок, що звисав під дивним кутом. Прекрасне обличчя іноземки, бліда шкіра, виразні карі очі, прекрасне чорне волосся. Вона курила цигарку на довгому мундштуці. В очі відразу впадали її довгі червоні нігті. Шию прикрашало гарне смарагдове кольє. Розмовляла вона з кокетством у голосі.

– Прекрасна та вишукана дама, – пробурмотів Пуаро. – Чоловік і дружина, напевно.

Мсьє Бук ствердно кивнув. "Угорський посол", – зауважив він, – "прекрасна пара".

Залишилося лише двоє попутників – молодик-сусід Пуаро МакКвінн і його бос містер Ретчетт. Останній сидів обличчям до Пуаро і вдруге він помітив це непоказне обличчя, цю фальшиву доброзичливість у його чолі та дрібних, суворих очах.

Безсумнівно, мсьє Бук помітив зміну настрою свого товариша.

– Знову зиркаєте на свою "дику тварину"? – запитав він.

Пуаро кивнув у відповідь.

Після того, як мсьє Буку принесли каву, пройшло багато часу. Розпочавши трапезу раніше від Пуаро, завершив він її також раніше.

– Я повернуся до себе в купе, – сказав він, – будете мати бажання – заходьте, побалакаємо.

– Із задоволенням.

Пуаро ковтнув свою каву з лікером. Офіціант ходив поміж столиками із тацею з грошима, в яку він складав рахунки клієнтів. У повітрі лунав пронизливий голос старшої американки:

– Моя донька каже: "Візьми меню і не матимеш жодних проблем, абсолютно". Думаю, що це не так. Думаю, якщо дати їм відсотків десять чайових, отримаєш справжню мінеральну воду, а не дешеву підробку. У них немає "Евіану" чи "Віші", що є дуже підозрілим.

– Тобто, за вашими словами, вони зобов'язані подавати воду тієї країни, повз яку ми їдемо, так? – запитала жіночка з вівцеподібним лицем.

– Так було би найкраще. – Вона з відразою поглянула на купу дрібних монет перед собою. – Погляньте на ці чудернацькі монети. Динари чи як там вони називаються. Якась купка сміття! Моя дочка каже…

Мері Дебенхем відкинула свій стілець і, уклонившись своїм двом супутницям, покинула вагон. Полковник Арбетнот піднявся та попрямував за нею. Піднявши монети, які вона жбурнула, американка покинула вагон. Інша жіночка позадкувала за нею. Угорська пара пішла ще раніше. У вагоні-ресторані залишилися лише Пуаро, Ретчетт та МакКвінн.

Ретчетт щось сказав своєму супутнику, який після цього піднявся та вийшов. Сам він піднявся згодом і сів навпроти Пуаро.

– Будьте люб'язні, ви маєте сірники? – промовив він сухим голосом. – Моє ім'я Ретчетт.

Пуаро вклонився. Ковзнувши рукою до кишені, він дістав коробку сірників і простягнув американцеві, який нею не скористався.

– Я гадаю, – продовжив він, – що маю честь розмовляти з самим Еркюлем Пуаро, так?

– Ви дійсно правильно поінформовані, містере.

Детектив був занепокоєний його проникним поглядом, допоки він не продовжив розмову.

– У моїй країні, – мовив він, – ми звикли розмовляти коротко. Я хочу, щоб ви працювали на мене.

Брови Пуаро здійнялися.

– Містере, у мене дуже багато клієнтів. Я маю велику кількість справ.

– Прекрасно розумію. Але, пане Пуаро, мова йдеться про великі гроші. – Він повторив ці слова твердим, переконливим голосом. – Великі гроші.

Пуаро на хвилину-дві замислився. Потім сказав: "Що ви бажаєте, щоб я зробив для вас, містере Ретчетт?"

– Пане Пуаро, я багата людина, надзвичайно багата. Такі люди, як я, безумовно мають ворогів. У мене є ворог.

– Лише один?

– Що ви маєте на увазі? – різко запитав Ретчетт.

– Містере, з власного досвіду я знаю, коли людина, за вашими словами, має ворогів, то, звісно, у неї не один ворог.

Ретчетт трішки заспокоївся. Він швидко продовжив:

– Звісно, я дещо не так висловився. Ворог чи вороги – немає різниці. Головне – це моя безпека.

– Безпека?

– Моє життя в небезпеці, містер Пуаро. Звісно, я з тих чоловіків, хто може за себе постояти, – з цими словами він витягнув з кишені піджака пістолет. Він продовжив: – Але я розумію, що повинен вдвічі сильніше остерігатися. Тому я хочу найняти вас. За великі гроші, не забудьте.

Пуаро оцінливо споглядав на нього декілька хвилин. Лице його було повне усіляких емоцій. Але вони аж ніяк не могли виказати його думок.

– Я змушений відмовитися, – нарешті промовив Пуаро. – Я відхиляю вашу пропозицію.

Ретчетт дещо різко на нього поглянув. Він сказав: "Назвіть свою ціну".

– Містере, ви не зрозуміли. Я дуже успішний у власній професії. У мене достатньо грошей, щоб задовольнити не лише власні потреби, а й забаганки. Я беруся лише за ті справи, які я вважаю цікавими.

– А ви маєте прекрасні нерви, – відповів Ретчетт. – Можливо, вас привабить двадцять тисяч доларів?

– Ні.

– Якщо ви бажаєте отримати більше, нічого не вийде. Я знаю всьому ціну.

– Я теж, містер Ретчетт.

– Що вам не сподобалося в моїй пропозиції?

Пуаро піднявся. "Якщо ви не образитеся на мене, я вам відповім – мені не сподобалися ви, містер Ретчетт". І з цими словами він покинув вагон-ресторан.

4. Крик посеред ночі

Східний Експрес прибув до Белграда того ж вечора за п'ятнадцять дев'ята. Вирушити він мав о 9:15, тому Пуаро вирішив прогулятися платформою. Але довго він там не був. Було страшенно холодно і, хоч, платформа була під накриттям, сніг падав звідусіль. Він повернувся в

купе. Провідник, який стояв на платформі, потирав руки та тупцяв ногами, звернувся до нього:

– Мсьє, ваш багаж перенесено до купе номер 1, купе мсьє Бука.

– А де ж він?

– Він перейшов у щойно причеплений вагон, який прибув з Афін.

Пуаро пішов шукати свого товариша. Мсьє Бук одразу запротестував:

– Нічого страшного. Тут значно зручніше. Ви ж їдете до Англії, тому вам краще їхати у вагоні, що прямує до Кале. Мені комфортно й тут. Цей вагон був зовсім порожнім – лише я та лікар з Греції. Що за день! Вони кажуть, що такого снігопаду не було вже декілька років. Маю надію, що ми не застрягнемо. Зізнаюся, мене це дещо тривожить.

Згідно графіку, о 9:15 потяг вирушив і, побажавши доброї ночі своєму приятелю, Пуаро пішов коридором через увесь вагон до свого, який розташовувався через один, після вагона-ресторану.

На другий день подорожі усі почувалися значно розкутіше. Полковник Арбетнот стояв поблизу дверей та розмовляв з МакКвінном. Коли МакКвінн помітив Пуаро, він забув, про що говорив і виглядав дуже здивованим.

– Як? – він здивовано запитав. – Я думав, що ви вийшли. Ви сказали, що виходите в Белграді.

– Ви мене не так зрозуміли, – відповів Пуаро. Як я пам'ятаю, коли ми розмовляли, потяг якраз рушив.

– Але ж ваш багаж? Він зник!

– Його перенесли в інше купе, от і все.

– А, зрозуміло.

Він продовжив свою розмову з Арбетнотом у той час як Пуаро пішов до себе. За два купе від свого літня американка, місіс Хаббард, спілкувалася зі шведкою з вівцеподібним обличчям. У руках вона тримала стиснутий журнал.

– Ні, візьміть, люба, – сказала вона. – У мене є багато іншого для читання. Який жахливий холод! – Вона дружньо кивнула в напрямку Пуаро.

– Ви така люб'язна, – відповіла шведка.

– Будь ласка. Сподіваюся, що ви будете міцно спати і ваше самопочуття вранці буде значно кращим.

– Це все від холоду. Я собі зробила чашку чаю.

– У вас є аспірин? Справді? У мене є чимало. Добре, на добраніч, люба.

Після того, як інша жінка пішла, вона повернулася до Пуаро.

– Бідолашна шведка. Як я зрозуміла, вона місіонерка. Учителька. Прекрасна жіночка, але не дуже добре говорить англійською. Їй було дуже цікаво слухати про мою дочку.

Пуаро знав про доньку місіс Хаббард усе. Усі, хто розумів англійську, знав, що вона з чоловіком були в штаті великого американського

коледжу в Сирії, що це перша подорож місіс Хаббард на схід і що турецькі залізниці такі погані.

Наступні за ними відчинилися і з них вийшов худий блідий лакей. Пуаро помітив всередині містера Ретчетта, що сидів на ліжку. Він теж помітив його і обличчя його стало значно злішим. Лакей зачинив двері.

Місіс Хаббард звернулася до Пуаро:

– Я страшенно його боюся! Не камердинера, іншого. Його господаря! Справді боюся. Щось із ним не те. Моя донька каже, що я маю прекрасну інтуїцію. "Коли мама про щось здогадується, то неодмінно права", – каже вона. У мене є щодо нього передчуття. Він у наступному купе і мені це не подобається. Я закрила двері, що сполучають наші купе минулої ночі. Я чула, як він смикав за клямку. І знаєте, я аж ніяк не здивуюся, якщо він виявиться вбивцею або грабіжником, про яких я читала. Можливо, я виглядаю дещо дивною, але так і є. Моя дочка казала, що це буде легка подорож, але я щось від неї не в захваті. У мене таке відчуття, що може трапитися будь-що. І як цей молодик працює його секретарем, не уявляю.

У коридорі з'явилися МакКвінн та полковник Арбетнот.

– Ходімо до мого купе, – промовив МакКвінн. – Ще далеко до півночі. Я хочу дізнатися про вашу службу в Індії.

Обоє чоловіків пішли далі до купе МакКвінна.

Місіс Хаббард побажала доброї ночі Пуаро. "Я піду до себе та трохи почитаю", – сказала вона. – "На добраніч".

– Добраніч, мадам.

Пуаро увійшов у своє купе, яке було наступним після купе Ретчетта. Роздягнувшись, він ліг на ліжко, десь півгодини почитав і вимкнув світло.

Прокинувся він за декілька годин. Він прокинувся від якогось звуку – голосного крику, наче вереску, який був прикритий рукою. У цей час пролунав дзвінок.

Пуаро встав і увімкнув світло. Він помітив, що потяг стоїть – напевне, на станції.

Цей крик його збентежив. Він зрозумів, що звук лунав із купе Ретчетта – наступного купе. Відкривши двері, він побачив, як провідник поспішав коридором і постукав у купе Ретчетта. Пуаро залишив двері трішки відкритими та спостерігав. Провідник постукав вдруге. Продзвенів дзвінок і засвітилася лампа в іншому купе. Провідник поглянув через плече туди. У цей момент голос із наступного купе промовив: "ce n'est rien. Je me suis trompe[1]".

– Bien, Monsieur[2]. – відповів провідник поспішив туди, де загорілося світло.

Пуаро повернувся до ліжка і вимкнув світло. Поглянувши на годинник, він побачив, що була за двадцять три хвилини перша.

5. Злочин

Пуаро довго не міг заснути. Поїзд і досі стояв. Якщо це станція, то тут занадто тихо. А всередині, навпаки, було надто гучно. Ретчетт ходив у своєму купе – відкрутив кран в умивальнику, вмився та закрутив його. У коридорі були чутні кроки, а також хтось ходив у своєму купе.

Еркюль Пуаро дивився на стелю. Чому на станції так тихо? Його рот пересох. Він забув замовити пляшку мінеральної води. На годиннику

була чверть на другу. Він вирішив покликати провідника та замовити води. Дотягнувшись до дзвінка, він зупинився і почув дзенькіт. Пуаро вирішив зачекати зі своїм проханням.

Дзень, дзень, дзень… Це продовжувалося знову й знову. Хто це? Чому він такий нетерпеливий?

Дзень… Хто б це не був, він, напевне, тримає палець на кнопці дзвінка.

Нарешті в коридорі залунали кроки. Відкрилися двері купе, неподалік від купе Пуаро. Пролунали голоси – чоловічий спокійний, провідника, та жіночий – балакучий та наполегливий. Місіс Хаббард! Пуаро всміхнувся.

Суперечка тривала недовго. У розмові дев'яносто відсотків слів належали місіс Хаббард, а десять – провіднику. Нарешті все вирішилося. Пуаро почув лиш: "Добраніч, мадам", і звук дверей, які зачинялися.

Він натиснув на дзвінок. Провідник негайно підійшов.

– Мінеральної води, будь ласка.

– Так, мсьє. – Напевне, моргання Пуаро дещо його заспокоїло. – Американська дама…

– Так?

Він протер чоло. "Уявіть собі, що я почув від неї! Вона переконана, абсолютно переконана, що в її купе знаходиться чоловік! Ви уявляєте! В такому приміщенні!" Він намалював рукою у повітрі коло. "Де він міг би сховатися? Я їй так і пояснив. Що це неможливо. Вона все одно стоїть на своєму. Каже, що прокинулася, а в купе був чоловік. Я запитав, куди він

міг зникнути? Вона мене не слухає. Хоча немає чого перейматися, цей снігопад..."

– Снігопад?

– Так, мсьє. Вам невідомо? Потяг зупинився. Ми потрапили в замет. Лише небесам відомо, наскільки довго ми тут пробудемо. Пам'ятаю, одного разу ми застрягли на сім днів.

– А де ми знаходимося?

– Між Вінковцями та Бродом.

– Ось як, – зауважив Пуаро.

Провідник відійшов і невдовзі повернувся з пляшкою води.

– Доброї ночі, мсьє.

Пуаро випив води та вклався спати. Він лише зміг заснути, як його знову щось розбудило. Цього разу щось важке гучно впало за дверима.

Він підскочив до дверей, відчинив та виглянув у коридор. Нічого. Але праворуч по коридору пройшла жінка у багряному кімоно, наче тікаючи від нього. З протилежного боку, провідник малював якісь позначки на великих шматках паперу. Стояла мертва тиша.

– Це все через нерви, – сказав Пуаро і повернувся до ліжка. Цього разу він спав до ранку.

Коли він прокинувся, поїзд стояв у заметі. Протерши очі, Пуаро виглянув у вікно. Навколо все було вкрите снігом. На годиннику було по дев'ятій.

За чверть десята, вдягнувшись і причепурившись, він попрямував до вагона-ресторану, де було чутно багато скорботних голосів.

Усі перепони поміж пасажирами були зняті. Усі були одним цілим у спільній біді. Особливо голосно скаржилася місіс Хаббард.

– Моя дочка каже, що це найкраща дорога в світі. Сідаєш у потяг і виходиш у Парижі. А ми застрягли тут на декілька днів. – застогнала вона, – Мій човен завтра відпливає. І що я повинна робити? І я не можу зв'язатися, щоб відмінити броню. Я така сердита!

Італієць сказав, що у нього нагальні ділові справи у Мілані. Масивний американець заявив, що все це дуже неприємно, але у нього є надія, що все владнається.

– Моя сестра – її діти чекають мене, – розпочала розмову шведка і почала рюмсати. – Як я з ними зв'яжуся? Що вони подумають? Вирішать, що зі мною трапилося нещастя.

– Як довго ми тут будемо? – заявила Мері Дебенхем. – Хтось знає?

Голос її прозвучав дратівливо, проте Пуаро зауважив, що її тривога була значно меншою від продемонстрованої в "Таврському Експресі".

– Усі знають про цей потяг. – продовжила місіс Хаббард. – І ніхто нічого не робить. Це ж лише купка іноземців. Якби це було в моїй країни, хтось обов'язково щось би зробив!

Арбетнот підкликав Пуаро і почав говорити з ним поганою французькою:

– Ви директор цієї компанії. Поясніть нам, що трапилося.

– Ні, ні, – відповів йому Пуаро, посміхаючись. – Ви сплутали мене з моїм товаришем, мсьє Буком.

– Вибачте.

– Нічого. Таке можливо. Я ж зараз знаходжуся в його купе.

У вагоні-ресторані мсьє Бука не було. Пуаро оглянув, щоб зрозуміти, хто іще відсутній. Не було княгині Драгомирової, угорської пари, також Ретчетта, його камердинера та німкені-покоївки.

Шведка витерла сльози.

– Яке лихо! Я вже не можу плакати. Все що стається, стається на краще.

Але така християнська мораль не всіх заспокоїла.

– Чудово, – метушливо промовив МакКвінн, – Ми будемо тут декілька днів.

– А в якій ми зараз країні? – запитала місіс Хаббард. Почувши, що в Югославії, вона сказала: "Тільки не в балканських країнах. Ви собі уявляєте?"

– Я бачу, що ви єдина маєте терпіння, мадемуазель – звернувся Пуаро до міс Дебенхем.

– А що я можу вдіяти? – знизавши плечима, вона відповіла.

– А ви філософ, мадемуазель.

– У мене таке ставлення до життя. Я вважаю себе трохи егоїсткою, а також стараюся приборкувати власні емоції.

Вона більше спілкувалася сама з собою, аніж із Пуаро. Вона на нього навіть не споглядала. Її пильний погляд був спрямований крім нього до вікна, де лежала величезна маса снігу.

– Ви доволі сильна жінка, мадемуазель, – люб'язно сказав Пуаро. – Думаю, що серед нас ви найсильніша персона.

– О, ні. Я знаю одну особу, значно сильнішу від себе.

– Хто це?

Їй здавалося, що вона розмовляє сама з собою, а не з незнайомцем та іноземцем, з яким до того вона обмінялася лише декількома реченнями. Вона засміялася, наче сама не своя.

– Наприклад, ця старша леді. Бачу, ви її теж помітили. Дещо імпульсивна, проте надзвичайно чарівна. Варто їй лише підняти палець і запитати щось – як поїзд рушить.

– Але він рушить і від мого приятеля мсьє Бука, – сказав Пуаро. – Але це тому, що він директор залізниці, а не сильна особистість.

Мері Дебенхем посміхнулася.

Ранок закінчувався. Декілька людей, серед них і Пуаро, залишилися у вагоні-ресторані. Спілкування між пасажирами припинилося до кращих часів. Пуаро слухав все більше й більше про доньку місіс Хаббард, про її щоденні звички, як вона прокидається вранці, снідає вівсянкою аж до ночі, коли місіс Хаббард лягає спати у шкарпетках, яка сама ж і зв'язала.

У той час, як усі слухали розмову шведки про її місіонерські подорожі, у вагон-ресторан увійшов один із провідників, підійшов до Пуаро та зупинився прямо перед ним.

– Вибачте, мсьє.

– Так?

– Вам вітання від мсьє Бука. Він хотів дізнатися, чи не могли б ви пройти зі мною до нього на декілька хвилин?

Пуаро піднявся, вибачився перед леді зі Швеції та попрямував з вагона. Це був провідник з іншого вагона, не з його, високий, статечний чоловік.

Він пройшов свій вагон, своє купе, пройшов далі по коридору та зайшов у наступний вагон. Провідник відчинив двері, і дозволив Пуаро увійти.

Купе це також не було мсьє Бука. Це було купе другого класу, обране, напевно, через значно більше вікно. Воно надавало враження переповненості.

Мсьє Бук сидів сам на невеликому сидінні у протилежному кутку. В іншому кінці, навпроти нього, сидів невеликий темний чоловік, який споглядав у вікно на сніг. Перед Пуаро стояв, не даючи йому пройти вперед, могутній чоловік у синій формі (начальник поїзда) та його заступник.

– Друже, – скрикнув мсьє Бук. – Проходьте. Ви нам дуже потрібні.

Маленький чоловічок посунувся, і Пуаро сів поряд із ним: інші двоє сіли навпроти його товариша.

Вираз обличчя мсьє Бука, наскільки він помітив, було дуже стривоженим. Складалося враження, що трапилося щось неординарне.

– Що трапилося? – запитав Пуаро.

– Гарне питання. Спочатку цей снігопад, через який ми зупинилися, тепер… – Він зупинився, і було чутно глибоке зітхання провідника.

– Що тепер?

– Тепер один із пасажирів лежить мертвий у своєму купе – його зарізали.

Мсьє Бук говорив з деяким відчаєм.

– Пасажир? Який пасажир?

– Американець. Чоловік, його звали, звали… – Він щось запитав у провідника. – Ретчетт. Так, Ретчетт?

– Так, мсьє, – відповів провідник.

Пуаро поглянув на нього. Його товариш був блідий, немов крейда.

– Нехай ця людина сяде біля нас, – сказав він. – Йому може стати погано.

Начальник потяга посунувся, і провідник сів поруч, потираючи щоки руками.

– О, ні, – скрикнув Пуаро. – Це дуже серйозно.

– Звісно, серйозно. Але вбивство є лише першої частиною лиха. Ми стоїмо тут, застрягли в заметі. Ми можемо простояти тут години, можемо й дні! Інша обставина – у більшості країн, які ми проминаємо, є залізнична поліція. Але не в Югославії. Ви розумієте?

– Це доволі серйозна проблема, – відповів Пуаро.

– Доволі серйозна. Лікар Константин, ой, перепрошую, я забув вам його представити. Лікар Константин, це мсьє Пуаро.

Маленький темний чоловічок кивнув, і Пуаро відповів взаємністю.

– Лікар Константин вважає, що смерть наступила близько першої години ночі.

– Тут важко казати дуже точно в цьому випадку, – сказав лікар, – але я можу сказати з абсолютною впевненістю, що смерть настала між північчю та другою годиною.

– Коли містера Ретчетта востаннє бачили живим? – спитав Пуаро.

– Він був живий за двадцять перша, коли він говорив з провідником, – відповів мсьє Бук.

– Справді, – підтвердив Пуаро. – Я сам чув цю розмову. Це останній випадок?

– Так.

Пуаро повернувся до лікаря, який вів далі розмову.

– Вікно купе містера Ретчетта було відчиненим, тому найочевиднішим мало б бути те, що так вбивця втік з потяга. Але, на

мою думку, це не так. Ніхто не міг би пройти цими сніговими заметами. Це виключено.

– Хто перший побачив тіло?

– Мішель.

Провідник вагона сів коло них. Його обличчя виглядало блідим і зляканим.

– Розкажи цьому джентльмену, що трапилося, – звелів мсьє Бук.

Чоловік почав уривчасто розповідати.

– Камердинер містера Ретчетта вранці смикав декілька разів за клямку, але жодної відповіді не було. За півгодини прийшов офіціант. Він хотів дізнатися, що містер буде їсти на сніданок. Це було близько одинадцятої. Потім я відчинив двері його купе своїм ключем. Виявилося, що вони були замкнені ще й ланцюжком. Жодної відповіді не було, але було холодно – дуже холодно. Вікно було відчинене, і в купе лежав сніг. Я вирішив, що в нього стався припадок і покликав начальника поїзда. Ми зламали ланцюжок і увійшли. Він був… це було жахливо! – Він знову схопився за голову.

– Двері були зачинені на ключ і ланцюжок зсередини, – задумливо сказав Пуаро. – Ви впевнені, що це не самогубство?

Грецький лікар саркастично засміявся. "Хіба самогубець зробить у собі дванадцять ножових поранень?", – запитав він.

Пуаро вирячив очі. "Оце так жорстокість."

– Це скоїла жінка, – промовив начальник потяга, вперше озвавшись. – Лише жінка могла завдати таких ран. На це лікар Константин скривив лице.

– Отже, це була досить сильна жінка, – відповів він. – Не можу сказати з точки зору техніки, але одна чи дві рани здійснені з такою силою, що для цього потрібна неабияка сила м'язів.

– Це ж не академічний злочин, – зауважив Пуаро.

– Він узагалі неймовірний! – продовжив лікар. – Таке враження, ніби удари наносили навмання. Деякі з них узагалі ніякої шкоди не нанесли. Неначе хтось заплющив очі і немов божевільний сліпо наносив удари.

– Це була жінка, – продовжував начальник. – Жінки вони такі. Розлюченими вони мають неймовірну силу. – Він кивнув, і всі присутні зрозуміли, що він говорить з власного досвіду.

– Я вам теж дещо розповім, що поповнить ваші знання, – обізвався Пуаро. – Містер Ретчетт вчора говорив зі мною. Наскільки я його зрозумів, він дуже турбувався про власне життя.

– Укокошили, це ж американський вислів, так, – сказав мсьє Бук. – Не думаю, що це справа жіночих рук. Це або гангстер, або професійний убивця.

Начальник потяга виглядав дуже незадоволеним, що всі вважають його теорію нікчемною.

– Отже, – продовжив Пуаро, – виглядає так, що злочин був скоєний не надто професійно.

– У поїзді їде сильний американець, – заперечив мсьє Бук. – Звичайний чоловік у дивному одязі. Жує жуйку, що не прийнято у високих колах. Ви розумієте, до чого я веду?

Провідник, якому адресувалося це питання, ствердно кивнув головою.

– Так, мсьє. Номер 16. Але це не він. Я бачив усі його входи та виходи з купе.

– Ви могли б не помітити. А зараз назад він міг і вранці. Правильно я кажу? – він глянув на Пуаро. Детектив відвів очі. "Давайте, друже", – продовжив мсьє Бук. "Ви ж знаєте, до чого я веду. Я знаю ваші навички. Візьміть на себе це розслідування. Ні, не відмовляйтеся. Розумієте, все дуже серйозно – я говорив із представниками компанії. До того часу, як сюди прибуде югославська поліція, ми вже вирішимо цю справу. З іншого боку, будуть затримки, занепокоєння, незручності. Можливо, будуть підозрювати невинних осіб. Ви зможете це розв'язати! Ми скажемо – сталося вбивство, справа розкрита."

– А якщо мені не вдасться її розв'язати?

– Ой, друже, – голос мсьє Бука прозвучав лагідно. – Я знаю вашу репутацію, знаю ваші методи. Це прекрасна справа для вас. Поглянути в минуле цих осіб, дослідити його – для цього потрібен час і це трохи незручно. Але хіба ж я не чув від вас, що часто для розв'язку необхідно відкинутися на спинку стільця і заглибитися в роздуми? Зробіть це. Допитайте пасажирів, огляньте тіло, знайдіть підказки – я вірю у вас! Я впевнений, що ваші розмови – не пуста балаканина. Сядьте на стілець, та змусьте (як ви це часто кажете) маленькі сірі клітини мозку працювати – і у вас усе вийде. Він нахилився вперед, рішуче споглядаючи на детектива.

– Ваша віра зворушує мене, – відповів Пуаро. – Як ви сказали, ця справа нескладна. Тим паче, вчора я дещо бачив на власні очі. До того ж, це мене заінтригувало. Півгодини тому я замислився, скільки годин я перебуватиму без діла, допоки ми стоятимемо тут. А тут справа сама прийшла до моїх рук.

– Ви погоджуєтеся? – різко запитав мсьє Бук.

– Я відповів. Ваша справа в моїх руках.

– Прекрасно – ми всі повністю у вашому розпорядженні.

– Для початку, мені потрібен план вагона Стамбул–Кале з записами, хто займає яке купе, а також мені потрібні їхні паспорти та квитки.

– Мішель усе надасть вам.

Провідник покинув вагон.

– Чи є у поїзді інші пасажири? – запитав Пуаро.

– У цьому вагоні лише лікар Константин і я. У вагоні з Бухареста їде старий кульгавий джентльмен – він товариш провідника. Крім того, є ще декілька вагонів, але вони нас не цікавлять, оскільки вони після вечері були замкнені. Попереду вагона Стамбул–Кале знаходиться лише вагон-ресторан.

– Отже, – підсумував Пуаро. – Вбивця повинен бути саме з цього вагона. – Він повернувся до лікаря, – Які ваші припущення?

– О пів на першу ми заїхали в замет, – кивнув грек. – Жодна жива душа не могла після цього залишити поїзд.

– Отже, – урочисто сказав мсьє Бук, – вбивця серед нас – він у поїзді…

6. Жінка

– Перш за все, – сказав Пуаро, – я хотів би поспілкуватися з молодим МакКвінном. – Можливо, він дасть нам цінні відомості.

– Звичайно, – відповів мсьє Бук. – Він звелів начальнику поїзда: "Нехай містер МакКвінн підійде сюди".

Начальник поїзда залишив вагон.

Повернувшись, провідник вагона віддав мсьє Буку усі квитки та паспорти пасажирів.

– Дякую, Мішель. Думаю було б найкращим, якби ти повернувся до роботи. Пізніше даси свої свідчення.

– Чудово, мсьє, – відповів Мішель, і покинув вагон.

– Після МакКвінна, – продовжив Пуаро, – напевне, ми з лікарем пішли б у купе покійника.

– Звичайно.

– Коли ми закінчимо з цим…

У цей момент повернувся начальник потяга разом із Гектором МакКвінном. Мсьє Бук піднявся і сказав: "Сідайте, містере МакКвінн. Мсьє Пуаро буде навпроти вас". Він повернувся до начальника потяга: "Скажіть усім у вагоні-ресторані, щоб вийшли та звільнили місце для мсьє Пуаро. Ви будете їх допитувати там, друже?"

– Це було б найзручніше, – погодився з ним Пуаро.

– МакКвінн бігав очима по всьому купе, а потім швидко почав балакати:

– Що трапилося? – він почав говорити. – Чому мене викликали?

Рішучим жестом Пуаро запросив його сісти. Сівши, він продовжив балаканину:

– Чому мене викликали? – Згодом, дещо заспокоївшись, він продовжив: – Щось із потягом? Чи ще щось сталося? – він споглядав то на одного, то на іншого чоловіка.

– Так. Дещо сталося, – кинув Пуаро. – Приготуйтеся. Ваш бос, містер Ретчетт, мертвий.

МакКвінн практично ніяк не висловив своє здивування, окрім того, що його очей, які вирячилися на Пуаро.

– Все-таки вони його дістали, – промовив він.

– Що ви маєте на увазі під цими словами?

МакКвінн засоромився.

– Ви такі впевнені, – запитав Пуаро, – що його вбили?

– Хіба ні? – У цей момент МакКвінн здивувався. – Хоча, – продовжив він, – це перше, що мені спало на думку. Ви хочете сказати, що він помер під час сну? Він був немолодий, але доволі міцний чоловік… – він посміхнувся.

– Ні, ні, – перебив його Пуаро. – Ваше припущення було абсолютно правильним. Містера Ретчетта вбили. Закололи. Але мені цікаво, чому ви спершу вирішили, що це вбивство.

– Я не хочу цього казати, – він знітився, – та й узагалі, хто ви такий і звідки?

– Я представляю компанію залізничних вагонів. – Пуаро зупинився, а потім додав: – Я детектив. Моє ім'я – Еркюль Пуаро.

Як він і очікував, це не спричинило жодного ефекту. МакКвінн лише сказав: "А, так" і піднявся, щоб вийти.

– Ви знаєте це ім'я?

– Не вважайте за образу, але я завжди вважав, що це ім'я виробника жіночого одягу.

Пуаро поглянув на нього з відразою. "Це нечувано!"

– Що нечувано?

– Нічого. Давайте повернемося до суті. Я хочу, щоб ви мені розповіли, МакКвінн, усе. Що вам відомо про покійника. Які у вас були стосунки?

– Ніяких. Я був лише його секретарем.

– Як довго ви були на цій посаді?

– Близько року.

– Кажіть усе, що вам відомо.

– Добре, я зустрів містера Ретчетта десь рік тому в Персії…

– Що ви там робили? – перебив Пуаро.

– Я туди приїхав з Нью-Йорка оглянути нафтові родовища. Не думаю, що ви хотіли б це чути. Ми з друзями жили у тому ж готелі, що й містер Ретчетт. Він саме шукав собі секретаря. Запропонував мені роботу і я погодився. У мене майже не було грошей і я вирішив не відмовлятися від такої високооплачуваної роботи.

– Що було потім?

– Ми подорожували. Містер Ретчетт хотів побачити світ. Йому дуже важко давалися мови, тому я був також і перекладачем. Це було непогане життя.

– Тепер розкажіть мені усе, що ви знаєте про нього.

Молодик знизав плечима.

– Це не так просто.

– Яке було його повне ім'я?

– Самуель Едвард Ретчетт.

– Він був громадянином США?

– Так.

– З якої частини США він був?

– Я не знаю.

– Добре, розкажіть, що ви знаєте.

– Насправді, містер Пуаро, я нічого не знаю. Містер Ретчетт нічого не говорив про своє проживання в Америці.

– Як ви думаєте, чому?

– Не знаю. Думаю, що йому було соромно за власне минуле. Є й такі люди.

– І це вас зовсім не вразило?

– Чесно кажучи, ні.

– Чи були у нього родичі?

– Він ніколи ні про кого не згадував.

Пуаро запитав напряму:

– Але ж у вас повинна була виникнути якась теорія про вашого роботодавця, містере МакКвінн?

– Авжеж. Зрештою, я не думаю, що Ретчетт – це його справжнє ім'я. Як на мене, він залишив Америку щоб втекти від когось або від чогось. І йому це вдавалося, до останнього часу.

– А потім?

– Він почав отримувати листи – листи з погрозами.

– Ви їх бачили?

– Так. Це був мій обов'язок – працювати з кореспонденцією. Перший лист прийшов два тижні тому.

– Листи були знищені?

– Ні. Думаю, що в мене декілька з них збереглося – один Ретчетт розірвав у пориві гніву. Принести їх?

– Це було би дуже добре.

МакКвінн залишив купе. Повернувшись за декілька хвилин, він поклав два шматки брудного поштового паперу перед Пуаро. У першому листі було написано:

"Думаєш, що ти обдурив нас і втік, так? Не у цьому житті. Ми все зробимо, щоб дістатися до тебе, Ретчетт – і ми тебе дістанемо!". Він був без підпису.

Без жодних коментарів, окрім поруху бровами. Пуаро узяв другого листа:

"Ми дістанемо тебе під час поїздки, Ретчетт. Вже скоро. Ми тебе дістанемо – розумієш?"

Пуаро поклав лист. "Стиль дуже нудний", – сказав він. "Більшу цікавість являє почерк".

МакКвінн вирячився.

– Можливо, ви не помітили, – люб'язно вів розмову Пуаро, – Потрібне натреноване око, щоб помітити такі речі. Цього листа писала не одна людина, МакКвінн. Двоє або й більше осіб – кожен із них писав по літері. Шрифт літер друкований – зроблено для того, щоб важче було

ідентифікувати авторів. – Він зупинився та додав, –– Ви знали, що Ретчетт звертався до мене по допомогу?

– До вас?

Вражений цією новиною, МакКвінн сказав, що не знав про це. Детектив кивнув: "Так, він був збентежений. Розкажіть, якими були його дії після одержання першого листа".

– Важко сказати. Спочатку він зі сміхом кинув і забув про нього. Проте згодом, – він затремтів і продовжив, – я відчув, що він бажає сховатися від усього.

– МакКвінн, скажіть мені чесно, ви були задоволені вашим роботодавцем? Він вам подобався?

Гектор МакКвінн замислився на декілька секунд і промовив:

– Ні, зовсім ні.

– Чому?

– Не можу точно сказати. Він завжди був елегантний і ввічливий. – Зупинившись, він продовжив: – Скажу вам правду. Мені він не подобався і ставився я до нього з недовірою. Думаю, що він був жорстокою та неприємною особою. Також, мушу зазначити, жодних підстав змінити власну думку в мене не було.

– Дякую, містере МакКвінн. Ще одне запитання: коли ви востаннє бачили Ретчетта живим?

– Вчора близько… – він замислився – десятої вечора. Я пішов до себе виконувати його наказ.

– Який?

– Про деякі черепки та глиняний антикваріат, який він придбав у Персії. Він хотів пересвідчитися, чи його не ошукали. Вже йшла довга, неприємна тяганина з цього приводу.

– Це було востаннє, коли ви бачили його живим?

– Так.

– Ви знаєте, коли Ретчетт одержав останнього листа з погрозами?

– Вранці того дня, коли ми виїхали з Константинополя.

– І ще одне запитання до вас: у вас були хороші відносини з вашим роботодавцем?

– Я аж увесь покрився мурашками від вашого запитання. Насправді, як кажуть: "Ти для мене ніхто". Загалом, ми з Ретчеттом були в хороших стосунках.

– Добре, містере МакКвінн, скажіть мені своє повне ім'я та адресу в Америці.

МакКвінн сказав – Гектор Віллард МакКвінн і дав свою адресу в Нью-Йорку.

Пуаро сів зручніше й продовжив:

– На даний момент усе. Я буду дуже вдячний, якщо ви будете тримати смерть Ретчетта в таємниці принаймні на невеликий час.

– Його камердинер, Мастерман, повинен знати.

– Думаю, він уже знає, – сухо відповів Пуаро. – Якщо так, то попросіть його припнути язика.

– Це буде нескладно. Він британець і дуже замкнений в собі. У нього стримане ставлення до американців і абсолютно ніякого до представників інших націй.

– Дякую вам, містере МакКвінн.

Молодик покинув купе.

– Отже? – підсумував мсьє Бук. – Ви вірите словам цього молодого чоловіка?

– Він виглядає чесним і прямолінійним. У нього немає жодних претензій до роботодавця, і він, напевно, не був посвячений у його справи. Те, що містер Ретчетт не розповідав йому про мої послуги – правда, проте не вважаю це підозрілою обставиною. Сподіваюся, що Ретчетт був джентльменом, який зберігає всі свої особисті рішення при собі.

– Тобто, принаймні одна людина є невинною?

Пуаро поглянув на мсьє Бука з певним докором.

– Я завжди підозрюю кожного аж до останньої хвилини, – сказав він. – З іншого боку, мушу зазначити, що я не бачу в цьому розсудливому, поміркованому МакКвінні особу, яка втратила контроль і нанесла своїй жертві дванадцять чи чотирнадцять ножових поранень. Це не вкладається в його образ – ось і все.

– Ні, – задумливо відповів мсьє Бук. – Це був акт насильства, керований неймовірною, скаженою лютті – що характерно для

латиноамериканців. З іншого боку, як уже зазначав начальник поїзда – для жінки.

7. Тіло

Йдучи за лікарем Константином, Пуаро пішов до наступного вагона, в купе, яке займав покійник. Провідник його відкрив своїм власним ключем.

Обоє чоловіків увійшли в купе. Пуаро запитав у свого колеги:

– Що було зміщено вами?

– Нічого. Оглядаючи тіло, я був дуже обережний.

Пуаро оглянув купе. Перше враження, яке воно на нього справило – тут дуже холодно. Вікно було підняте на максимально можливу висоту, а штори були складені. "Брр", – відзначив Пуаро. "Я його не зачиняв", – посміхаючись, відповів лікар. Пуаро ретельно роздивився вікно.

– Ви праві, – підсумував він. Ніхто не міг покинути купе цим шляхом. Можливо, вікно було відчинене для того, щоб змусити нас так подумати; але замет повністю зруйнував його задум.

Він кристально оглянув віконну раму. Діставши в кишені, він дмухнув у бік рами дрібний порошок.

– Жодних відбитків. Це значить, що їх хтось витер. Усе одно, якби там були відбитки, вони нам розповіли б небагато. Вони, більше за все, належали б містерові Ретчетту, камердинеру чи провіднику. У наші часи злочинці не роблять таких помилок. І тому, – він бадьоро додав, – ми можемо закрити вікно. Таке враження, що ми в холодильнику!

Він виконав своє намагання і його увага нарешті була прикута до нерухомого тіла, що лежало на ліжку.

Ретчетт лежав на спині. Його піжама, вкрита іржавими плямами, була розстебнута та відкинута в різні боки.

– Я змушений був оглянути природу цих поранень, – пояснив лікар.

Пуаро нахилився над тілом. Згодом він випростався з незначною гримасою.

– Дуже неприємно, – сказав він. – Хтось мусив стояти тут і наносити удари один за одним. Скільки ран ви нарахували?

– Дванадцять. Одна чи дві зовсім неглибокі – як подряпини. З іншого боку – щонайменше три є смертельно небезпечними.

Щось було надзвичайно цікаве у тоні лікаря для Пуаро. Він кристально на нього подивився. Маленький грек стояв над тілом, задумливо дивлячись на нього.

– Щось вас дивує? – ґречно запитав він. Говоріть, друже. Щось вас зацікавило?

– Ви праві, – відповів інший.

– Що саме?

– Бачите ось ці дві рани – тут і тут, – він показав. – Вони є глибокими. Кожен удар повинен був залишити по собі великі рвані рани. Кожна з них повинна була б призвести до великої втрати крові. Але цього немає.

– І яке у вас є пояснення цьому?

– Що чоловік був мертвий до того, як ці удари були нанесені. Але це виглядає абсурдно.

– Схоже, що так, – задумливо відповів Пуаро. – Можливо, наш убивця вирішив повернутися, щоб перевірити, чи довів він свою справу до кінця та впевнитися в цьому – але це дійсно абсурдно! Щось іще?

– Так, є ще дещо.

– Що саме?

– Бачите ось цю рану – біля правої руки – під плечем. Візьміть цей олівець. Чи зможете ви нанести такий удар?

Пуаро підняв руку.

– Дійсно, – сказав він. – Я бачу. Для правші цей удар був би важким, навіть неможливим. Ви повинні стати позаду, ось так. Але якщо удар наносив шульга…

– Справді, мсьє Пуаро. Цей удар точно був здійснений шульгою.

– Тобто, наш убивця шульга? Але ж це значно складніше…

– Справді, мсьє Пуаро. Деякі удари точно зроблені правшею.

– Двоє людей. Ми знову повертаємося до версії про двох людей, – промимрив детектив. Він різко запитав: – Світло було увімкнене?

– Важко сказати. Як бачите, провідник вимкнув його вранці о десятій годині.

– Нам це скажуть вимикачі, – зауважив Пуаро.

Він перевірив вимикач зверху та біля ліжка. Перший був увімкнений, другий – вимкнений.

– Так, – після певний роздумів промовив Пуаро. – У нас є гіпотеза про першого та другого вбивць, як би їх назвав великий Шекспір. Перший убивця вбиває свою жертву, вимикаючи світло. Другий приходить у темряві, не бачачи, що його справа вже зроблена, і наносить щонайменше два удари. Що ви про це думаєте?

– Прекрасно! – відповів лікар з певним ентузіазмом.

– Ви так вважаєте? – витріщивши очі, запитав Пуаро. – Я здивований. Звучить надто неймовірно.

– Але які ще є пояснення?

– Це саме те запитання, яке я собі задаю. Це випадковість? Чи можливо, ці двоє осіб були між собою в змові?

– Думаю, що так. Деякі з цих ран, як я вже зазначав, дуже слабкі та не мають чіткого зв'язку. Вони не чіткі, наче подряпини. Але є одна, ось вона, – він вказав на рану, – велика, глибока рана. Для цього потрібно мати чималі м'язи.

– Її наніс чоловік, так?

– Більше за все.

– Чи могла це зробити жінка?

– Молода, рішуча, спортивна жінка могла нанести, особливо, якби була емоційно заряджена. Але, на мою думку,це малоймовірно.

Пуаро на хвильку замислився. Лікар стривожено запитав: "Ви розумієте, до чого я веду?"

– Звісно. Справа дуже легко пояснюється! Убивцею був чоловік, який має значну силу, правша. Інший убивця – слабка жінка-шульга. А жертва? Що вона робила в цей час? Вона кричала? Чому не боролася? Не захищала себе?

Він заліз рукою під подушку і дістав звідти автоматичний револьвер, який Ретчетт йому показував днем раніше.

– Бачите, він заряджений, – зауважив Пуаро.

Вони оглянули купе. Денний одяг Ретчетта висів поблизу стіни. На невеликому столику поблизу умивальника лежали декілька різноманітних предметів. Серед них були вставні зуби, що знаходилися в склянці з водою. Інша склянка була порожня. Пляшка води, велика колба. Попільничка, в якій був недопалок сигари, декілька обвуглених шматків паперу та два спалених сірника.

Лікар взяв у руку порожню склянку та обнюхав її.

– Це пояснює, чому жертва мовчала, – тихо промовив він.

– Снодійне?

– Так.

Пуаро підняв два сірники та дуже обережно оглянув їх.

– Є якась зачіпка? – запитав лікар з нетерпінням.

– Ці сірники з різних коробок. – відповів Пуаро. – Один плоский, а інший круглий. Бачите?

– Ось цей із тих, які дають у поїзді. У паперових обгортках.

Пуаро оглянув одяг Ретчетта. Діставши звідти коробок, він порівняв його вміст зі спаленими сірниками.

– Круглий сірник належить містерові Ретчетту. – сказав Пуаро. – Давайте оглянемо коробок, чи були там також плоскі сірники.

Детальний огляд не виявив подібності. Очі Пуаро пробіглися знову по купе. Від його гострого та ясного зору, як у птаха, не вислизне жодна деталь.

Із незначним вигуком він нахилився та підняв щось із підлоги. Це був батистовий носовичок, дуже вишуканий. У кутку була вишита велика літера Н.

– Жіночий носовичок, – сказав лікар. – Наш товариш начальник потяга був цілком правий. У цьому брала участь жінка.

– І найімовірніше, вона залишила свій носовичок тут! – відповів Пуаро. Це трапляється лише у книгах або фільмах – і щоб полегшити нам справу, на носовичку є ініціал.

– Як нам пощастило! – вигукнув лікар.

– Хіба ні? – запитав Пуаро.

Щось здивувало лікаря в тоні детектива, проте перед тим, як він устиг задати питання, Пуаро знову нахилився до підлоги. Цього разу він дістав йоржик для чистки трубки.

– Напевне, це власність містера Ретчетта? – припустив лікар.

– В одязі немає жодної трубки, тютюну та мішечка для нього теж немає.

– Тоді це доказ.

– Ох! Звісно. І знову залишили важливий доказ. Зауважте, доказ, який видає чоловіка. Тут таких доказів є чимало. До речі, що ви зробили зі знаряддям убивства?

– Ніякого сліду зброї не було. Вбивця, напевне, забрав її з собою.

– Зрозуміло, чому, – задумався Пуаро.

– Ага! – лікар делікатно оглянув кишені піжами небіжчика. – Я знайшов ось це! Розчепивши ґудзики, я дістав його із задньої кишені.

Він витягнув золотий годинник. Він був розбитий, а стрілки показували чверть по першій.

– Ви бачите? – закричав лікар Константин. – Це точно вказує час смерті. Він збігається з моїми висновками. Я казав, що між дванадцятою та другою ночі, найімовірніше, о першій годині. А ось і підтвердження. Це і є час вчинення злочину.

– Напевно, ви праві. Думаю, що так і є.

Лікар з цікавістю на нього поглянув.

– Вибачте мене, але я вас не зовсім розумію.

– Я й сам себе не розумію – відповів Пуаро. – Я нічого не розумію. І, як бачите, це дуже мене непокоїть.

Він зітхнув та нахилився над маленьким столиком, щоб оглянути обвуглені шматки паперу. "Усе, що мені необхідно – це коробка для жіночих капелюшків", – промимрив Пуаро.

Лікар Константин розгубився й не знав, як відреагувати на цю ремарку. Та Пуаро не дав йому часу – відчинивши двері, він покликав провідника. Він миттю підбіг до детектива.

– Скільки жінок їде у вагоні?

– Одна, дві, три – шість, мсьє. Стара американка, Шведка, молода англійка, графиня Андреній, княгиня Драгомирова та її покоївка.

– Вони всі мають при собі коробки для капелюшків?

– Так, мсьє.

– Тоді принесіть мені, будь ласка, коробку шведки та покоївки княгині. Вони – моя єдина надія. Скажіть їм, що це передбачено митними правилами та вам дуже необхідно.

– Буде зроблено, мсьє. Проте жодна леді зараз не знаходиться в себе в купе.

– Тоді поспішіть.

Провідник вийшов. Повернувшись за деякий час, він приніс дві коробки. Пуаро відкрив коробку покоївки, оглянув та відкинув убік. Згодом він відкрив коробку шведки та висловив своє задоволення. Обережно знявши капелюх, він дістав сітку, на якій він лежав.

– Ось що мені потрібно! Близько п'ятнадцяти років тому коробки для капелюшків виготовляли саме такими. Вам потрібно було нанизати капелюшок на цю сітку для кращого транспортування.

Промовляючи ці слова, він дістав дві прикріплені сітки. Згодом він закрив коробки та попросив провідника поставити їх на місце. Коли двері зачинилися, Пуаро повернувся до свого компаньйона.

– Любий лікарю, я не дуже сподіваюся на всіляких експертів. Тут більше йде в хід психологія, а не відбитки пальців чи попіл сигари. Але в цьому випадку я хотів би отримати певне наукове підґрунтя. Це купе повне усіляких доказів, але я повинен перевірити, які з них є справжніми, а які лише хочуть такими здаватися.

– Я вас не зовсім розумію, мсьє Пуаро.

– Гаразд, наведу вам приклад – ми знайшли жіночий носовичок. Чи справді жінка його тут залишила? Чи може чоловік, здійснивши злочин, сказати собі: "Я можу зробити так, що це виглядатиме, наче злочин скоїла жінка. Я нанесу своєму ворогу декілька дрібних ударів і порізів, а також залишу цей носовичок, де його ніхто не зможе пропустити" . Це одна можливість. Але є й інша. А якщо це зробила жінка і навмисно залишила йоржик для трубки, щоб видати це за злочин чоловіка? Або ми серйозно беремо до уваги те, що чоловік і жінка діяли окремо, кожен з яких залишав доказ її чи його вини? Тут занадто багато збігів!

– Але навіщо вам ці сітки? – запитав з цікавістю лікар.

– Ось до цього я й веду свою розмову. Як я вже казав, ці докази – годинник, що зупинився о чверть на другу, носовичок, йоржик – вони можуть бути справжніми, а можуть і фальшивими. Щодо цього я не впевнений. Але є один доказ який – хоча я теж можу помилятися – я вірю, що він не фальшивий. Я кажу про цей сірник, лікарю. Я переконаний, що цей сірник належав убивці містера Ретчетта. Він був

використаний для того, щоб знищити папірець, як ось цей. Можливо, якийсь запис. Якщо так, то щось у цьому записі, можливо, й помилково, але дасть нам підказку. І я хочу дізнатися, що там написано.

Вийшовши з купе на декілька секунд, він повернувся з невеликим пальником і щипцями.

– Я їх використовую для своїх вусів, – пояснив Пуаро.

Лікар з великою цікавістю споглядав на нього. Пуаро розрівняв обидві сітки і з величезною обережністю поклав шматок паперу на одну з них. Потім він накрив папір іншою сіткою та притулив обидві сітки щипцями, тримаючи неподалік від вогню пальника.

– Це дуже короткотривалий експеримент, – сказав він через плече. – Сподіваюся, це дещо прояснить справу.

Лікар дуже уважно дивився на усю процедуру. Метал почав нагріватися. Згодом він побачив певні ознаки літер. Слова проявлялися повільно – вони були у вогні. На папері з'явилася маленька частинка повідомлення. Лише три слова та частина четвертого.

– "адай маленьку Дейзі Армстронг".

– Ага! – голосно вигукнув Пуаро.

– Це вам про щось говорить? – запитав лікар.

Очі Пуаро світилися. Він акуратно поклав щипці.

– Так, говорить. Я знаю справжнє ім'я цього чоловіка. Знаю, чому він покинув Америку.

– І яке його ім'я.

– Касетті.

– Касетті? – брови лікаря полізли догори. – Це щось мені нагадує. Декілька років тому. Не можу точно згадати. Це випадок в Америці, так?

– Так, – відповів Пуаро. – В Америці.

Після цього Пуаро не був багатослівний. Після повернення він знову оглянув кімнату.

– Думаю, ми вже можемо йти. Але спершу оглянемо тут усе ще раз, переконавшись, що ми нічого не пропустили.

Дуже швидко він пробігся кишенями покійника та у його одязі, проте нічого цікавого не знайшов. Він спробував відчинити двері в сусіднє купе, але воно було зачинене з іншого боку.

– Я й досі не можу зрозуміти одну річ, – сказав лікар Константин. – Якщо вбивця не виліз крізь вікно, і якщо ці двері замкнені з іншого боку, і якщо вхідні двері замкнені на засув зсередини, як убивця покинув купе?

– Це так само, коли людину зв'язують по руках і ногах, закривають в шафі – а вона щезає.

– Тобто?

– Тобто, продовжив Пуаро, – якщо вбивця хотів переконати нас, що він покинув купе крізь вікно, він повинен точно впевнитися, що інші два шляхи виходу неможливі. Як і "зникаюча людина" в шафі, це фокус. Наша справа – розкрити секрет цього фокусу.

Він замкнув з'єднувальні двері з цього боку, "У випадку, – він пояснив, – якщо допитливій місіс Хаббард прийде в голову оживити деталями з перших вуст, описуючи злочин своїй дочці". Він ще раз оглянув кімнату.

– Більше тут нічого немає. Повернімося до мсьє Бука.

8. Викрадення дитини Армстронгів

Коли вони знайшли мсьє Бука, він доїдав омлет у себе в купе.

– Я вирішив, що краще за все негайно накрити стіл та пообідати, – сказав він. – Після цього вагон-ресторан буде порожній, щоб мсьє Пуаро міг тут допитувати пасажирів. Я розпорядився принести сюди їжу.

– Чудова ідея, – відповів Пуаро.

Жоден із трьох осіб не був голодним – вони пообідали згодом. Вони обмежилися лише кавою. Мсьє Бук поцікавився, як проходить розслідування.

– Як справи? – він запитав Пуаро.

– Добре, я дізнався справжнє ім'я жертви. А також причину, чому він терміново залишив Америку.

– І хто ж він?

– Пам'ятаєте справу дитини Армстронгів? Ось це і є людина, яка вбила маленьку Дейзі Армстронг. Касетті.

– Я пригадую. Шокуюча справа – але не можу пригадати її деталі.

– Полковник Армстронг був англійцем – кавалером Хреста Вікторії. Він був наполовину американцем, його мати була донькою містера Ван дер Халта – мільйонера з Уолл-Стріт. Він одружився на доньці Лінди Арден, однієї з найвідоміших трагічних актрис тих часів. Вони жили в Америці та мали одну дитину – дівчинку, яку вони обожнювали. У віці трьох років її було викрадено, і сума викупу була астрономічною. Я буду продовжувати, щоб ви знали усі нюанси справи. Я підходжу до моменту, коли, після того, як батьки сплатили шалену суму в двісті тисяч доларів – було знайдене її мертве тіло – дівчинка була мертвою уже два тижні. Це викликало надзвичайний резонанс у суспільстві. Але це не найгірше. Місіс Армстронг була вагітною знову. Під впливом пережитого шоку у неї сталися передчасні пологи, вона народила мертву дитину й померла сама. Її чоловік, розбитий горем, застрелився.

– Боже, яка страшенна трагедія. Тепер я згадав. – сказав мсьє Бук. – Але, якщо я правильно пам'ятаю, була іще одна загибель?

– Так, бідолашна французька чи шведська няня дівчинки. Поліція почала її підозрювати в тому, що вона має якісь відомості про злочинця. Вони не вірили її запереченням. Зрештою, в нападу відчаю бідна дівчина вистрибнула з вікна й загинула. Згодом було доведено, що вона абсолютно була невинною у тому злочині.

– Це неприпустимо, – зазначив мсьє Бук.

– Шість місяців потому, цей Касетті був заарештований як лідер шайки, що викрала дитину. Методи були точно такі самі. Як згодом з'ясувала поліція, вони вбили заручника, сховали тіло та продовжували виманювати гроші аж до того, допоки злочин не було виявлено. Отже, бачите, що це була за людина! Але його незліченні багатства, які він накопичив, він якимось чином виявився невинним через певну технічну неточність. Розуміючи те, що при його появі в Америці люди би його лінчували, йому вдалося вислизнути. Саме тому він покинув Америку, подорожував за кордоном та жив у готелях.

– Ви були праві! Це дика тварина! – почав скрикувати мсьє Бук з відразою. – Чесно кажучи, я зовсім не жалкую, що його вбили.

– Я згоден із вами.

– Все одно, не було потреби його вбивати саме у Східному Експресі. Є багато інших місць.

Пуаро посміхнувся. Він сказав, що мсьє Бук є дещо упередженим у цьому.

– Питання, на яке ми маємо дати відповідь собі, звучить так, – сказав Пуаро. – Чи вбивця член конкуруючої банди, з якою Касетті перетинався в минулому, чи це акт помсти?

Він пояснив своє припущення тими декількома словами зі спаленого шматка паперу.

– Якщо моя теорія правильна, то цей лист намагався спалити саме вбивця. Чому? Тому що згадується прізвище "Армстронг", що є безпосереднім доказом.

– Чи є хтось живий із сім'ї Армстронгів?

– На жаль, мені це невідомо. Наскільки я пам'ятаю, то читав про молодшу сестру місіс Армстронг.

Пуаро продовжив розмову про інші знахідки в купе небіжчика. Мсьє Бук зрадів згадці про розбитий годинник.

– Це дає нам точну годину скоєння злочину, так?

– Так, – відповів Пуаро. Схоже на те.

Але щось у його тоні було дивне, що стривожило обох його колег.

– Ви кажете, що чули, як Ретчетт самостійно відповідав провіднику за двадцять хвилин до першої?

Пуаро зрозумів, до чого він веде.

– Отже, – промовив мсьє Бук, – це вказує, що Касетті – або Ретчетт, я буду його так називати – був живим за двадцять до першої.

– Двадцять три до першої, то о дванадцятій тридцять сім. Це факт, щонайменше.

Пуаро не відповів. Він задумливо сидів, дивлячи вперед.

Тим часом двері вагону відчинилися і увійшов офіціант.

– Вагон-ресторан вільний, мсьє.

– Ми туди перейдемо, – сказав мсьє Бук.

– Можна з вами? – запитав лікар Константин.

– Авжеж, лікарю. Хіба що мсьє Пуаро має якісь зауваження?

– Ні в якому випадку, – відповів детектив.

Після обміну люб'язностями: "Після вас, мсьє" – "Ні, тільки після вас", вони покинули купе.

Частина 2. Свідчення

1. Свідчення провідника

У вагоні-ресторані все було готове. Пуаро та мсьє Пуаро сиділи поряд в одному кінці столу. Лікар сидів на іншому кінці. На столі перед Пуаро лежала схема вагону Стамбул – Кале з іменами усіх пасажирів, підписаних червоним чорнилом. Паспорти та квитки були складені стовпцем з одного боку. Також на столі лежав папір, чорнило, ручка та олівці.

– Прекрасно, – сказав Пуаро. – Ми можемо відкрити нашу Залу Допиту негайно. Спершу, гадаю, наш варто заслухати провідника вагону. Ви можете, напевно, щось сказати про цього чоловіка. Який у нього характер? Його слова викликають у вас довіру?

– Певною мірою, так. П'єр Мішель працює в цій компанії понад п'ятнадцять років. Він француз – живе поблизу Кале. Цілком відповідальний та сумлінний. Проте, надто великим розумом не виділяється.

– Добре, – кивнув Пуаро. – Покличте його сюди.

П'єр Мішель виглядав спокійнішим, але все одно помітно нервував.

– Сподіваюся, мсьє не вирішить, що все трапилося через мою недбалість, – стурбовано розпочав він, і його очі бігали між Пуаро та мсьє Буком. – Це так жахливо. Сподіваюся, що це не відіб'ється на моїй подальшій службі жодним чином.

Заспокоївши його, Пуаро почав задавати запитання. Спочатку він запитав ім'я та адресу Мішеля, термін служби взагалі та конкретно на цьому напрямку. Ці дані він знав наперед, але задав, щоб провідник дещо заспокоївся та взяв себе в руки.

– А тепер, – вів розмову далі Пуаро, – повернімося до подій минулої ночі. Коли містер Ретчетт пішов спати?

– Одразу після вечері, мсьє. Якраз після зупинки у Белграді. Він так само робив попередньої ночі. Під час вечері він попросив розстелити йому постіль, і я це зробив.

– Після того хтось заходив у купе?

– Його камердинер, мсьє, і молодий американець, його секретар.

– Можливо, ще хтось?

– Ні, мсьє, більше я нікого не бачив.

– Добре. І це востаннє ви чули чи бачили його?

– Ні, мсьє. Ви пам'ятаєте, що він подзвонив у дзвінок о двадцять по першій – після того, як ми зупинилися?

– І що трапилося?

– Я потягнув за ручку, але він відповів, що сталася певна помилка.

– Англійською чи французькою?

– Французькою.

– І які були його слова?

– Ce n'est rien. Je me suis trompe.

– Саме так, – сказав Пуаро. – Я теж це чув. І ви пішли геть?

– Так, мсьє.

– Ви повернулися на своє місце?

– Ні, мсьє. Я пішов, бо подзвонили в дзвінок із іншого купе.

– Зараз, Мішель, я поставлю вам важливе запитання. Де ви були о чверть по першій?

– Я? Я сидів на своєму місці в кінці коридору.

– Ви певні?

– Так, хоча… Я пішов у наступний вагон, з Афіни, поспілкуватися зі своїм колегою про заметіль. Це десь було по першій годині. Точніше сказати не можу.

– І коли ви повернулися?

– Один із дзвінків знову задзвенів, мсьє, пам'ятаєте, я вам казав. Це була американка. Вона дзвонила декілька разів.

– Я пригадую, – відповів Пуаро. – І що було далі?

– Після того, мсьє? Я підійшов до вас і приніс пляшку мінеральної води. Потім, десь за півгодини, я постелив ліжко в іншому купе – американському молодику, секретарю містера Ретчетта.

– Чи був МакКвінн сам у своєму купе, коли ви там були?

– Англійський полковник з купе номер 15 теж був там. Вони про щось балакали.

– А що англієць робив після того, як покинув МакКвінна?

– Пішов у своє купе.

– Номер 15 – це недалеко від вашого місця перебування?

– Так, мсьє. Це друге купе з кінця коридору.

– Його ліжко було вже застелене?

– Так, я це зробив під час вечері.

– О котрій годині все це було?

– Не можу точно сказати. Не пізніше другої години.

– А що було далі?

– Після того я сидів на своєму місці до ранку.

– Ви не відходили у афінський вагон?

– Ні, мсьє.

– Можливо, ви задрімали?

– Не думаю. Через те, що ми потрапили в замет, я не міг заснути, як це бувало раніше.

– Чи бачили ви, щоб інші пасажири ходили по коридору?

– Одна з дам йшла до туалет в іншому кінці коридору, – відповів він рефлекторно.

– Яка дама?

– Не знаю, мсьє. Це було дуже далеко, і вона йшла до мене спиною. Вона була в багряному кімоно з драконами.

Пуаро кивнув. "А що було далі?"

– Нічого, до самого ранку.

– Ви впевнені?

– А, вибачте, ви виглянули зі свого купе на мить.

– Чудово, друже, – промовив Пуаро. – Я захоплений вашою точністю до деталей. До речі, я прокинувся від звуку, наче щось важке впало поблизу моїх дверей. Ви не знаєте, що б це могло бути?

– Нічого не було, – здивовано відповів провідник. – Нічого, я впевнений у цьому.

– Тоді, напевно, мені наснився кошмар, – філософськи зауважив Пуаро.

– Можливо, – підмітив мсьє Бук, – щось трапилося в наступному купе?

Пуаро нічого не відповів. Він продовжував допит провідника.

– Давайте поглянемо на цю ситуацію під іншим кутом. Допустимо, убивця проникнув у потяг минулої ночі. Чи не міг зникнути після вчинення злочину, як гадаєте?

П'єр Мішель похитав головою.

– Це виключено, лише якби він десь сховався у поїзді.

– Облиште цю думку, – сказав мсьє Бук. – Ми обшукали увесь поїзд.

– Крім того, – продовжив Мішель, – ніхто не міг покинути вагон, щоб я його не помітив.

– Яка була остання зупинка?

– Вінковці.

– О котрій годині це було?

– Ми мали вирушити за розкладом об 11:58, але через погоду ми запізнювалися на двадцять хвилин.

– Чи міг хтось зайти у вагон з іншої частини потяга?

– Ні, мсьє. Після вечері двері між звичайними вагонами та спальними були зачинені.

– Ви особисто спускалися з потяга у Вінковцях?

– Так, мсьє, я вийшов на платформу, як зазвичай, і стояв при вході. Інші провідники стояли так само.

– А що з передніми дверима – тими, що поблизу вагона-ресторану?

– Вони завжди зачинені зсередини.

– Вони зараз не зачинені.

П'єр Мішель був ошелешений. "Можливо, хтось із пасажирів відчинив їх, щоб поглянути на сніг".

– Можливо, – відповів Пуаро.

Він задумливо постукував пальцями по столу хвилину чи дві, а потім сказав:

– Мсьє не звинувачує мене в цьому?

Пуаро посміхнувся.

– У вас була прекрасна можливість, друже, – відповів він. – А, ще одне! Забув запитати. Ви сказали, що коли стукали в купе містера Ретчетта, пролунав інший дзвінок. Я теж його чув. Хто це кликав вас?

– Це була княгиня Драгомирова. Вона просила покликати її покоївку.

– І ви це зробили?

– Так, мсьє.

Пуаро уважно розглядав план вагону. Потім, піднявши голову, сказав:

– Це все. На даний час.

– Дякую, мсьє.

Провідник встав з-за стільця. Він поглянув на мсьє Бука.

– Не засмучуйтеся, – люб'язно сказав останній. У ваших діях не було жодної необачності.

Задоволений, П'єр Мішель покинув вагон.

2. Свідчення секретаря

Хвилину чи дві Пуаро перебував у роздумах.

– Я думаю, – нарешті сказав він, – було б добре далі поспілкуватися з містером МакКвінном, зважаючи на те, що ми знаємо тепер.

Молодий американець негайно прибув.

– Отже, – розпочав він. – Як рухається справа?

– Не так вже й погано. Після нашої останньої розмови ми дещо дізналися – особу містера Ретчетта.

Гектор МакКвінн виглядав дуже зацікавленим. "І хто ж це?" – запитав він.

– Ретчетт, як ви й підозрювали – це лише прізвисько. Людина, що його використовувала – Касетті, відомий викраденням маленьких дітей, серед яких – Дейзі Армстронг.

Вираз обличчя молодика різко змінився. Здивування різко перейшло в похмурість і зневагу. "Клятий мерзотник!" – вигукнув він.

– Ви здогадувалися про це, містере МакКвінн?

– Аж ніяк, – відповів він. – Якби знав, то відтяв би собі правицю перед тим, як стати його секретарем!

– Ви так болісно на це реагуєте?

– У мене є для цього всі підстави. Мій батько був прокурором, який вів дану справу, містере Пуаро. Я бачив місіс Армстронг лише один раз –

вона була чарівною жінкою. Приємна і з розбитим серцем. – Він спохмурнів. – Ця людина – Ретчетт або Касетті – отримала своє. Я радий його смерті. Такі люди не повинні жити.

– Ви так кажете через почуття, що вас переповнюють, а чи зробили б ви це самі, якби знали, хто це?

– Так, зробив. І… – він зупинився, і продовжив винним голосом, – виглядає, ніби я свідчу проти самого себе.

– Я підозрював би вас більше, містере МакКвінн, якби ви показували неймовірний смуток через кончину вашого працедавця.

– Не думаю, що цим я себе віддаляю від електричного стільця, – насуплено відповів МакКвінн. – І, якщо я здамся вам занадто допитливим, як ви про це дізналися? Ідентифікували Касетті я маю на увазі.

– За шматком листа в його купе.

– Але, безумовно, це було досить необережно з його боку.

– Це залежить від того, – відповів Пуаро, – як на це поглянути.

Молодик виглядав, наче не зрозумів цієї фрази. Він дивився на Пуаро, сподіваючись зрозуміти його слова.

– Моє завдання, – продовжив Пуаро, – дізнатися про пересування всіх пасажирів вагону. Нічого незвичайного. Звичайна марудна праця.

– Зрозуміло. Тоді дозвольте мені "відбілити" моє ім'я.

– Спершу я маю запитати у вас номер вашого купе, – посміхаючись, запитав він, – після того, як ми з вами одну ніч були в одному купе. Це були місця другого класу з номерами 6 та 7, після чого я перейшов у своє теперішнє купе, а ви залишилися самі.

– Правильно.

– А зараз, містере МакКвінн, я хочу, щоб ви мені розповіли про всі свої дії минулої ночі, після того, як ви покинули вагон-ресторан.

– Це просто. Спершу я повернувся в своє купе, трішки почитав, вийшов на платформу у Белграді. Там було дуже холодно, тому я швидко повернувся назад. Я перекинувся декількома слова з молодою леді з Англії, яка розташовується в купе біля мого. Потім я поговорив з англійцем, полковником Арбетнотом – доказом цього є те, що ви особисто нас бачили. Потім я зайшов до містера Ретчетта і, як я вже казав, пішов писати листи, які потрібно було відіслати. Я побажав йому гарної ночі та пішов. Полковник Арбетнот стояв у коридорі. Його купе було підготоване до сну, тому я запропонував піти до мене. Я замовив декілька склянок алкоголю для нас. Ми балакали про політику, індійський уряд та інші проблеми – Сухий закон в США та Велику кризу. Я взагалі-то не сильно полюбляю британців – вони дуже зарозумілі – але не цей.

– Чи можете ви сказати, о котрій годині він вийшов від вас?

– Дуже пізно. Десь близько другої години.

– Ви помітили, що поїзд зупинився?

– О, так. Ми дещо здивувалися. Ми виглянули та побачили велику товщу снігу, але не думали, що це серйозно.

– Що сталося після того, як полковник Арбетнот побажав вам доброї ночі?

– Він пішов у своє купе, а я попросив провідника розстелити моє ліжко.

– Де ви були, поки він цим займався?

– Я стояв у коридорі та курив.

– А потім?

– Потім я пішов до себе і спав до самого ранку.

– Ввечері ви покидали потяг?

– Ми з Арбетнотом вирішили вийти у – як це місто називається – Вінковцях, розімнути ноги. Було дуже холодно, тривала завірюха. Згодом ми заскочили у вагон.

– Через які двері ви покинули поїзд?

– Через ті, що найближчі до мого купе.

– Відразу за вагоном-рестораном?

– Саме так.

– Ви пам'ятаєте, чи були вони зачинені?

МакКвінн дещо задумався.

– Пригадую, що так, були. Там було замкнено, а ручка стояла поперек. Ви це мали на увазі?

– Так. Повернімося до того моменту, коли ви відкрили ручку дверей?

– Чесно кажучи, ні. Я цього не пам'ятаю. Я не можу цього згадати. – І згодом він додав: – Це дуже важливо?

– Можливо. А тепер, містере, я припускаю, що коли ви сиділи з полковником Арбетнотом і балакали, двері вашого купе були відчинені, так?

Гектор МакКвінн ствердно кивнув.

– Я хочу, щоб ви мені сказали, хто проходив коридором після того, як потяг покинув Вінковці і до того, як ви пішли спати?

МакКвінн звів брови докупи.

– Думаю, що провідник проходив, з вагону-ресторану. В інший бік йшла жінка.

– Яка жінка?

– Не можу сказати. Я її не помітив. Розумієте, ми з полковником сперечалися. Я лише помітив проблиск багряного шовку, який промайнув крізь двері. Я не дивився туди, тому й не помітив її обличчя. Як вам відомо, після мого купе знаходиться вагон-ресторан, тому жінка, яка йшла, повинна була б повернутися назад.

– Я так розумію, вона йшла в туалет?

– Думаю, що так.

– Ви бачили, як вона поверталася?

– Чесно кажучи, ні. Але я думаю, що вона повинна була б рухатися туди.

– Ще одне питання: ви курите трубку?

– Ні, сер, не курю.

– Я думаю, що це все. – сказав Пуаро після декількох секунд роздумів. – Зараз я хочу побачити камердинера містера Ретчетта. До речі, ви двоє завжди подорожуєте другим класом?

– Він так. Я зазвичай їжджу першим класом – у купе, що з'єднується з купе Ретчетта. Тоді він увесь багаж залишав у моєму купе і міг дістатися до нього чи до мене у будь-який зручний момент. Але, на жаль, у цей раз усі купе першого класу були зайняті, окрім одного, яке він взяв собі.

Зрозуміло. Дякую вам, містере МакКвінн.

3. Свідчення камердинера

Американець був замінений на невиразного англійця з непримітним обличчям, яке за день до цього підмітив Пуаро. Він акуратно стояв у очікуванні. Підійшовши до нього, Пуаро запропонував йому сісти.

– Ви, як я розумію, камердинер містера Ретчетта?

– Так, сер.

– Ваше ім'я?

– Едвард Генрі Мастерман.

– Ваш вік?

– Тридцять дев'ять років.

– Домашня адреса?

– Клеренвелл, Фрайр стріт, 21.

– Ви чули, що ваш господар був убитий?

– Так, сер. Надзвичайно неприємний випадок.

– Чи можете ви мені сказати, коли ви востаннє бачили містера Ретчетта?

Камердинер дещо замислився.

– Десь близько дев'ятої години, сер. Або дещо пізніше.

– Розкажіть своїми словами, що трапилося?

– Я підійшов до містера Ретчетта, як зазвичай, і запитав про його побажання.

– Якими були ваші обов'язки?

– Вішати та знімати одяг, сер, класти його зубний протез у воду та слідкувати, щоб усе було підготовлено до сну.

– Він вів себе так само, як і завжди?

Камердинер знову трохи замислився.

– Так, сер. Хоча він був дещо схвильований.

– Як саме схвильований? Через що?

– Через лист, який він прочитав. Він запитав, чи це не я поклав його в купе. Звісно, я відповів, що нічого не робив, але він облаяв мене і звинуватив у всіх гріхах.

– Це було незвично?

– Аж ніяк. Він дуже легко скаженів.

– Чи приймав ваш господар снодійне?

Доктор Константин дещо нахилився вперед після цих слів.

– Лише коли їхав у поїзді, сер. Він казав, що інакше він не міг заснути.

– Ви знаєте, що саме він зазвичай приймав?

– Не можу точно сказати, сер, я не впевнений. На пляшці не було жодної назви, лише – "Снодійне приймати перед сном".

– Минулої ночі він його приймав?

– Так, сер. Я налив його в склянку і залишив на туалетному столику.

– Ви особисто бачили, як він його пив?

– Ні, сер.

– Що трапилося потім?

– Я запитав, чи будуть іще якісь побажання та спитав, о котрій годині його вранці збудити. Він відповів, що не хоче, щоб хтось його турбував, поки він сам мене не покличе.

– Так часто бувало?

– Майже завжди. Коли він готувався підніматися, він зазвичай дзвонив провіднику та просив його покликати мене.

– Він зазвичай прокидався з самого ранку чи пізно?

– Це залежало від його настрою. Інколи він прокидався до сніданку, проте іншого разу він спав аж до обіду.

– Тобто ви не здивувалися, що вранці ніхто вас не покликав?

– Ні, сер.

– Чи знали ви, що ваш господар мав ворогів?

– Так, – він відповів дуже спокійно.

– Звідки ви знали?

– Я чув, коли він обговорював деякі листи з містером МакКвінном.

– Ви були з ним у хороших стосунках, Мастерман?

Лице камердинера стало ще більш спокійним, ніж було до того.

– Мені важко відповісти на це запитання. Він був доволі щедрим.

– Але він вам не подобався?

– Я вам відповім, що мені не дуже подобаються американці, сер.

– Ви коли-небудь там були?

– Ні.

– Ви чули колись про випадок із викраденням дитини Армстронгів?

– Так, звісно. Маленька дівчинка, так? Жахливий випадок.

– Чи знали ви, що ваш роботодавець, містер Ретчетт, був головним винуватцем того злочину?

– Ні, не знав. – Його тон став значно теплішим та спокійнішим. – Мені важко в це повірити.

– Але це правда. Але, повернімося до подій минулої ночі. Що ви робили після того, як пішли від нього?

– Я сказав містеру МакКвінну, що господар хоче його бачити. Потім я пішов у своє купе і читав.

– Ваше купе…

– Останнє в другому класі, сер. За ним відразу йде вагон-ресторан.

Пуаро поглянув на план.

– Бачу, і яке ваше місце?

– Нижнє, сер.

– Номер 4?

– Так.

– Ще хтось їхав разом із вами?

– Так, сер. Такий дебелий італієць.

– Він говорить англійською?

– Так, трохи говорить. – Його тон знову похмурнішав. – Він з Америки – з Чикаго, як я зрозумів.

– Ви з ним спілкувалися?

– Ні, сер. Я читав.

Пуаро всміхнувся. Він уявив картину – веселий, балакучий італієць та сухий кирпатий джентльмен-англійєць.

– І що, дозвольте вас запитати, ви зараз читаєте? – він запитав.

– Зараз, сер, я читаю "Зачарована любов" Арабелли Річардсон.

– Цікава книга?

– Доволі непогана, сер.

– Давайте продовжимо. Ви повернулися до себе й продовжили читати "Зачаровану любов". О котрій годині це було?

– Десь о пів на одинадцяту італієць вирішив іти спати. Тому прийшов провідник і розстелив ліжко.

– Тоді ви теж лягли й заснули?

– Ні, сер. Я ліг, але не засинав.

– Чому ви не спали?

– У мене був зубний біль.

– Отакої! Це дуже болісно.

– Доволі болісно, сер.

– Ви щось спробували вдіяти?

– Я використав трішки гвоздикової олії, що трішки послабило біль, але все одно мені не вдалося заснути. Я увімкнув світло над головою та продовжив читати – це зайняло увесь мій час.

– І ви не спали всю ніч?

– Мені вдалося заснути лише о четвертій годині, сер.

– А ваш компаньйон?

– Італієць? Він одразу захропів.

– Він не покидав купе усю ніч?

– Ні, сер.

– А ви?

– Ні.

– Ви щось чули уночі?

– Не думаю. Тобто, нічого незвичного. Потяг потрапив у замет, тому все було дуже тихо.

Пуаро замислився на декілька секунд, після чого продовжив допит.

– Добре, що тут можна ще додати? Чи можете ви пролити хоч якесь світло на цю трагедію?

– Боюся, що ні, сер. Вибачте.

– Чи ви знаєте про якісь непорозуміння між вашим господарем та містером МакКвінном?

– О, ні. Містер МакКвінн – дуже делікатний джентльмен.

– Де ви служили до містера Ретчетта?

– У сера Генрі Томлінсона, на Ґросвенор сквер.

– Чому ви покинули службу в нього?

– Він поїхав до східної Африки, і більше не потребував моїх послуг. Але, гадаю, він часто мене згадує. Я працював у нього не один рік.

– І скільки років ви працювали на містера Ретчетта?

– Понад дев'ять місяців, сер.

– Дякую, Мастерман. До речі, ви курите трубку?

– Ні, сер. Я курю лише дешеві цигарки.

– Дякую вам. Це все.

Пуаро вдячно вклонився.

Камердинер зніяковів на секунду.

– Вибачте, сер, але я хочу вам розповісти про ту американку. Вона каже, що знає все про вбивцю. Вона надзвичайно схвильована.

– У такому разі, – відповів Пуаро, – ми повинні її терміново побачити.

– Покликати її, сер? Вона вже давно вимагає, щоб зустрітися із кимось і розповісти усе. Провіднику ледь-ледь вдається її вгамувати.

Доправте її до нас, друже. – сказав Пуаро. – А ми послухаємо її історію.

4. Свідчення американської леді

Місіс Хаббард прийшла у вагон-ресторан дуже збудженою та схвильовано розмахувала руками.

– А тепер скажіть мені – хто тут у вас головний? У мене є деяка важлива інформація, дуже важлива, і я хочу її розповісти тому, хто за це відповідає. Якщо ви, джентльмени…

Її погляд пробіг між усіма трьома особами. Пуаро підійшов до неї.

– Мадам, розкажіть усе мені, – промовив він. – Але, спершу, сядьте, будь ласка.

Місіс Хаббард важко присіла на стілець навпроти нього.

– Ось що я вам хочу розповісти. Минулої ночі у вагоні трапилося вбивство, і вбивця був саме у моєму купе!

Вона зробила певну паузу, щоб надати значимості власним словам.

– Ви впевнені в цьому, мадам?

– Звісно впевнена! Ще б пак! Я знаю, про що говорю. Я вам зараз усе розповім. Я вже майже спала в себе в ліжку, але раптово прокинулася і в абсолютній темряві відчула, що в моєму купе знаходиться чоловік. Я була така нажахана, що не могла кричати, думаю, що ви зрозумієте мене. Я лежала й думала: "О, ні, мене зараз уб'ють". Ви собі не уявляєте, як я почувалася. Ці жахливі потяги – ніхто мене не врятує. І я подумала: "Нехай, але він не отримає моїх прикрас, так як, я поклала їх у панчоху та заховала під подушкою – це, звісно, не було дуже добре. Але чому саме я – жертва?

– Ви усвідомлювали, мадам, що у вашому купе знаходився хтось?

– Так, звісно. Я лише лежала з заплющеними очима і думала, що мені робити. Я була дуже щаслива, що моя донька не знала, в якому я була становищі. Згодом, завдяки своїй спритності, і я простягнула руку до дзвінка провіднику. Я натискала й натискала, але нічого не було – я вирішила, що моє серце перестало битися. "О, ні", – сказала я собі, – "напевне, вони повбивали усіх людей у потязі". Якраз була зупинка і в повітрі стояла абсолютна тиша. Проте я продовжила тиснути на кнопку дзвінка і о! полегшення, коли почула чиїсь кроки і стук у двері купе. "Заходьте!" – скрикнула я, і увімкнула в той же час світло. І, ви можете в це повірити, в купе не було ані душі!

Місіс Хаббард виглядала, неначе підійшла до найгострішого моменту, а не навпаки.

– І що трапилося далі, мадам?

– Я розповіла провіднику, що трапилося і він мені не повірив. Сказав, що це мені наснилося. Я попросила його оглянути під ліжком, після чого він сказав, що людина туди втиснутися ніяк не може. Виглядало, наче він хотів мене заспокоїти, проте я точно знала, що хтось там був! Я не з тих людей, які вигадують всілякі історії, містер… Як ваше ім'я?

– Пуаро, мадам. Це мсьє Бук, директор компанії, а це лікар Константин.

– Рада з вами зустрітися, – пробурмотіла вона і продовжила свою сольну розповідь.

– Як ви розумієте, я не настільки добре пам'ятаю всі подробиці. Спершу я вирішила, що це був чоловік із сусіднього купе – той, якого вбили. Я сказала провіднику, щоб він перевірив двері між купе, і, звісно, вони не були замкнені. Я це дуже добре пам'ятаю. Після цього я попросила його зачинити їх, і після того, як він пішов, приставила до дверей свою важку валізу.

– О котрій годині це було, місіс Хаббард?

– Чесно кажучи, не знаю. Я не дивилася на годинник. Була надто схвильована.

– А що ви тепер думаєте про цю ситуацію?

– Ну, можу сказати, що все абсолютно зрозуміло. Людина у моєму купе – це вбивця. А хто ж іще?

– І ви думаєте, що він вийшов через сусіднє купе?

– Звідки я можу знати, як він вийшов? Мої очі були заплющені.

– Він міг вийти через двері, що ведуть у коридор?

– Не можу сказати. Як я казала, мої очі були заплющені.

Місіс Хаббард конвульсивно зітхнула.

– Лихо! Я була така налякана! Якби моя донька знала...

– Чи не подумали ви, мадам, що це був шум у сусідньому купе – покійника?

– Ні, містере, як вас там? Пуаро? Цей чоловік знаходився у моєму купе. Я навіть маю доказ цього.

Із величезним задоволенням вона показала сумочку і почала ритися в ній. Вона витягнула з неї два великих носовички, окуляри, пляшку аспірину, пакет глауберової солі, коробку яскравих м'ятних цукерок, в'язку ключів, ножиці, чекову книжку від Американ Експресс, фотокартку з дитиною в якійсь дивній позі, якісь листи, п'ять ланцюжків зі східними чотками, і маленький металевий предмет – ґудзик.

– Бачите ґудзик? Це не мій. У мене таких немає. Я знайшла його вранці, коли прокинулася.

Після того, як вона поклала ґудзик на стіл, мсьє Бук нахилився і промовив: "Це ж ґудзик із форми провідників нашої компанії!"

– От і цьому є логічне пояснення, – відповів Пуаро. Він обернувся до леді. – Цей ґудзик, мадам, напевно, відпав з уніформи провідника, коли він оглядав ваше купе чи коли розстеляв ліжко.

– Я не знаю, що з вами усіма таке. Здається, ніби ви нічого не хочете робити. Слухайте мене. Я читала журнал минулої ночі, перед тим, як

лягати спати. Перед тим, як вимкнути світло, я поклала журнал на невеличку коробку, що стояла на підлозі поблизу вікна. Ви мене розумієте?

Вони кивнули в знак згоди.

– Чудово. Провідник поглянув під сидінням поблизу дверей, потім він підійшов до дверей між купе й замкнув їх, але він не підходив до вікна. Зрештою, вранці я помітила ґудзик справа від журналу. І як ви мені це поясните?

– Можу сказати, мадам, що ми сприймемо це як доказ, – відповів Пуаро.

Здалося, що ця відповідь її задовольнила.

– Коли мені не вірять, я стаю страшнішою за шершня, – пояснила вона.

– Ви надали нам дуже важливу інформацію, – заспокійливо промовив Пуаро. – А зараз можу я вам задати декілька питань?

– Звісно.

– Як так трапилося, що ви, боячись цього Ретчетта, не замкнули двері між купе?

– Я замкнула, – відрізала вона.

– Як?

– Щоб пересвідчитися, я попросила шведку – приємна жіночка – чи вони замкнені, і вона відповіла ствердно.

– А чому ви самостійно не пересвідчилися?

– Бо я лежала в ліжку і не могла дотягнутися до дверної ручки.

– О котрій годині ви попросили її це зробити?

– Дайте подумати. Це було близько пів одинадцятої, або й за чверть одинадцята. Вона підійшла запитати, чи є у мене аспірин. Я сказала де він лежить, і вона його взяла.

– Ви в той час лежали в ліжку?

– Так.

Через певний час вона залилася сміхом. "Бідолашна! Вона так розхвилювалася. Розумієте, вона випадково відкрила двері в сусіднє купе".

– У купе Ретчетта?

– Так. Ви розумієте, коли подорожуєш сам, то зачиняєш усі двері. Вона їх відчинила помилково. Вона дуже сильно через це переймалася. Він засміявся, але, думаю, він сказав їй щось не дуже приємне. Бідолаха, вона так розхвилювалася. "Вибачте, я помилилася. Я помилилася. Ви якийсь непривітний", – сказала вона. "А ви дуже стара", – він їй відповів.

Лікар Константин хихикнув, і місіс Хаббард кинула на нього льодяний погляд.

– Це не дуже було приємно з його боку, – сказала вона, – казати таке леді. І це не привід сміятися з цього. – Лікар Константин швидко вибачився.

– Чи ви чули якийсь шум із купе Ретчетта тієї ночі? – запитав Пуаро.

– Не зовсім.

– Що ви маєте на увазі, мадам?

– Ну, – вона зупинилася. – Він хропів.

– А, хропів?

– Жахливо. Минулої ночі я прокинулася від його храпу.

– А чи чули ви, як він хропів після того, як перелякалися людини у своєму купе?

– Чому б це, містере Пуаро? Він був уже мертвий.

– Дійсно, – відповів Пуаро. Він був абсолютно спантеличений.

– Ви пам'ятаєте справу із викраденням дитини Армстронгів, місіс Хаббард? – він запитав.

– Так, авжеж. І цей негідник уникнув покарання! Я б хотіла, щоб він потрапив у мої руки.

– Він не уникнув. Він помер. Помер минулої ночі.

– Тобто, ви хочете сказати… – місіс Хаббард піднялася зі стільця від збудження.

– Так, саме так. Цією людиною був Ретчетт.

– Чудово! Якщо подумати, це чудово! Я повинна написати про це своїй дочці. Хіба ж я вам учора не казала, що в нього зле обличчя? Я була права, ось бачите. Моя дочка завжди каже: "Коли мама має передбачення, ви сміло можете ставити свій останній долар на це".

– Ви були знайомі із сім'єю Армстронгів, місіс Хаббард?

– Ні. Вони крутилися у вищих колах. Але я завжди чула, що місіс Армстронг була дуже люблячою жінкою і що її чоловік обожнював.

– Добре, місіс Хаббард, ви нам дуже допомогли – справді. Можете вказати ваше повне ім'я?

– Звичайно. Каролін Марта Хаббард.

– Можна також дізнатися вашу адресу?

Місіс Хаббард сказала, не перестаючи балакати. "Не можу повірити. Касетті – в цьому потязі. Я мала відчуття про цього чоловіка, чи не так, містере Пуаро?"

– Так, звичайно, мадам. До речі, у вас є багряний шовковий халат?

– Дуже дивне запитання! Але ні. У мене є два халати – рожевий фланелевий, зручний для морських подорожей, а інший моя дочка подарувала – з місцевого пурпурового шовку. А для чого вам необхідно знати про мої халати?

– Розумієте, мадам, хтось у багряному кімоно відкривав учора чи то ваше, чи то купе містера Ретчетта. Як ви вже казали, дуже важко дізнатися, що це було за купе, коли вони усі зачинені.

– Ніхто в такому кімоно до мене в купе не заходив.

– Тоді вона виходила з купе Ретчетта.

Місіс Хаббард зморщила губи й похмуро промовила: "Це мене не здивувало".

Пуаро дещо нахилився до неї. "Тобто, ви чули жіночий голос з наступного купе?"

– Не знаю, містере Пуаро, що ви собі вигадали. Не уявляю. Але, з упевненість можу сказати, що так.

– Але коли я вас запитав, чи чули ви щось, ви лише сказали, що чули, як Ретчетт хропів.

– Це теж правда. Він хропів недовго. З іншого боку… – місіс Хаббард дещо збентежилася. – Це негоже говорити про такі речі.

– О котрій годині ви чули жіночий голос?

– Не можу сказати. Я прокинулася лише на хвилину й почула жіночий голос. Не знаю, звідки він линув. Тому я подумала: "Ось така він людина! Чому я не здивована?" – і лягла далі спати. Я б ніколи не сказала про цей випадок трьом джентльменам, якби ви не напосіли на мене.

– Це було до того, як ви перелякалися чоловіка у вашому купе, чи після?

– Що ж я вам щойно казала! У нього не могла бути жінка, яка з ним би балакала, так як він був уже мертвий, так?

– Вибачте. Ви, напевно, думаєте, що ми нічого не розуміємо, мадам.

– Я думаю, що ви просто заплуталися. Я все ще не можу повірити, що це був цей монстр Касетті. Як каже моя донька…

Пуаро швидко допоміг леді зібрати її речі у сумку, і провів її до дверей. В останню секунду він сказав:

– Ви впустили ваш носовичок, мадам.

Місіс Хаббард поглянула на маленький шматок батисту, який він їй подав.

– Це не мій містере Пуаро. Мій ось тут.

– Вибачте. Я подумав, що тут є літера Н.

– Справді, цікаво, але це точно не мій. На моїх вишиті С.М.Н., і вони зручніші – не такі дорогі, як ці паризькі. Чий ніс може дозволити собі такі носовички?

Ніхто з трьох чоловіків не мав відповіді на це питання, і місіс Хаббард вийшла з вагону.

5. Свідчення шведської леді

Мсьє Бук оглядав ґудзик, який залишила місіс Хаббард.

– Цей ґудзик. Не розумію. Чи може це означати, що П'єр Мішель має до цього якесь відношення? – запитав він. Зупинившись, він продовжив, бо Пуаро нічого не відповів. – Що скажете, друже?

– Цей ґудзик дає нам певні можливості. – задумливо відповів Пуаро. – Давайте спочатку опитаємо шведську леді перед тим, як будемо говорити про цей доказ.

Він відсортував купу паспортів, які лежали перед ним. "А, ось і вона! Ґрета Ольсон, сорок дев'ять років".

Мсьє Бук дав розпорядження офіціанту, і жіночка із жовтувато-сірим волоссям і видовженим, вівцеподібним обличчям увійшла до них. Вона скоса поглядала на Пуаро крізь окуляри, але вела себе спокійно.

Як з'ясувалося, вона спілкувалася та розуміла французьку, тому й розмова велася тією мовою. Пуаро спершу задав питання, на які він знав відповіді – її ім'я, вік і адресу. Потім він запитав її професію.

Вона сказала, що є сестрою при місіонерській школі поблизу Стамбула. Вона була досвідченою медсестрою.

– Ви, звісно ж, знаєте, що трапилося минулої ночі, мадемуазель?

– Авжеж. Це жахливо. І американка розповіла мені, що убивця перебував у її купе.

– Я чув, мадемуазель, що були останньою людиною, яка бачила покійника живим?

– Не знаю. Можливо. Я відчинила двері у його купе помилково. Мені було так соромно. Це була така прикра помилка.

– Ви взагалі його бачили?

– Так. Він читав книгу. Я вибачилася й вийшла.

– Він щось казав вам?

Вона дещо зніяковіла, щоки вкрилися рум'янцем.

– Він засміявся й сказав декілька слів. Я не зовсім точно їх зрозуміла.

– І що ви зробили потім, мадемуазель? – запитав Пуаро, тактовно змінивши тему.

– Я зайшла до американки, місіс Хаббард, за аспірином.

– Чи просила вона, щоб ви перевірили двері між її та купе містера Ретчетта?

– Так.

– Вони були замкнені?

– Так.

– А що було потім?

– Після того я пішла до себе, прийняла аспірин і лягла.

– О котрій годині це було?

– Коли я пішла до ліжка, була за п'ять одинадцята. Я пам'ятаю, тому що поглянула на годинник, перед тим, як завела.

– Ви швидко заснули?

– Не дуже. Мені стало легше, але я певний час лежала.

– Потяг зупинився до того, як ви пішли спати?

– Не думаю. Ми зупинилися, я подумала, на станції, і я була вже сонна.

– Це були, напевно, Вінковці. Ваше купе ось тут? – він показав його на плані.

– Так, це воно.

– Ваше місце верхнє чи нижнє?

– Нижнє, номер 10.

– Поруч із вами хтось їде?

– Так, молода англійка. Дуже мила, дуже люб'язна. Вона їде з Багдаду.

– Після Вінковців вона покидала купе?

– Ні, точно ні.

– Чому ви так переконані – ви ж спали?

– Я сплю доволі неспокійно. Дуже часто прокидаюся уві сні. І я впевнена, що якби вона злізла з верхньої полиці, я обов'язково б прокинулася.

– А ви особисто покидали купе?

– Ні, аж до самого ранку.

– У вас є багряне шовкове кімоно, мадемуазель?

– Ні, звісно. У мене прекрасний халат з єгерівської тканини.

– А у вашої сусідки, міс Дебенхем? Якого кольору її халат?

– Блідо-ліловий з козячої шерсті, такі продаються на сході.

Пуаро кивнув. Потім запитав дружнім тоном: "Чому ви вирішили поїхати в подорож? Свята?"

– Так, я їду додому на свята. Але спершу я їду до Лозанни до своєї сестри приблизно на тиждень.

– Чи не були б ви такі люб'язні написати мені ім'я та адресу своєї сестри?

– Із задоволенням.

Вона взяла папір та олівець та написала те, що просив Пуаро.

– Чи бували ви в Америці, мадемуазель?

– Ні. Одного разу я була близька до цього. Я повинна була їхати із хворою леді, але в останній момент поїздка була відмінена. Мені було дуже жаль. Вони такі приємні, ці американці. Вони дають чимало грошей на школи та лікарні. Також вони дуже ділові.

– Ви чули про випадок із викраденням дитини Армстронгів?

– Ні, а що це?

Пуаро пояснив їй.

Ґрета Ольсон була обурена. Її жовтий пучок волосся тремтів від напруження.

– І є на світі такі страшні люди! Це вимагає великої віри. Бідна мати – моє серце болить за неї.

Мила шведка пішла до виходу. Її лице було червоне, на очах бриніли сльози.

Пуаро швиденько щось записав на клаптику паперу.

– Що ви там записуєте, друже? – спитав мсьє Бук.

– Друже, я звик до точності та порядку. Я зараз складаю певну хронологічну таблицю подій.

Він закінчив писати й передав папір мсьє Буку.

9:15. Потяг покинув Белград.

Близько 9:40 камердинер покидає Ретчетта, залишивши йому снодійне.

Близько 10:00 МакКвінн покидає Ретчетта.

Близько 10:40 Ґрета Ольсон бачить Ретчетта(востаннє живим). N.B. Він лежав і читав книгу.

0:10. Потяг відправляється з Вінковців(запізнюється).

0:30. Потяг потрапляє в замет.

0:37. Дзвонить дзвінок Ретчетта. Провідник відповідає. Ретчетт каже: "ce n'est rien. Je me suis trompe".

Близько 1:17 місіс Хаббард думає, що в її купе хтось є. Кличе провідника.

Мсьє Бук ствердно кивнув.

– Гарна робота.

– Вас нічого не дивує в усьому цьому?

– Ні, виглядає все зрозуміло і чисто. Згідно цих записів, злочин вчинено о 1:15. Годинник також доводить це, і розповідь місіс Хаббард підтверджує. У мене є деякі думки про вбивцю. Я вважаю, друже, що це той дебелий італієць. Він прибув із Америки – з Чикаго – і злочин здійснено італійською зброєю – ножем, ударів було нанесено чимало.

– Це правда.

– Без сумніву, це і є розгадка. Можливо, він і цей Ретчетт були партнерами по бізнесу викрадання дітей. Касетті та цей італієць. У певний момент Ретчетт обманув його. Італієць розшукує його, надсилає листи з погрозами, і, зрештою, мститься в такій формі. Все доволі просто.

Пуаро сумнівно похитав головою.

– Боюся, що все це занадто просто. – пробурмотів Пуаро.

– Щодо мене, я переконаний, що це правда, – сказав мсьє Бук, все більше схиляючись до своєї теорії.

– А як щодо свідчень камердинера із зубним болем про те, що італієць не покидав свого купе?

– А ось це питання.

Пуаро підмигнув йому.

– Так, це прикро. На жаль для вашої теорії, і на щастя для нашого італійця, у той вечір камердинер Ретчетта мав сильний зубний біль.

– Це можна якось пояснити. – твердо стояв на своєму мсьє Бук.

Пуаро знову похитав головою.

Боюся, що все це занадто просто – знову пробурмотів він.

6. Свідчення російської княгині

– Давайте послухаємо, що нам розповість П'єр Мішель стосовно цього ґудзика. – сказав він.

Провідник вагону був викликаний знову. Він окинув джентльменів запитальним поглядом.

Мсьє Бук відкрив рот.

– Мішель, – розпочав він, – ось ґудзик із твоєї уніформи. Він був знайдений у купе американської леді. Що ти можеш розповісти нам з цього приводу?

Руки провідника автоматично пробіглися по уніформі. "Я не губив ґудзика", – відповів він. "Тут, напевне, сталася якась помилка".

– Дуже дивно.

– Я ніяк не можу це пояснити, мсьє. – Чоловік виглядав враженим, але аж ніяк не винним або нестямним.

Мсьє Бук багатозначно заявив: "Завдяки обставинам, за яких його було знайдено, очевидним є те, що цей ґудзик випав у чоловіка, що

знаходився в купе місіс Хаббард минулої ночі, коли вона подзвонила у дзвінок".

– Але мсьє, там нікого не було. Леді усе привиділося.

– Їй не привиділося, Мішель. Убивця містера Ретчетта вийшов тим шляхом, впустивши цей ґудзик.

Як тільки значення цих слів дійшло до нього, П'єр Мішель почав нервувати й втрачати над собою контроль.

– Це неправда, мсьє, це неправда! – кричав він. – Ви звинувачуєте мене у злочині. Я не винен. Абсолютно невинен! Для чого мені убивати містера, якого я раніше не бачив жодного разу?

– Де ви були, коли задзвенів дзвінок місіс Хаббард?

– Я ж казав вам, мсьє, у наступному вагоні, балакав зі своїм колегою.

– Ми його покличемо.

– Зробіть це, благаю вас, покличте його.

Був викликаний провідник наступного вагону. Він повністю підтвердив слова П'єра Мішеля. Він додав, що провідник вагону з Бухареста також був із ними. Вони троє обговорювали ситуацію, спричинену снігопадами. Вони балакали близько десяти хвилин, аж поки П'єру Мішелю не здалося, що він почув дзвінок. Після того, як він відкрив двері між вагонами, вони всі його почули досить гучно – звук не припинявся. Мішель поспішно попрямував до себе.

– Ось бачите, мсьє, я не винен. – схвильовано прокричав провідник.

– А цей ґудзик із уніформи провідників, як ви це поясните?

– Не знаю, мсьє. Це для мене загадка. Усі мої ґудзики на місці.

Обидва провідники також зазначили, що не губили своїх ґудзиків. Також вони запевнили, що взагалі не були в купе місіс Хаббард.

– Візьміть себе в руки, Мішель, – сказав мсьє Бук, – і подумки поверніться до моменту, коли ви побігли до купе місіс Хаббард на виклик. Ви зустріли когось у коридорі?

– Ні, мсьє.

– Чи бачили ви когось, хто йшов по коридору у зворотню сторону?

– Теж ні.

– Дивно, – промовив мсьє Бук.

– Не зовсім, – зауважив Пуаро. – Це питання часу. Місіс Хаббард прокинулася, щоб знайти когось у своєму купе. Хвилину чи дві вона лежала нерухомо із заплющеними очима. Цілком імовірно, що в цей час чоловік вийшов у коридор. Потім вона почала дзвонити у дзвінок. Але провідник прибув не в ту ж мить. Це був третій чи четвертий дзвін, який він почув. Я хочу сказати, що цього часу було достатньо…

– Для чого? Для чого, друже? Пам'ятайте, тут повсюди товщі снігу.

– Є лише два шляхи для нашого таємничого убивці, – повільно мовив Пуаро. – Він міг утекти в один із туалетів або зникнути в якомусь купе.

– Але ж вони усі зайняті.

– Так.

– Тобто, ви маєте на увазі, що він сховався у своєму купе?

Пуаро ствердно кивнув головою.

– Це все пояснює. – пробурмотів мсьє Бук. – Протягом тих десяти хвилин відсутності провідника, вбивця приходить зі свого купе, йде в купе Ретчетта, вбиває його, замикає двері зсередини, виходить через купе місіс Хаббард, і безпечно повертається назад у своє купе до того, як повернувся провідник.

Пуаро буркнув: "Це все не зовсім так просто, мій друже. Наш друг лікар може вам усе пояснити".

Мсьє Бук подав жест, що три провідники можуть бути вільними.

– Нам залишилося опитати шістьох пасажирів, – сказав Пуаро. – П'ять пасажирів першого класу – княгиню Драгомирову, графа та графиню Андреній, полковника Арбетнота та містера Хардмана. Також трьох пасажирів другого класу – міс Дебенхем, Антоніо Фоскареллі та покоївку княгині, фрейлейн Шмідт.

– З кого почнемо – з італійця?

– Що ви заладити з тим італійцем? Ні, ми почнемо з перших трьох. Можливо, пані княгиня буде така люб'язна виділити нам декілька хвилин свого часу. Передайте їй наше прохання, Мішель.

– Так, мсьє, – відповів провідник.

– Скажіть їй, що ми будемо в її купе, якщо вона не захоче приходити сюди, – зауважив мсьє Бук.

Але княгиня Драгомирова відхилися таку пропозицію. Вона прийшла у вагон-ресторан, нахилила голову та сіла навпроти Пуаро.

Її мале, жабоподібне обличчя виглядало світлішим, ніж минулого дня. Вона була некрасивою, неначе ропуха, з очима, як перлини, темними й величними, у яких можна було відчути приховану енергію та розум, сховані всередині.

Її голос був глухий, чіткий і дещо скрипучий.

Вона зупинила слова вибачення мсьє Бука.

– Не потрібно вибачень, месьє. Я розумію, що трапилося вбивство. Очевидно, що ви повинні опитати усіх пасажирів. Я буду щаслива всіляко вам допомогти.

– Ви така ґречна, – сказав Пуаро.

– Не зовсім. Це ж лише обов'язок. Що ви хотіли мене запитати?

– Ваше повне ім'я при народженні та адресу, мадам. Думаю, вам краще було б написати це власноруч?

– Ви й самі можете це зробити, – відповіла вона. – Тут немає нічого складного. Наталя Драгомирова, Париж, Авеню Клебер, 17.

– Ви подорожуєте з Константинополя, так, мадам?

– Так. Я зупинялася у австрійському посольстві. Моя покоївка тут зі мною.

– Чи не могли б ви коротко повідомити мені про ваші дії учора після вечері?

– Охоче. Я звеліла провіднику постелити мені ліжко, поки я була у вагоні-ресторані. Я лягла у ліжко відразу після їжі. До одинадцятої години я читала, після цього вимкнула світло. Я не могла заснути через ревматичні болі, які мені докучають. Десь о чверть на першу я покликала покоївку. Вона зробила мені масаж, і мені вдалося заснути. Це десь трапилося зі півгодини після того.

– Потяг зупинився після того?

– Потяг уже стояв.

– Ви чули щось підозріле, мадам?

– Нічого особливого.

– Яке ім'я вашої покоївки?

– Хільдегарда Шмідт.

– Як довго вона у вас працює?

– П'ятнадцять років.

– Ви їй довіряєте?

– Абсолютно. Вона з маєтку мого покійного чоловіка.

– Я гадаю, що ви бували в Америці, так, мадам?

Різка зміна теми розмови дуже здивувала княгиню. "Багато разів".

– Ви якось перетиналися із сім'єю Армстронгів, з якими трапилася страшна трагедія?

– Ви говорите про моїх друзів, мсьє, – відповіла вона з тривогою.

– Ви знали полковника Армстронга, так?

– Я знала його не дуже добре, але його дружина, Соня Армстронг, була моєю похресницею. Я була в дружніх зв'язках із її матір'ю, актрисою Ліндою Арден. Лінда Арден була величною актрисою, однією з найкращих виконавиць трагічних ролей. Леді Макбет, Магда – вона була неперевершена. Я була не просто її шанувальницею, а близьким другом.

– Вона, що, померла?

– Ні, вона жива, але живе відлюдно. У неї певні проблеми зі здоров'ям, тому більшість часу вона проводить на дивані.

– Наскільки я пригадую, у неї була й друга донька?

– Так, значно молодша, ніж місіс Армстронг.

– Вона жива?

– Авжеж.

– І де вона?

Стара леді кинула на нього різкий погляд.

– Я мушу запитати вас про зміст цих питань. Яке відношення вони мають до суті справи – вбивства у цьому поїзді?

– Ось таке, мадам: людина, яку було вбито, винна у викраденні та смерті дитини місіс Армстронг.

– Овва!

Княгиня Драгомирова випрямилася й дещо піднялася з місця.

– Ну що, це вбивство – дуже чудова подія! Ви вибачте моє упереджене відношення.

– Це природно, мадам. А тепер повернімося до запитання, на яке ви не дали відповіді. Де зараз молодша донька Лінди Арден, сестра місіс Армстронг?

– На жаль, я не можу вам цього сказати, мсьє. Я втратила контакт із молодшим поколінням. Я пригадую, що вона вийшла заміж за якогось англійця та виїхала до Англії декілька років тому, але ім'я її пригадати не можу.

Вона замислилася на хвилину, а потім додала:

– Це все, що ви хотіли мене запитати, джентльмени?

– Лише одне питання, дещо особисте. Якого кольору ваш халат?

– Думаю, що вас є вагомі підстави задавати таке питання. Мій халат – чорний із сатину. – З докором відповіла вона.

– Більше нічого, мадам. Я дуже вам вдячний за ваші відповіді.

Вона зробила чарівний жест своєю важкою, обвішеною перстенями рукою. Після того, як вона піднялася з місця, джентльмени також піднялися, вона зупинилася.

– Вибачте мене, мсьє, – сказала вона, – чи можу я дізнатися ваше ім'я? Ваше обличчя мені доволі знайоме.

– Моє ім'я, мадам, – Еркюль Пуаро – до ваших послуг.

Вона зупинилася на хвилину, після чого промовила: "Еркюль Пуаро. Я пам'ятаю. Це Провидіння."

Княгиня пішла, важко пересуваючи ногами.

– Велична дама, – зауважив мсьє Бук. – Що ви можете сказати про неї, друже?

Але Пуаро лише негативно кивнув головою.

Мені цікаво, що вона мала на увазі під Провидінням.

7. Свідчення графа та графині Андреній

Граф і графиня Андреній були викликані наступними. Однак у двері увійшов лише один граф.

Він був чоловіком надзвичайної краси. Шість футів заввишки, широкоплечий, з гарною поставою. Одягнений у вишуканий твідовий костюм англійського крою він більше був схожий на англійця, якби не довжина його вусів та форма вилиць.

– Так, месьє, – розпочав він, – чим можу вам допомогти?

– Розумієте, містере, – відповів Пуаро, – що у поточній ситуації я зобов'язаний поставити декілька запитань усім пасажирам.

– Чудово, прекрасно, – спокійно відповів він. – Я вас цілком розумію. Але, на жаль, ми з дружиною мало чим можемо вам допомогти. Ми спали всю ніч і нічого не чули.

– Ви обізнані в тому, ким була жертва?

– Як я зрозумів, це був американець – та людина з неприємним виразом обличчя. Він часто під час їжі сидів за тим столом. – граф рукою вказав на стіл, за яким зазвичай сиділи Ретчетт та МакКвінн.

– Так, звісно, мсьє, ви абсолютно праві. Але я маю на увазі – ви знаєте його ім'я?

– Ні. – Граф здивовано поглянув на Пуаро. – Якщо ви хочете дізнатися його ім'я, чому б вам просто не поглянути в його паспорт? – запитав він.

– Його ім'я в паспорті зазначене як Ретчетт, – відповів Пуаро. – Але, мсьє, це не було його справжнім ім'ям. Ця людина – Касетті, на чиїх руках викрадення багатьох людей в Америці.

Він дивився уважно, розповідаючи цю інформацію, але граф виглядав досить спокійно, лише дещо розплющивши очі.

– Ага! – відповів він. – Це прояснює всю ситуацію. Ця дивна країна – Америка.

– Ви були там коли-небудь, мсьє?

– Я близько року був у Вашингтоні.

– Ви чули, напевно, про сім'ю Армстронгів?

– Армстронг, Армстронг – важко пригадати. Я там зустрічав багатьох людей. – Він посміхнувся, знизавши плечима. – Але повернімося до справи, джентльмени. Чим я можу вам допомогти?

– Ви пішли відпочивати – о котрій годині?

Очі Еркюля Пуаро опустилися до столу, де знаходився план вагона. Граф і графиня Андреній займали місця 12 та 13.

– Ми попросили приготувати до сну одне купе, коли йшли вечеряти. Після повернення ми сіли в іншому…

– Перепрошую, яке це було купе?

– Номер 13. Ми грали в пікет. Близько одинадцятої моя дружина пішла спати. Провідник постелив моє ліжко і я теж ліг. Я спав аж до ранку.

– Ви помітили, як зупинився потяг?

– Я не знав про це до самого ранку.

– А ваша дружина?

Граф усміхнувся. "Моя дружина завжди бере з собою снодійне під час подорожей поїздом. Вона прийняла звичайну дозу тріоналу". Після невеликої паузи він додав: "Вибачте, що я нічим не зміг вам допомогти".

Пуаро простягнув йому шматок паперу та ручку.

– Дякую вам, графе. Це проста формальність, але чи не могли б ви написати своє ім'я та адресу?

Граф спокійно та акуратно вивів слова на папері.

– Це вже добре, що мені вдалося написати це вам, – вдячно зауважив граф. – Вимова у моїй країні дещо складна для людей, які її не знають.

Він написав дані на папері та віддав Пуаро, піднявшись із місця.

– Не думаю, що є велика потреба в тому, щоб моя дружина приходила сюди, – продовжив граф. – Нічого більше, ніж я, вона вам не розповість.

Очі Пуаро блиснули.

– Хто зна, хто зна, – сказав він. – Але, все ж таки, я б волів перекинутися з нею декількома словами.

– Запевняю вас, це не обов'язково. – Голос графа зазвучав дещо загрозливо.

Пуаро дещо прищурився.

– Це буде суцільна формальність. Як розумієте, це потрібно для мого звіту.

– Як забажаєте.

Граф неохоче попростував до виходу з вагона.

Пуаро взяв у руки паспорт і відкрив його. Оглянувши сторінку з даними та титулами графа, він перейшов до наступної сторінки.

Супроводжує: дружина.

Ім'я при народженні – Єлена Марія.

Дівоче прізвище: Ґолденберг.

Вік: двадцять.

На сторінці була масна пляма, поставлена якимось неакуратним службовцем.

– Дипломатичний паспорт, – заявив мсьє Бук. – Будьте обережні, друже. Ці люди не мають нічого спільного з убивством.

– Спокійніше, приятелю. Я буду галантний. Це лише формальність.

Його голос затих, коли графиня Андреній увійшла у вагон-ресторан. Вона виглядала сором'язливо, проте дуже чарівно.

– Ви хотіли мене бачити, месьє?

– Лише для звітності, графине. – Пуаро підвівся, провів її до стільця та сів навпроти. – Я лише хотів запитати, чи чули ви щось минулої ночі, що могло б пролити світло на цю справу?

– Нічого, мсьє. Я спала.

– І ви не чули переполоху, що зчинився в наступному купе? Американська леді, яка його займає, була просто в нападі паніки й істерично дзвонила провіднику?

– Я нічого не чула, мсьє. Просто я випила снодійне, розумієте.

– А! Я зрозумів. Добре, не буду вас більше затримувати. – Потім, як графиня підвелася, він задав їй ще питання: – Ще хвилинку. Ці дані – ваше дівоче прізвище, усе інше – вони правильні?

– Абсолютно.

– Можливо, ви б підписалися на цьому документі?

– Вона швидко написала красивим почерком – Єлена Андреній.

– Ви були разом із чоловіком у Америці, мадам?

– Ні, мсьє. – Вона мило усміхнулась. – Ми тоді ще не були одружені. Ми одружилися лише рік тому.

– Добре, дякую, мадам. До речі, ваш чоловік курить?

Графиня насипу паля на нього свої очі.

– Так.

– Трубку?

– Ні. Сигари та цигарки.

– Дякую вам.

Графиня затримала свій погляд на детективі. Її чарівні, темно мигдалеві очі з довгими віями різко контрастували з блідим обличчям. Вона виглядала вишукано та екзотично.

– Чому ви це мене запитали?

– Мадам, – Пуаро провів рукою по своєму волоссю, – детективи задають різноманітні питання. Наприклад, ви не могли б мені сказати колір вашого халату?

Вона вирячилася на нього. Потім засміялася. "Із золотистого шифону. Це дійсно необхідно?"

– Дуже необхідно, мадам.

– Ви справді детектив? – здивовано запитала вона.

– До ваших послуг, мадам.

– Я думала, що у поїзді немає детективів, так як ми зараз у Югославії. Вони мали б бути в Італії.

– Я не югославський детектив, а міжнародний.

– Ви належите до Ліги Націй?

– Я належу до всього світу, мадам, – драматично запевнив Пуаро. – Я працюю переважно у Лондоні. Ви говорите англійською?

– Так, трішки, – відповіла вона з приємним акцентом.

– Не будемо вас більше затримувати, мадам. Бачите, нічого страшного не відбулося.

Вона посміхнулася, вклонилася та вийшла.

– Прекрасна жінка, – підмітив мсьє Бук. – Це нам аж ніяк не допомогло.

– Ні, – відповів Пуаро. – Двоє людей, які нічого не бачили та не чули.

– Можемо ми покликати сюди італійця?

Пуаро нічого не відповів. Він уважно оглядав масну пляму на угорському дипломатичному паспорті.

8. Свідчення полковника Арбетнота

Пуаро стрепенувся. Очима він виразив явне незадоволення нетерплячості мсьє Бука.

– Ах, мій давній друже, – підмітив він. – Я стаю, як то кажуть, снобом! Спершу я волію опитати пасажирів першого класу перед тим, як переходити до другого. Наступним, гадаю, нам необхідно допитати полковника Арбетнота.

Зрозумівши, що з французькою в полковника справи кепські, Пуаро перейшов на англійську.

Спочатку були звірені дані про його ім'я, вік, домашню адресу та військове звання. Пуаро розпочав:

– Ви повертаєтеся з Індії на, як ми це називаємо, відпустку з дозволу керівництва?

Полковник Арбетнот, не плануючи вести довгу бесіду, відповів у стислому британському стилі: "Так".

– Але ви не попливли кораблем?

– Ні.

– Чому ні?

– Я обрав сухопутній шлях із власних міркувань.

Його зовнішній вигляд хотів додати: "Навіщо вам це потрібно, маленький нахаба".

– Ви їдете прямо з Індії?

– Я на один день зупинився, щоб відвідати Ур Халдейський, і три дні пробув у Багдаді зі своїм старим другом. – сухо відповів він.

– Ви зупинилися на три дні в Багдаді. Я так розумію, що молода леді, міс Дебенхем, подорожує теж звідти. Ви її там зустріли?

– Ні. Вперше ми зустрілися в потязі з Кіркука до Нусайбіна.

Пуаро нахилився вперед. Він виглядав значно серйознішим, аніж зазвичай.

– Мсьє, я звертаюсь до вас. Ви та міс Дебенхем – лише двоє англійці. Дуже важливо, щоб я дізнався вашу думку про інших.

– Це абсолютно неправильно, – різко відповів полковник.

– Не зовсім. Розумієте, цей злочин, більш за все, скоїла жінка. Чоловік не зміг би завдати аж дванадцять ударів. Як зауважив начальник цього потяга, "Це була жінка". Отже, що я повинен зробити? Отримати поверхневу інформацію про усіх жінок вагона "Стамбул – Кале". Але складно щось говорити про англійок. Вони дуже замкнені. Тому я прошу вас, у інтересах слідства – розкажіть мені про міс Дебенхем. Яка вона?

– Міс Дебенхем, – розпочав він спокійним тоном і теплотою в голосі, – це справжня леді.

– Ага! – у голосі Пуаро чулося явне задоволення. – Тобто ви не вважаєте, що вона може бути якось пов'язана з цим злочином?

– Це взагалі абсурдно! – скрикнув Арбетнот. – Цей дивний чоловік – вона раніше з ним ніколи не бачилася.

– Вона вам це казала?

– Так. Одного разу вона підмітила його огидний вигляд. Якщо до цього причетна жінка (хоча це лише ваше припущення), то я можу вас запевнити, що міс Дебенхем до цього аж ніяк не причетна.

– Ви говорите про неї з такою теплотою, – підсміхнувся з нього Пуаро.

Арбетнот лише сухо відмітив: "Не знаю, що ви маєте на увазі".

Цей погляд дещо збентежив Пуаро. Він опустив очі й почав копирсатися у паперах, що лежали на столі.

– Це все дуже добре, – зауважив він. – Але повернімося до фактів. За попередніми даними, цей злочин був вчинений о чверть на другу. І хоч це нудна справа, але ми повинні питати, що ви робили у цей час.

– Це зрозуміло. О чверть на другу, якщо я не помиляюся, я балакав з американським молодиком – секретарем небіжчика.

– Ясно. А ви були в його купе, чи він у вашому?

– Я в його.

– Це той молодик МакКвінн?

– Саме так.

– Він ваш знайомий чи близький товариш?

– Ні, до цієї подорожі ми не зустрічалися. Ми вчора зачепили дуже цікаву тему для бесіди. Я не дуже прихильно ставлюся до американців, але...

Пуаро усміхнувся, згадавши слова МакКвінна про зарозумілих британців.

– ... але цей молодик був доволі цікавим співрозмовником. У нього дещо викривлена інформація щодо ситуації в Індії. Це найгірше в американців – вони такі сентиментальні та ідеалістичні. Я йому розповів зі свого тридцятирічного досвіду перебування в Індії, і його це дуже захопило. З іншого боку, мені було дуже цікаво почути про дію їхнього Сухого закону. Також ми поговорили загалом про політику. Я був дуже здивований, побачивши на годиннику за чверть другу.

– Саме в цей час ви завершили розмову?

– Так.

– Що ви потім робили?

– Пішов до себе в купе.

– Ліжко вже було розстелене?

– Так.

– Ваше купе, номер 15, є передостаннім на шляху від вагона-ресторану, так?

– Точно.

– Де був провідник, коли ви повертались?

– Сидів у кінці за своїм столом. У той час, як я йшов, МакКвінн покликав його до себе.

– Навіщо він його покликав?

– Розстелити ліжко. Коли ми балакали, воно було застелене.

– Полковнику, попрошу вас згадати. Протягом того, як ви спілкувалися з МакКвінном, хтось проходив повз купе?

– Багато чудових людей. Я не вдивлявся в них.

– Я маю на увазі, в останню годину вашої бесіди. Ви виходили з потяга у Вінковцях, так?

– Так, але лише на мить. Була така завірюха, страшенний холод. Ми вирішили вийти з цієї задухи, тому що в поїзді топили надзвичайно сильно.

Мсьє Бук зауважив: "Дуже важко догодити усім пасажирам. Англійці хочуть усе повідкривати. Інші приходять – і все закривають. Це дуже складно". Ані Пуаро, ані полковник не звернули на це жодної уваги.

– Добре, мсьє, давайте пригадувати далі. – підбадьорив його Пуаро. – Надворі було дуже холодно, тому ви повернулися у потяг. Ви сіли, закурили, можливо, цигарку, можливо, трубку…

Він зупинив свою розмову на кілька секунд.

– Я курив трубку. МакКвінн – цигарки.

– Потяг знову рушив. Ви курите трубку. Балакаєте про Європу, про увесь світ. Уже пізно. Більшість пасажирів сплять. Хтось проходив повз двері? Пригадайте.

Арбетнот дещо напружився, пригадуючи події.

– Мені важко відповісти. – сказав він. – Я не був до цього таким уважним.

– Але у вас військова звичка випадково помічати деталі. Можливо, ви щось підмітили, але самі не знаєте цього?

Полковник знову задумався, але згодом негативно покивав головою.

– Не можу сказати. Не пам'ятаю нікого, окрім провідника. Стривайте, була одна людина – жінка.

– Ви її бачили? Старшого чи молодшого віку?

– Не бачив. Я лише почув звук і вловив аромат.

– Аромат. Гарних парфумів?

– Хороших, фруктових. Їх можна почути й за сотню ярдів. Але, – поспішно виправився він, – це могло бути й на початку вечора. Як ви й казали, я це помітив випадково, сам цього не розуміючи. Іноді того вечора я про себе промовляв: "Жіночі парфуми, тендітний аромат". Але коли це було, не можу бути певним, окрім як – так, це точно було після Вінковців.

– Чому?

– Тому що коли я вловив цей аромат, я якраз розмовляв про провал сталінської п'ятирічки. Цей аромат навів мене на думку про положення жінок у Росії. А про Росію ми говорили вже під кінець розмови.

– А точніше ви не могли б сказати?

– Не зовсім. Це було, напевне, десь у останні півгодини розмови.

– Після того, як потяг зупинився?

Той кивнув. "Так, думаю, що так".

– Добре. Давайте трохи відійдемо від цього. Ви бували колись в Америці?

– Ні, й не хочу.

– Ви чули про полковника Армстронга?

– Армстронг, Армстронг – мені відомі десь двоє чи троє Армстронгів. Був такий собі Томас Армстронг десь у 60-х роках – ви про нього кажете? Також Селбі Армстронг – убитий на Соммі.

– Я маю на увазі полковника Армстронга, який був одружений на американці, чия єдина донька була викрадена та вбита.

– А, я читав про це – шокуючий випадок. Не думаю, що коли-небудь його зустрічав, проте, безумовно, чув про нього. Тобі Армстронг, хороший товариш. Усі поважали його, кавалер хреста Вікторії.

– Людина, яка була вбила минулої ночі, була винною у вбивстві доньки полковника Армстронга.

Полковник Арбетнот скорчив гримасу. "Думаю, що цей мерзотник отримав своє. Хоч я волів би бачити його засудженим на електричному стільці."

– Тобто, полковнику Арбетнот, ви прихильник цивілізованого покарання, ніж особистої помсти?

– Не може бути й мови про якусь кровну помсту, як, наприклад, робить корсиканська мафія. – заявив полковник. – Ви можете казати що завгодно, але суд присяжних – найкраща система правосуддя.

Пуаро хвилину або дві задумливо споглядав на нього.

– Так. Я розумію, що ви хочете мені сказати, полковнику Арбетнот. Думаю, в мене до вас більше немає запитань. Ви нічого більше не можете пригадати з вчорашнього вечора, що могло закарбуватися у вашій пам'яті?

– Ні, на жаль, – почав вагатися він.

– А ви спробуйте, я впевнений, у вас вийде щось пригадати.

– Нічого, особливого, – повільно заговорив Арбетнот. – Хоча дещо...

– Нужбо, давайте.

– Нічого. Маленька деталь. Проте, коли я повертався до себе, то помітив, що двері останнього купе, знаєте...

– Номер 16?

– Саме так. Вони не були повністю зачинені і чоловік визирнув у коридор. Після цього він різко замкнув двері. Чесно, у цьому немає

нічого дивного, але це мене здивувало. Часто люди відчиняють двері та визирають, щоб щось побачити, але мене це трохи здивувало.

– Та-ак, – із певним сумнівом заявив Пуаро.

– Я вам казав, що більше нічого особливого, – із певним вибаченням промовив Арбетнот. – Проте ви самі розумієте – ми з ранку на ногах – все довкола трішки зловісне. Як у детективній книзі. Дуже дивне відчуття.

Він підвівся. "Якщо більше ніяких запитань..."

– Дякую вам, полковнику Арбетнот, більше нічого.

Полковник на хвилинку завагався. Його початковий суворий вираз обличчя кудись зник.

– Про міс Дебенхем, – почав бурчати він. – Я вас запевняю, вона тут ні до чого. Вона справжня pukka sahib.

Відкланявшись, він вийшов з вагона.

– Що, – запитав лікар Константин, – означає це pukka sahib?

– Це означає, – дав йому відповідь Пуаро, – що батько та брати міс Дебенхем навчалися у тій школі, що й полковник.

– Отакої! – розгублено заявив лікар. – То ці його слова аж ніяк нам не допомогли.

– Саме так, – зауважив Пуаро.

Він сів на стілець, роздумуючи та вистукуючи пальцями по столі. Після цього підвів голову.

– Полковник Арбетнот курить трубку, – сказав він. – У купе Ретчетта знайшли йоржик для трубки. Ретчетт курив лише сигари.

– Ви думаєте, що...?

– Він єдиний, хто сказав, що курить трубку. І він знав полковника Армстронга – можливо не особисто, або не хотів зізнаватися.

– Ви думаєте, що можливо, що...?

Пуаро почав пристрасно хитати головою.

– Це, це, неможливо, абсолютно неможливо, що такий достойний, недалекий, прямолінійний англієць міг завдати дванадцять ран ножем? Друже, ви відчуваєте, що це неможливо?

– Така людська психологія, – відповів мсьє Бук.

– Це лише психологія. Цей злочин має свій почерк, і він абсолютно не властивий полковнику Арбетноту. Перейдімо до наступного допиту.

Цього разу мсьє Бук нічого не згадував за італійця. Але він про нього подумав.

9. Свідчення містера Хардмана

Останнім із пасажирів першого класу, кого залишилося допитати, був містер Хардман, кремезний квітчастий американець, що сидів за столом разом з італійцем та камердинером.

Він був одягнений у картатий костюм, рожеву сорочку та з блискучою шпилькою для краватки та чомусь крутив свого язика, коли

увійшов у вагон-ресторан. Його велике, грубе, блискуче обличчя мало дуже позитивний вигляд.

– Доброго ранку, джентльмени, – промовив він. – Чим я можу вам допомогти?

– Ви вже чули про вбивство, містере Хардман?

– Авжеж. – Він продовжив жувати жуйку ще інтенсивніше.

– Нам необхідно опитати всіх пасажирів потяга.

– Все нормально. Гадаю, з цього потрібно й братися за таку справу.

Пуаро поглянув у його паспорт, що лежав перед ним.

– Ви Сайрус Бетхман Хардман, громадянин США, вам сорок один рік, продавець стрічок для друкарських машинок?

– Так, це я.

– Ви прямуєте зі Стамбула до Парижа?

– Саме так.

– Причина поїздки?

– Ділові справи.

– Ви завжди їздите першим класом?

– Так, сер. Моя компанія оплачує мені переїзди, – він підморгнув.

– А тепер, містере Хардман, перейдімо до подій минулої ночі.

Американець кивнув головою.

– Що ви можете нам розповісти по даній справі?

– Загалом нічого особливого.

– Дуже жаль. Можливо, містере Хардман, ви б нам розповіли про ваші дії після вечері?

Вперше за час розмови американець не був готовий до відповіді. Нарешті, він вимовив: "Вибачте, джентльмени, але хто ви такі? Просвітіть мене".

– Це мсьє Бук, директор цієї компанії пасажирських вагонів. Цей джентльмен – лікар, який оглядав тіло.

– А ви самі хто?

– Я – Еркюль Пуаро. Мене найняла компанія для розслідування цієї справи.

– Я чув про вас, – сказав Хардман, замислившись на декілька хвилин. – Гадаю, мені краще говорити вам правду.

– Було б якнайкраще, якби ви розповіли нам усе, що знаєте, – спокійно заявив Пуаро.

– Я б сказав вам бодай щось, якби знав. Але, як я вже казав – я нічого не знаю. Хоча я повинен був щось помітити. Це мене непокоїть. Я повинен був щось бачити.

– Поясніть, містере Хардман.

Хардман зітхнув, вийняв жуйку з рота, і засунув руку в кишеню. На обличчі були видні помітні зміни в його самоконтролі. Він почав помітно нервувати. У голосу було чутно помітне буботіння.

– Цей паспорт – обман, – сказав він. – Ось хто я насправді.

Пуаро уважно розглядав візитку, яку той йому простягнув. Позаду нього з-за плеча визирав мсьє Бук.

Пуаро чув цю назву як одне з найвідоміших приватних детективних агентств Нью-Йорка.

– А тепер, містере Хардман, – сказав він, – поясніть нам, що це все означає.

– Залюбки. До цього я й вів. Я потрапив до Європи, переслідуючи двох аферистів – проте безуспішно. Переслідування завершилося у Стамбулі. Я попередив шефа й отримав вказівку повертатися, проте під час мого від'їзду до Нью-Йорка я отримав ось це.

Він простягнув листа.

Готель "Токатліан"

Сер, я хочу вас найняти як детектива з агентства МакНейла. Будь ласка, прийдіть до мене о четвертій годині.

С. Е. Ретчетт

– І що?

– Я відповів одразу, і містер Ретчетт ввів мене в курс справи. Він показав мені декілька листів, які він отримав.

– Він був стривожений?

– Не надто сильно, хоча говорив він дуже швидко. Він запропонував мені роботу. Я мав їхати тим же потягом, що й він до Парижу й зробити так, щоб до нього ніхто не дістався. Отже, я їхав цим потягом, і, на превеликий жаль, до нього тут дісталися. Мені дуже незручно й це не кращим чином виразиться на моїй кар'єрі.

– Чи давав він вам якісь настанови?

– Авжеж. Він мені усе виклав. Спершу я мав їхати у купе поряд. Проте ця ідея відпала з самого початку. Єдине місце, яке я міг забронювати – це місце номер 16. Зазвичай, провідники резервують це купе для себе, проте не цього разу. Оглянувши ситуацію, я зрозумів, що місце 16 дає мені прекрасну можливість для огляду. Попереду був лише вагон-ресторан, поблизу – двері з вагона, які засувалися на ніч. Єдина можливість, якою злочинець міг потрапити – це задні двері на платформу або двері у наступний вагон, але тоді він обов'язково мав пройти повз моє купе.

– Я гадаю, що у вас немає думки про ймовірного вбивцю?

– Навпаки. Я знаю, як він виглядає. Містер Ретчетт описав його мені.

– Що?

Усі троє піднялися зі своїх місць.

Хардман продовжив розповідь.

– Маленький, темноволосий, із жіночим голосом. Так сказав той стариган. Також, за його словами, він гадав, що напад не буде скоєно в першу ніч подорожі. Більш за все, в другу чи третю.

– Він щось-таки знав, – зауважив мсьє Бук.

– Він точно знав більше, ніж сказав секретареві, – підправив його Пуаро. – Він вам говорив щось про своїх ворогів? Чи казав, чому його життя знаходиться у небезпеці?

– Ні, щодо цього він був надто стриманий. Лише казав, що цей чоловік давно намагався дістатися до нього.

– Маленький, темноволосий, із жіночим голосом. – задумливо повторив Пуаро. Потім, кинувши гострий погляд на Хардмана, запитав: "Ви знали, ким він був насправді?"

– Хто, містере?

– Ретчетт. Ви його впізнали?

– Я вас не розумію.

– Ретчетт – це Касетті, убивця маленької Дейзі Армстронг.

Хардман видав протяжний свист.

– Це справді сюрприз! – сказав він. – Ні, я його не впізнав. Я був далеко, коли гриміла ця справа. Гадаю, що я бачив його знімки в газетах, проте я й не розпізнав би власної матері, якби побачив її фото. Гадаю, що декілька людей мали зуб на цього Касетті.

– Чи знаєте ви когось, хто зв'язаний зі справою Армстронгів і підходить під цей опис – маленький, темноволосий, із жіночим голосом?

Хардман на хвильку замислився. "Важко сказати. Більшість людей, які були тісно пов'язані з цією справою, померли".

– Також там була дівчина, що викинулася з вікна, так?

– Так, справді. Вона, здається, була іноземкою. Здається, мала зв'язки з якимось італійцем. Але думаю, вам відомо, що були й інші справи, окрім Армстронгів. Касетті проводив так дії з викраденням не один раз. Не думаю, що варто концентруватися лише на цьому.

– Так, але в нас є підстави вважати, що це пов'язано саме з випадком Армстронгів.

Хардман підвів очі та непевно похитав головою.

– Я не можу пригадати, хто з людей, причетних до тієї справи, підпадає під цей опис, – повільно промовив він. – Звісно, я не настільки добре знайомий із самою справою.

– Добре, продовжуйте вашу розповідь, містере Хардман.

– Мені мало є що вам розказати. Я ліг спати вдень і прокинувся, щоб вночі спостерігати. Першої ночі не трапилося нічого надзвичайного. Минулої ночі те ж саме, я був напоготові. Привідкрив свої двері та спостерігав. Ніякого незнайомця не було.

– Ви впевнені, містере Хардман?

– Цілком. Ніхто не увійшов у поїзд знадвору, також ніхто не проходив по коридору з попередніх вагонів. Присягаюся вам.

– Ви бачили провідника зі свого місця?

– Аякже. Він сидить на невеликому стільці якраз на рівні моїх дверей.

– Він покидав своє місце після зупинки у Вінковцях?

– Це була остання зупинка? Так, він відповів на декілька дзвінків – це було якраз після того, як вагон зупинився. Після того він пройшов повз мене у наступний вагон – пробув там близько чверті години. Потім дзвінок почав дзеленьчати як скажений і він миттю повернувся. Я висунувся в коридор поглянути, що трапилося – дещо занервував, ви ж розумієте – але це була дама з Америки. Вона підняла бучу через щось. Потім він підійшов до іншого купе й приніс пляшку мінеральної води для когось. Згодом він сів на своє місце і сидів аж до того часу, поки перша людина не прокинулася. Я не помітив, щоб він рухався зі свого місця аж до п'ятої години ранку.

– Він дрімав?

– Не можу сказати. Напевно.

Пуаро кивнув на знак згоди. Автоматично його руки почали наводити лад із паперами на столі. Він взяв ще раз до рук візитку.

– Підпишіть її, будь ласка.

Хардман виконав прохання.

– Я так розумію, що ніхто не може підтвердити ваших слів, містере?

– У цьому потязі? Не зовсім. Це може зробити МакКвінн. Я його знав і раніше – бачив його в офісі його батька у Нью-Йорку. Проте я не

впевнений, що він упізнає мене з усієї когорти детективів. Коли припиниться сніг, ви зможете зателеграфувати в Нью-Йорк. Але повірте, я не розповідаю вам казки. Всього доброго, джентльмени, радий був зустрітися з вами, містере Пуаро.

Пуаро простягнув йому цигарку. "Чи, можливо, ви надаєте перевагу трубці?"

– Е, ні. – Він піднявся та швидко покинув вагон.

Троє чоловіків з цікавістю споглядали один на одного.

– Як думаєте, його розповідь щира? – запитав лікар Константин.

– Так, думаю що так. Крім того, його слова доволі легко перевірити.

– Він надав нам дуже цікаву інформацію, – підсумував мсьє Бук.

– Так, звісно.

– Маленький, темноволосий, із жіночим голосом. – задумливо сказав мсьє Бук.

– Але цей опис не підходить до жодного пасажира у потязі, – резюмував Пуаро.

10. Свідчення італійця

– А тепер, – сказав Пуаро з блиском у очах, – ми потішимо мсьє Бука і покличемо італійця.

Антоніо Фоскареллі увійшов у вагон-ресторан швидкою, граціозною ходою. Його обличчя, засмагле та типово італійське, світилося.

Він розмовляв прекрасно французькою із незначним акцентом.

– Ваше ім'я Антоніо Фоскареллі?

– Так, мсьє.

– Я розумію, ви натуралізований американець?

Італієць усміхнувся. "Так краще для мого бізнесу".

– Ви агент компанії Форд?

– Так, як бачите…

Розпочалася балаканина, після якої троє чоловіків знали усе про його справи, поїздки, прибутки, його враження від США та Європи загалом. Це був не з тих чоловіків, з яких треба витягувати інформацію. Вона з нього лилася рікою.

Його симпатичне, дещо дитяче лице випромінювало радість, разом із красномовним жестикулюванням, коли він зупинявся й витирав чоло хустинкою.

– Ось бачите, – казав він. – Я зробив значний бізнес! Піднявся з низів!

– Ви бували в США протягом останніх десяти років?

– Так, мсьє. Ах! Я пам'ятаю день, коли вперше сів на корабель і поплив до Америки – в таку далечінь! Моя мама та маленька сестра…

Пуаро обірвав його потік споминів.

– Протягом вашого перебування в Америці ви перетиналися з покійником?

– Ніколи. Але я знаю таких людей. О, так! – Він стиснув свої пальці. – Це дуже видний, гарно одягнений чоловік, але всередині не такий. Гадаю, що він був великим аферистом. Даю вам слово, саме так і було.

– Ваша думка цілком слушна, – сухо зауважив Пуаро. – Ретчетт – це Касетті, викрадач людей.

– Що я вам казав? Я навчився цьому – читати людину за обличчям. В Америці це найкраща можливість комусь щось продати. Я…

– Ви пам'ятаєте випадок Армстронгів?

– Не дуже детально. Армстронг, так? Випадок із маленькою дитиною, немовлям, так?

– Дуже трагічний випадок.

Італієць був єдиним, хто засумнівався в такому визначенні.

– Такі речі дійсно трапляються, – філософськи запевнив він. – Особливо в такій країні, як Америка…

Пуаро обірвав його мову: "Ви раніше перетиналися з кимось із сім'ї Армстронгів?"

– Ні, не думаю. Не можу точно відповісти. Скажу вам лише декілька слів. Торік я продав…

– Мсьє, давайте ближче до справи.

Італієць лише розвів руками. "Дуже перепрошую".

– Розкажіть мені ваші дії вчора після вечері?

– Із задоволенням. Я стояв саме на цьому місці, дуже дивно. Розмовляв із джентльменом із Америки. Він продавець стрічок до друкарських машинок. Потім повернувся до свого купе, воно було порожнє. Бідолашний Джон Булль, мій сусід по купе, був у свого роботодавця. Повернувся він дуже суворим, нічого не говорив – лише "так" або "ні". Дивні люди ці англійці, не товариські. Сидів він у кутку, напружений, і щось читав. Після чого прийшов провідник і розстелив наші ліжка.

– Номер 4 і 5, – пробурмотів Пуаро.

– Саме так – останнє купе. Моє було верхнє місце. Я піднявся, закурив і читав. У англійця, схоже, був зубний біль. Він вийняв пляшку якоїсь мікстури, але нестерпно смерділа. Згодом ліг на ліжко й стогнав. У той час я вже заснув, хоча й прокидався через його ниття.

– Ви бачили, що він покидав купе вночі?

– Не думаю. Але я щось чув. Загорілося світло в коридорі – воно мене розбудило, і я подумав, що це митниця на кордоні.

– Він щось говорив про свого роботодавця? Казав про нього щось неприємне?

– Я вам пояснював, що він мовчав. Не надто багатослівний, як риба.

– Ви курите – трубку, цигарки, сигари?

– Лише цигарки.

Пуаро йому запропонував, і він її взяв.

– Ви були коли-небудь у Чикаго? – запитав мсьє Бук.

– О, так, звісно! Але мені більше до вподоби Нью-Йорк, Клівленд, Детройт. Ви були в США? Ні? Обов'язково відвідайте…

Пуаро подав йому клаптик паперу.

– Напишіть свої дані та постійну адресу, будь ласка.

Італієць хвацько заповнив папірець, після чого піднявся, і усмішка його стала ще більшою.

– Це й усе? Я більше вам не потрібен? Гарного вам дня, месьє. Сподіваюся, ми якнайшвидше виберемося з цієї заметілі. У мене зустріч у Мілані. – Він почав хитати головою. – Я втрачу свій бізнес. – З цими словами він вийшов.

Пуаро поглянув на свого товариша.

– Він був довгий час у Америці, – підсумував мсьє Бук, – і він італієць, усі італійці вправляються з ножем! А ще вони страшенні брехуни. Не люблю італійців.

– Це усе пояснює, – посміхаючись, відповів Пуаро. – Можливо, ви й праві, але, мушу зазначити, що проти нього немає жодного доказу.

– А як щодо психології? Міг він це вчинити?

– Звичайно. Особливо в розпалі сварки. Проте це – особливий вид злочину. У мене є думка, друже, що цей злочин було наперед продумано та сплановано. Це довгоочікуване, далекоглядне вбивство. Це не, як я їх

називаю, романські злочини. Це злочин холоднокровного, обачного, винахідливого розуму – англо-саксього.

Він взяв у руки останні два паспорти.

– А тепер поглянемо, – сказав він, – на міс Мері Дебенхем.

11. Свідчення міс Дебенхем

Коли Мері Дебенхем увійшла у вагон-ресторан, вона повністю підтвердила початкове судження Пуаро про неї. Вона була акуратно одягнена в невелику темну кофтину поверх французької сорочки, з гарно укладеними кучерями темного волосся. Її манери були такі ж вишукані.

Вона сіла навпроти Пуаро та почала з цікавістю розглядати його.

– Ваше ім'я Мері Херміона Дебенхем, двадцять шість років? – розпочав детектив.

– Так.

– Англійка?

– Так.

– Чи не були б ви такі люб'язні, написати вашу адресу на цьому клаптику паперу?

Вона написала гарним і виразним почерком.

– А зараз, мадемуазель, що ви можете розповісти нам про події минулої ночі?

– Боюся, що нічого особливого. Я пішла до себе та спала.

– Чи засмучені ви тим, що у поїзді трапилося вбивство?

Питання це було абсолютно несподіваним. Її сірі очі помітно збільшилися.

– Я не зовсім вас розумію.

– Я задав вам дуже просте запитання, мадемуазель. Я повторю його. Чи дуже засмучені ви тим, що у поїзді трапилося вбивство?

– Про це я навіть не думала, саме з такої точки зору. Не можу сказати, що я аж надто засмучена.

– Ви постійно стискаєтеся з різними злочинами, так?

– Ну, звичайно, трапилася доволі неприємна подія, – тихо відповіла Мері Дебенхем.

– У вас дуже англо-сакський характер. Наче зовсім не відчуваєте емоцій.

Вона дещо всміхнулася. "Боюся, що я не можу істерити, щоб показати їх. Крім того, щодня хтось помирає".

– Помирає, так. Але вбивство відбувається значно рідше.

– Ну звісно!

– Ви не були знайомі з небіжчиком?

– Вперше я його побачила лише вчора під час обіду.

– І яке він справив на вас враження?

– Ніяке. Я його й не помітила.

– Чи не здався він вам дещо лихим?

Вона знизала плечима: "Про таке я навіть не думала".

Пуаро уважно на неї споглядав.

– Мені здається, що ви ставитеся дещо зневажливо до моїх методів розслідування, – підмигнув він їй. – Вони не такі, як у англійської поліції. В усіх методах повинно бути чітко та ясно – опиратися виключно на факти. Проте я маю власні дивацтва. Спершу я опитую усіх свідків, роблю певні нотатки щодо їх персоналій, і залежно від цього задаю їм конкретні питання. Хвилину тому я опитував чоловіка, який хотів мені нарозповідати купу історій на довільні теми. Я його попросив триматися строгої лінії. Щоб він відповідав "так" або "ні". Тепер на черзі ви. Бачу, що ви надзвичайно спокійна та врівноважена жінка, вмієте тримати себе в руках. Так як, мадемуазель, людська натура дуже мінлива, я поставлю вам декілька запитань про те, що ви відчуваєте, яку маєте думку. Як вам такий метод?

– Якщо ви вибачите мені мої слова, то, гадаю, це лише даремна трата часу. Подобалося чи ні мені обличчя містера Ретчетта, не думаю, що це допоможе в пошуку вбивці.

– Ви знаєте, ким насправді був містер Ретчетт?

Вона ствердно кивнула. "Місіс Хаббард розповіла усім".

– Що ви думаєте про випадок Армстронгів?

– Жахливий випадок, – твердо сказала вона.

– Ви їдете з Багдада?

– Авжеж.

– До Лондона?

– Так.

– З якою метою ви перебували у Багдаді?

– Я там працювала гувернанткою двох дітлахів.

– Після свят ви повернетеся туди працювати?

– Не впевнена.

– Чому це?

– Багдад – минуле. Думаю, що я оберу якусь роботу в Лондоні, яка мені підходить.

– Зрозуміло. Можливо, ви ще й скоро вийдете заміж?

Міс Дебенхем ніяк не відповіла, лише підняла голову й кинула на Пуаро погляд, який промовляв: "А ви дуже зухвалий".

– Яка ваша думка про леді, яка ділить із вами купе – міс Ольсон?

– Дуже приємне та миле створіння.

– Якого кольору її халат?

Міс Дебенхем вирячилася. "Якогось такого коричневого кольору з натуральної вовни".

– Ага! І, мушу вибачитися за свою нескромність, але гадаю, що я пам'ятаю колір вашого халату ще з дороги від Алеппо до Стамбула. Блідо-ліловий, так?

– Так, правильно.

– У вас є інші халати? Приміром, багряний?

– Ні, це не мій.

Пуаро нахилився над нею наче кіт, який готується накинутися на мишу.

– Тоді чий?

Молода дівчина відкинулася на стільці в нерозумінні. "Я не знаю. Що ви маєте на увазі?"

– Ви не сказали: "У мене немає такого", а відповіли "Ні, це не мій". Тобто, ви були певні, що ця річ належить комусь іншому.

Мері Дебенхем ствердно кивнула.

– Комусь у цьому потязі?

– Так.

– Кому ж?

– Я щойно вам сказала: не знаю. Я прокинулася о п'ятій годині ранку з відчуттям того, що поїзд уже довгий час стоїть на місці. Я відчинила двері й поглянула в коридор, подумавши, що ми знаходимося на станції. Саме тоді я побачила жінку в багряному кімоно далі по коридору.

– І ви не знаєте, хто це? Білява, чорнява, руса?

– Не можу відповісти. На голові у неї була нічна шапочка і я змогла помітити лише її потилицю.

– А якої тілобудови?

– Досить висока і стрункa, якщо так можна сказати. Кімоно було обшите драконами.

– Так, саме так – драконами. – Він стих на хвилину, після чого промимрив про себе: "Не розумію, нічого не розумію. Це безглуздо".

Потім, поглянувши на неї, додав: "Не буду вас більше затримувати, мадемуазель".

– Добре. – Вона начебто не була готова до такого швидкого закінчення, хоч і швидко попрямувала до виходу.

Вже у дверях, хвилинку зачекавши, вона повернулася.

– Леді зі Швеції – міс Ольсон, – виглядає дещо стурбованою. Вона вам казала, що останньою бачила небіжчика живим. Вона думає, я це знаю, що ви її підозрюєте в цьому злочині. Чи можу я їй сказати, що вона помиляється? Насправді, вона з тих людей, які й мухи не скривдять. – Вона посміхнулася.

– О котрій годині вона пішла за аспірином до місіс Хаббард?

– О пів на одинадцяту.

– Як довго її не було?

– Близько п'яти хвилин.

– Вона покидала купе вночі?

– Ні.

Пуаро звернувся до лікаря. "Ретчетт міг бути вбитий о такій ранній годині?"

Лікар негативно похитав головою.

– Ви можете заспокоїти вашу подругу, мадемуазель.

– Дякую вам. – Вона раптово всміхнулася так, що не можна було намилуватися. – Знаєте, вона схожа на овечку. Завжди тривожна і говорить, наче мекає.

З цими словами Мері Дебенхем вийшла з вагона.

12. Свідчення німкені-покоївки

Мсьє Бук з цікавістю поглядав на Пуаро.

– Друже, я вас не розумію. Що ви хочете зробити?

– Я шукаю тріщину.

– Тріщину?

– Так. Тріщину у захисті цієї молодої леді. Я повністю відкидаю її холоднокровність. Чи мені це вдасться? Не впевнений. Проте я знаю одне: вона не думає, що я взявся за цю справу настільки серйозно.

– Ви її підозрюєте, – повільно мовив мсьє Бук. – Але чому? Вона виглядає доволі чарівно – напевне, це остання людина, яку я б запідозрив у такому злочині.

– Я цілком згоден, – мовив Константин. – Вона абсолютно спокійна, без емоцій. Вона б не різала його, а просто подала до суду.

Пуаро зітхнув.

– Ви обидва повинні викинути з голову думку, що це випадкове та раптове вбивство. Щодо причин моєї підозри, то їх є дві. Одну з них я випадково почув раніше, і ви про неї ще не знаєте.

Пуаро переповів цікаву бесіду, яку він підслухав по дорозі з Алеппо.

– Це, звісно, цікаво, – заявив мсьє Бук, почувши історію. – Цьому необхідне пояснення. Якщо це означає саме так, як ви тлумачите, то в цьому замішані вони обоє – вона і той кремезний англієць.

Пуаро ствердно кивнув головою.

– Проте це не дуже співвідноситься із фактами, – сказав він. – Дивіться, якби вони діяли спільно, то чого варто було б очікувати? Що кожен із них намагатиметься забезпечити алібі для іншого. Так і сталося? Аж ніяк – навпаки. Алібі міс Дебенхем підтверджує шведська леді, яку вона дотепер не бачила, а за алібі полковника Арбетнота ручається МакКвінн, секретар Ретчетта. Ні, таке рішення аж надто просте.

– Ви казали, що є й інша причина у ваших підозрах, – оживив його питанням мсьє Бук.

– А, так, але це звичайна психологія. Я спитав себе, чи можливо, щоб міс Дебенхем спланувала такий злочин? Це міг зробити, я в цьому переконаний, холодний та винахідливий розум. Міс Дебенхем повністю підходить під дані критерії.

Мсьє Бук висловлював невпевненість. "Думаю, друже, що ви помиляєтеся. Ніколи не бачив таких молодих англійок-злочинниць".

– Добре, – сказав Пуаро, беручи до рук останній паспорт. – Перейдімо до останнього пасажира. Хільдегарда Шмідт, покоївка княгині.

Хільдегарда Шмідт, яку покликав офіціант, увійшла у вагон-ресторан і стала в дверях, чекаючи розпоряджень. Пуаро запросив її сісти поряд. Сівши, вона склала руки й спокійно чекала запитань. Зовні вона була надзвичайно спокійною людиною – респектабельною, але не інтелігентною.

Методи Пуаро різко відрізнялися від тих, якими він діяв з Мері Дебенхем. Він з усією своєю вишуканістю старався вести себе спокійно. Згодом, як вона написала свої ім'я та адресу, він почав задавати питання. Розмова велася німецькою мовою.

– Ми хотіли б дізнатися якнайбільше про те, що трапилося минулої ночі, – почав він розмову. – Ми розуміємо, що ви не можете нам надати багато інформації конкретно, але чи ви щось бачили, чули. Те, що ви вважаєте дрібницею, для нас може бути суттєвою обставиною. Вам зрозуміло?

Вона ніяк не відреагувала. Її широке, миле обличчя виглядало ще більш недолуго, коли вона відповіла:

– Я нічого не знаю, мсьє.

– Ну, принаймні, ви знаєте, що ваша місіс покликала вас до себе минулої ночі?

– Так, звісно.

– Ви пам'ятаєте точний час?

– Ні, мсьє. Я спала, коли провідник підійшов і розповів мені.

– Ясно. Чи стало несподіванкою для вас, що вона вирішила покликати вас?

– Це не було незвично. Милостива княгиня часто викликає мене вночі. Вона спить не дуже міцно.

– Добре, ви отримали виклик і зібралися йти. Ви одягали халат?

– Ні, мсьє, я одяглася. Я не люблю приходити до її Величності у халаті.

– У такому дуже симпатичному багряному халаті. Так?

Вона вирячилася на нього. "Це темно-синій фланелевий халат, мсьє".

– А! Продовжуйте. Це був невеликий жарт, і всього. Ви пішли до княгині. Що ви там робили?

– Я зробила їй масаж, мсьє, після чого читала їй вголос. Я читаю вголос не надто добре, проте княгиня каже, що так ще краще – вона так ліпше засинає. Коли вона майже спала, то звеліла мені йти, тому я закрила книгу й повернулася в своє купе.

– Ви пам'ятаєте час, коли це було?

– Ні, мсьє.

– Добре, Скільки часу ви були у княгині?

– Близько півгодини.

– Продовжуйте.

– Спершу, я їй принесла додатковий плед зі свого купе. Все ж таки, було надзвичайно холодно. Я вкрила її, й вона побажала доброї ночі. Після цього я налила їй склянку мінеральної води, вимкнула світло й вийшла.

– А далі?

– Нічого більше, мсьє. Я повернулася в своє купе й заснула.

– Ви зустріли когось у коридорі?

– Ні, мсьє.

– І ви не бачили, приміром, даму в багряному кімоно з драконами?

Її лагідні очі значно збільшилися. "Ні, аж ніяк. Нікого не було, окрім провідника. Усі спали."

– Але ви бачили провідника?

– Так, мсьє.

– І що ж він робив?

– Він виходив з одного купе.

– Що? – Мсьє Бук нахилився до неї. – З якого ж це?

Хільдегарда Шмідт перелякалася, і Пуаро заспокоїв свого товариша.

– Це можливо, – сказав він. – Провідники часто відповідають на дзвінки вночі. Ви пам'ятаєте, яке це було купе?

– Десь у середині вагона, мсьє. Двоє чи троє дверей від княгині.

– Ага! Розкажіть нам, будь ласка, що трапилося?

– Він пробіг повз мене. Це було якраз коли я поверталася зі свого купе й несла княгині плед.

– І він виходив з купе і майже зіткнувся з вами? В якому напрямку він рухався?

– До мене. Він вибачився і побіг далі до вагона-ресторану. Почав дзвонити дзвінок, проте не думаю, що він на нього відповів. – Вона зупинилася на секунду й продовжила: – Я не розумію. Як він…

Пуаро її заспокоїв.

– Це питання часу, – заявив він. – Воно просте. Цей бідолашний провідник, у нього була неспокійна ніч – спершу збудити вас, потім відповідати на дзвінки пасажирів.

– Але це був не той провідник, який мене будив. Це був інший.

– Ах, інший! Ви його бачили раніше?

– Ні, мсьє.

– Як ви гадаєте, ви змогли б його розпізнати?

– Думаю, що так.

Пуаро щось сказав мсьє Буку на вухо, після чого він підійшов до дверей і дав якесь розпорядження.

Сам Пуаро продовжував задавати питання у своєму легкому стилі.

– Ви коли-небудь були в Америці, фрейлейн Шмідт?

– Ніколи, мсьє. Напевно, це гарна країна.

– Ви вже, напевне, чули, що людина, яку вбили була винною в смерті маленької дитини?

– Так, я чула. Це так огидно, так неправильно. Господь Бог не пробачає таких вчинків. У Німеччині люди не такі лихі.

На її очах з'явилися сльози – заговорило материнське серце.

– Справді, жахливий злочин, – серйозно мовив Пуаро.

Він узяв батистовий шматок і подав їй.

– Це ваша хустинка, фрейлейн Шмідт?

Деякий час вона її розглядала в повній тиші, близько хвилини.

– Звісно, що ні. Це не моє, мсьє.

– Але ж тут ініціали Н, ось бачите. Тому я й вирішив, що це ваше.

– Мсьє, це хустинка якоїсь дами, дуже дорога хустинка. Ручна вишивка. Можу бути певна, що вона з Парижу.

– Це не ваша й ви не знаєте, чия вона?

– О, ні, мсьє!

З усіх трьох лише один Пуаро вловив певну нерішучість у її словах. Мсьє Бук щось йому прошепотів, і Пуаро сказав жінці:

– Прийшли провідники трьох вагонів. Будь ласка, скажіть мені, котрого з них ви бачили вчора вночі, коли йшли із пледом до княгині?

Увійшло троє чоловіків. П'єр Мішель, високий блондин із вагона Афіни – Париж і огрядний з Бухарестського вагона.

Хільдегарда Шмідт роздивилася їх усіх і різко захитала головою.

– Ні, мсьє, – промовила вона. – Жодного з них.

– Але лише вони є провідниками в цьому поїзді. Ви, напевне, помиляєтеся.

– Я цілком впевнена, мсьє. Усі вони високі чоловіки. Той, кого я бачила, був невисокий та темноволосий, з невеликими вусами. Його голос, коли він вибачався, був млявий, наче жіночий. Я пам'ятаю його дуже добре, мсьє.

13. Підсумовуючи всі свідчення

– Невисокий та темноволосий, з жіночим голосом, – сказав мсьє Бук.

Троє провідників і Хільдегарда Шмідт покинули вагон.

Мсьє Бук зробив жест відчаю. – Я нічого, абсолютно нічого не розумію! Ворог, про якого казав Ретчетт, все-ж-таки був у поїзді? Але де він зараз? Як йому вдалося розчинитися в повітрі? У мене паморочиться голова. Друже, скажіть щось, благаю вас! Розкажіть, як таке неможливе стало можливим?

– Гарні слова, – підмітив Пуаро. Нічого неможливого не буває, тому це трапилося в силу певних обставин.

– Поясніть мені стисло, що ж таки трапилося в потязі минулої ночі?

– Друге, я не ілюзіоніст. Я теж спантеличений. Ця справа рухається в дуже дивному напрямку.

– Вона взагалі нікуди не рухається. Ми стоїмо на місці.

Пуаро похитав головою. "Ні, це не так. Ми дещо просунулися вперед. Деякі речі ми знаємо. Ми чули свідчення пасажирів."

– І що це нам дало? Зовсім нічого.

– Я б так не сказав, мій друже.

– Ну, я трохи перебільшив. Американець Хардман і німкеня-покоївка дали нам певну інформацію. Проте вона зробила справу ще більш заплутаною.

– Ні, ні, ні, – заспокійливо відповів Пуаро.

Мсьє Бук поглянув на нього. "Дозвольте нам послухати мудрість самого Еркюля Пуаро".

– Я ж вам казав, що й сам спантеличений? Але спершу поглянемо загалом на цю проблему. Нам необхідно систематизувати всі факти по порядку.

– Продовжуйте, мсьє, – сказав лікар Константин.

Пуаро перестав говорити та випростав шматок дещо намоклого паперу.

– Давайте поглянемо на цю справу, що ми маємо на даний момент. Спершу, погляньмо на беззаперечні факти. Цей чоловік, Ретчетт або Касетті, отримав дванадцять ножових поранень і помер минулої ночі. Це перший факт.

– Я з вами повністю погоджуюся, – іронічно сказав мсьє Бук.

Пуаро ніяк не відреагував, а спокійно продовжив розмову.

– Я хочу перейти до наступного моменту, який ми обговорили з лікарем Константином. Це є час убивства.

– Це один із фактів, який нам відомий, – сказав мсьє Бук. – Злочин був вчинений о чверть на другу. Все вказує на те, що саме так і було.

– Не все. Ви перебільшуєте. Хоча, справді, є чимала кількість доказів, що підтверджують це.

– Вдячний вам за те, що прийняли це, як мінімум.

Пуаро продовжував бесіду, не зважаючи на перебивання.

– У нас є три можливості:

1. Злочин було вчинено, як ви кажете, о чверть на другу. Це підтверджується показами годинника, словами місіс Хаббард і та німкені, Хільдегарди Шмідт. Це збігається зі словами лікаря Константина.

2. Злочин було вчинено пізніше, а годинник був зумисне наведений так, щоб ввести нас в оману.

3. Злочин було вчинено раніше, доказ годинника сфальшований з тієї ж причини.

Отже, якщо ми приймаємо можливість номер 1 як найбільш вірогідну й таку, що підкріплена більшістю доказів, нам необхідно також дати відповідь на такі питання, що виникають. Якщо злочин вчинено о чверть на другу, то вбивця ніяк не міг залишити потяг, то питання наступні: де він? І хто він?

Щоб розпочати, давайте ще раз обміркуємо факти. Перше, що ми почули – маленький, темноволосий, із жіночим голосом – від Хардмана. Він нам розповів, що Ретчетт так описав цього чоловіка та найняв Хардмана для спостереження. Ми ніяк не можемо цього підтвердити – це виключно слова Хардмана. Тепер давайте дамо відповідь на питання: чи дійсно Хардман є детективом з агентства у Нью-Йорку?

Як на мене, це надзвичайно цікаво, що ми не можемо опирати на дані поліції. Ми не можемо перевірити чесність цих осіб. Ми мусимо покладатися лише на дедукцію. Для мене це дуже цікаво та неординарно. Також це дає великий простір для розумової праці. Я спитав себе: чи можемо ми вірити Хардману? Я вирішив, що так. Думаю, його словам ми можемо довіряти.

– Ви покладаєтеся виключно на інтуїцію? Як кажуть американці, на "чуйку"? – спитав лікар Константин.

– Не зовсім. Я визначаю можливості. Хардман подорожує зі сфальшованим паспортом – єдине, що навертає на нього підозру. Перше, що необхідно зробити поліції, коли вона прибуде сюди – затримати його та зателеграфувати, щоб дізнатися, що з його слів є правдою. У випадку, коли є багато пасажирів, перевірити їх становить значну проблему, проте для тих, хто не є підозрілим, це не потрібно. Проте випадок із Хардманом дещо відрізняється. Або він той, за кого себе видає, або ні. Тому я схиляюся вірити його словам.

– Тобто, ви знімаєте з нього підозру?

– Ні. Ви неправильно мене зрозуміли. Наскільки мені відомо, будь-який приватний детектив у Америці має власні підстави для вбивства Ретчетта. Ні, я хочу лише зазначити, що нам варто прийняти на віру його слова про те, ким він є насправді. Ця розповідь про те, як Ретчетт запропонував йому роботу, не є такою неймовірною, я б навіть сказав, що вона є теж правдивою. Проте якщо ми приймаємо це як істину, нам необхідно дістати підтвердження. І ми його знаходимо у найнеймовірнішому місці – словах Хільдегарди Шмідт. Її опис чоловіка у формі провідника повністю збігається. Чи є ще підтвердження цих двох розповідей? Так. Це ґудзик, знайдений у купе місіс Хаббард. Ще є декілька інших речей, зовні непомітних, які це підтверджують.

– Які ж це?

– Той факт, що й полковник Арбетнот, і Гектор МакКвінн помітили, як провідник проходив повз їхнє купе. Це не має великого значення, але, месьє, П'єр Мішель запевняв, що не покидав свого місця, за винятком деяких випадків – жоден з яких не вимагав у нього йти у кінець вагона, повз купе, де знаходилися Арбетнот і МакКвінн.

Тому ця історія про маленького, темноволосого чоловічка, із жіночим голосом і у формі провідника вагона, ґрунтується прямо чи непрямо, на чотирьох свідченнях.

– Одне невелике зауваження, – сказав лікар Константин. – Якщо історія Хільдегарди Шмідт правдива, то як так трапилося, що справжній провідник не помітив її, коли йшов на виклик місіс Хаббард?

– Думаю, це можна пояснити. У той час, коли він прямував до місіс Хаббард, покоївка була в княгині, а коли вона поверталася – він був у купе місіс Хаббард.

Мсьє Бук з нетерпінням чекав завершення відповіді.

– Так. Справді, мій друже, – нетерпляче заявив він Пуаро. – Я захоплююся вашими методами просування в цій справі, проте мушу зазначити, що ми не зачепили головного питання. Воно просте: куди він подівся?

Пуаро з осудом похитав головою.

– Ви помиляєтеся. Ви схильні забігати наперед. Перед тим, як спитати себе: "Куди цей чоловік розчинився?" я запитав себе "А чи існував цей чоловік взагалі?". Тому що, якщо цей чоловік був вигадкою, містифікацією, питання його зникнення значно спрощується! Тому я спробував спершу вияснити, чи є така людина-блискавка взагалі.

– І якщо ви дійшли до позитивного висновку, тоді де ця людина зараз?

– Друже, на це в мене є дві відповіді. Або він сховався у поїзді в такому місці, про яке ми б ніколи не подумали, або він являє собою дві персони в одній. Перша – убивця містера Ретчетта, а друга – пасажир потяга, який так вдало замаскувався, що Ретчетт його не помітив.

– Слушна думка, – зауважив мсьє Бук, і його обличчя засяяло. Проте відразу ж знову нахмурилося. – Але є одна обставина…

Пуаро зняв його слова з язика.

– Зріст цієї людини. Саме це ви хотіли сказати? За виключенням камердинера містера Ретчетта, усі пасажири-чоловіки високі – італієць, полковник Арбетнот, Гектор МакКвінн, граф Андреній. Це залишає лише камердинера як підозрюваного – не найкращий варіант. Але є інша можливість. Це так званий "жіночий голос", що дає більше альтернатив. Чоловік може переодягтися в жінку, або, що також напевне, він може бути жінкою. Висока жінка в чоловічому одязі виглядатиме невисокою.

– Але ж Ретчетт мав би знати…

– Напевне, він знав. Напевне, ця жінка з'являлася в його житті в такому образі й раніше, щоб досягти своєї цілі. Ретчетт мав бути готовим, що вона проверне цей трюк ще раз, і сказав Хардману спостерігати за чоловіком. Проте сказав за жіночий голос.

– Це можливо, – сказав мсьє Бук. – Проте…

– Послухайте, друже, думаю, я повинен вам розповісти про певні невідповідності, які підмітив лікар Константин.

Він докладно описав усі висновки, до яких вони дійшли разом з лікарем, оглядаючи рани небіжчика. Мсьє Бук схопився за голову та почав стогнати. "Розумію", – співчутливо зауважив Пуаро. "Розумію, що ви відчуваєте. Голова йде обертом, так?"

– Все це якась фантастика! – заволав мсьє Бук.

– Саме так. Це абсурдно, неймовірно, неможливо. Я сказав собі так само. Але друже, так воно і є! Це підтверджується фактами.

– Це божевілля!

– Справді? Це дивно, друже, проте іноді мене переслідує відчуття, що розгадка надзвичайно проста. Хоча це лише одна з моїх "маленьких ідей".

– Два убивці, – ридав мсьє Бук, – у Східному Експресі. Він не знав, що й вдіяти.

– Проте давайте зробимо нашу фантастику ще більш фантастичною, – запропонував Пуаро. – Минулої ночі в потязі було двоє дивних незнайомців. Це провідник вагона, який повністю підходить під опис, наданий містером Хардманом та якого бачила Хільдегарда Шмідт. Також була жінка в багряному кімоно – висока худа жінка, яку бачили П'єр Мішель, міс Дебенхем, містер МакКвінн і я(також можна сказати, що її запах відчув полковник Арбетнот). Вона теж кудись розчинилася. Була це та ж сама, що й провідник? Чи це дві різні особи? Де вони, ці двоє? І де, між іншим, форма провідника та багряне кімоно?

– Про це ми можемо дізнатися, – жваво сказав мсьє Бук. – Ми маємо обшукати багаж усіх пасажирів. Впевнений, там щось повинно бути.

Пуаро підвівся з місця. "У мене є певне передбачення".

– Ви знаєте, де є кімоно та уніформа?

– Думаю, що так.

– І де ж?

– Ви знайдете багряне кімоно у багажі когось із чоловіків, а форму провідника – в багажі Хільдегарди Шмідт.

– Хільдегарди Шмідт? Ви вважаєте, що…

– Це не те, про що ви думаєте. Я це розглядаю так: ящо Хільдегарда Шмідт винна, форми ми напевне не знайдемо в її багажі. Проте якщо вона невинна, вона точно буде там.

– Але як… – розпочав мсьє Бук і раптом зупинився. – Що це за шум? Таке враження, наче сюди мчиться локомотив.

Шум наростав. Він складався з жіночого схлипування та криків. Відкрилися двері у вагон-ресторан. Увірвалася місіс Хаббард.

– Це так жахливо! – вона плакала. – Так жаливо! У моїй сумочці. Моїй сумочці! Величезний ніж – увесь в крові.

І, похилившись уперед, вона зомліла та впала на плечі мсьє Бука.

14. Огляд знаряддя вбивства

Зі значною енергією та мужністю мсьє Бук взяв її з собою та посадив за стіл. Лікар Константин покликав одного з офіціантів.

– Тримайте так її голову, – сказав він. – Коли опритомніє, дайте трохи коньяку. Зрозуміло?

Після цього він поспішив за іншими двома. Його особливо цікавив злочин, а не непритомні жінки середнього віку.

Можливо, що місіс Хаббард опритомніла дещо раніше через його поради, а може й ні. Проте вже за декілька хвилин вона сиділа, сьорбала коньяк і балакала.

– Я не можу вам пояснити, наскільки це було жахливо! Не думаю, що хоча б хтось у цьому потязі пережив таке, що й я. Я була дуже, дуже

вразливою дитиною. Лише вигляд крові і – ох! Починаю непритомніти, як тільки думаю про це.

Офіціант підніс ще склянку. "Ще трохи, мадам?"

– Думаєте, мені стане краще? Я все життя була непитущою. Ніколи не торкалася до духів у вині. Уся моя сім'я така. Хоча, якщо в медичних цілях…

Вона ще трохи ковтнула.

Тим часом Пуаро та мсьє Бук, який супроводжував лікар Константин, поспішно вийшли із вагона-ресторану та попрямували коридором до стамбульського вагона до купе місіс Хаббард.

Здавалося, що кожен пасажир у вагоні виглянув у коридор. Провідник, зовсім виснажений, намагався всіх угомонити.

– Тут немає на що витріщатися, – сказав він, і повторив цю фразу декількома мовами.

– Дозвольте, будь ласка, пройти, – звелів мсьє Бук.

Втягнувши свій живіт і протиснувшись крізь пасажирів, він увійшов у купе, Пуаро прослідував за ним.

– Як добре, що ви прийшли, мсьє, – з полегшенням зітхнув провідник. – Кожен хотів сюди увійти. Ця американка, вона так кричала, жах, я подумав, що її вбили. Я побіг, а вона кричала, неначе божевільна, вона казала, що має вам щось принести, далі продовжила надривати свій голос і розповідала всім, повз кого проходила, що трапилося.

І зробивши жест рукою, він додав: "Воно тут, мсьє. Я нічого не чіпав".

Натиснувши на ручку дверей, вони увійшли у купе, де лежала велика дамська сумочка. На підлозі, куди він потрапив із рук місіс Хаббард, лежав прямий кинджал – дешева річ, обрамлений у східному стилі, з рельєфною рукояткою та конусоподібним лезом. Лезо було вкрите плямами та виглядало доволі брудним.

Пуаро делікатно підняв його.

– Так, – пробурмотів він. – У цьому немає сумнівів. Це і є наше незнайдене знаряддя вбивства, так, лікарю?

Доктор оглянув кинджал.

– Не будьте такими обережними, – зауважив Пуаро. – На ньому немає жодних відбитків пальців, окрім місіс Хаббард. – Огляд лікаря тривав недовго.

– Благаю вас, не кажіть цього! – зі здивуванням промовив він.

– Тепер ми маємо масу збігів. Двоє людей вирішили убити Ретчетта минулої ночі. Надзвичайно добре, що вони обрали той же вид зброї.

– Проте цей збіг виглядає не надто переконливим, – підмітив лікар. – Тисячі таких східних ножів продаються на базарах Константинополя.

– Ви втішили мене, хоч і на трішечки, – відповів Пуаро.

Він із зацікавленням поглянув на двері попереду, потім, посунувши сумочку, смикнув за ручку. Вона була замкнена. Футом вище ручки знаходився засув. Пуаро повернув його та спробував знову, але нічого не відбулося.

– Ви замкнули ці двері з іншого боку, пам'ятаєте? – сказав лікар.

– А й справді, – неуважно відповів Пуаро. Він думав про зовсім інше.

– Що з вами? – запитав мсьє Бук. – Що вас не задовільняє?

Пуаро кинув на нього різкий погляд.

– З чого це ви взяли? Ні, зовсім ні. Загалом, це дрібниця.

Провідник увійшов у вагон. "Сюди повертається американська леді".

Лікар Константин виглядав, наче завинив перед нею. Це було пов'язано з минулим докором. Проте місіс Хаббард ніяк не відреагувала. Вона була зосереджена на іншій справі.

– Я вам хочу щось сказати, – глибоко дихаючи, сказала вона. – Я не збираюся більше знаходитися в цьому купе! Я не буду тут спати навіть за мільйон доларів.

– Але, мадам…

– Я знаю, що ви хочете мені сказати, але я не поступлюся! Зрештою, я буду сидіти всю ніч у коридорі. – Вона почала ридати. – Ой, якби моя донька знала, якби вона мене бачила, чому…

Пуаро її перебив.

– Ви не розумієте, мадам. Ваше бажання цілком зрозуміле. Ваш багаж буде перенесено у інше купе.

Місіс Хаббард витерлася хустинкою. "Справді? Ой, я вже почуваюся краще. Але ж вагон повний, хіба що якийсь джентльмен…"

Далі продовжив мсьє Бук.

– Ваш багаж, мадам, буде перенесений у наступний вагон. Ми вас розташуємо у вагоні, який був причеплений у Белграді.

– О, це чудово. Я не надто нервова жінка, але спати в купе поблизу небіжчика! – Вона затремтіла. – Від такого можна збожеволіти.

– Мішель, – звелів мсьє Бук. – Перенеси цей багаж у вільне купе вагона Афіни – Париж.

– Так, мсьє. У яке саме – номер 3?

– Ні, – сказав Пуаро до того, як його друг відповів. – Думаю, що для мадам було б краще взяти інший номер. Наприклад, 12.

– Добре, мсьє.

Провідник ухопив багаж. Місіс Хаббард із вдячністю повернулася до Пуаро.

– Це було дуже мило з вашого боку. Для мене це дуже важливо.

– Добре. Ми підійдемо до вас і поглянемо, чи комфортно ви розташувалися.

Троє чоловіків провели місіс Хаббард до її нового місця розташування. Оглянувши, вона зауважила: "Чудово".

– Вам подобається? Воно таке ж, як і було у вас.

– Справді, лише тут вигляд у іншу сторону. Хоч це й не важливо, ці вагони причіплюються в один бік або інший. Я казала своїй доньці: "Хочу лежати в напрямку руху потяга", на що вона відповіла: "Мамо, це ж не дуже добре для тебе, ти ляжеш спати в один бік, а прокинешся у

інший!" І вона була права. Минулої ночі ми приїхали у Белград в один бік, а відправилися в інший.

– В усякому разі, мадам, ви тепер усім задоволені?

– Загалом, не дуже. Як бачите, поїзд застряг у снігу і ніхто нічого не робить, а мій човен відбуває післязавтра.

– Мадам, – сказав мсьє Бук. – Ми всі заручники цієї ситуації – кожен із нас.

– Так, це правда, – погодилася місіс Хаббард. – Але через купе жодного іншого пасажира посеред ночі не проходив убивця.

– Саме це й турбує мене, мадам, – сказав Пуаро, – як той чоловік міг потрапити до вашого купе, якщо двері були зачинені. Ви певні, що вони були замкнені?

– Ну, леді зі Швеції смикнула за них перед моїми очима.

– Давайте відтворимо невелику сценку. Ви лежали на ліжку і не могли цього бачити, так?

– Ні, через свою сумочку. О! Мені необхідна нова сумочка. Від погляду на цю у мене стискається живіт.

Пуаро підняв сумочку й повісив її на ручку між купейних дверей.

– Справді, я бачу, – сказав він. – Засув знаходиться знизу й сумочка затуляє його. Ви не могли бачити з того місця, де ви лежали, замкнені двері чи ні.

– Саме це я вам і казала!

– І шведська леді, міс Ольсон, стояла між вами та дверима. Вона смикнула й сказала, що двері замкнені.

– Саме так.

– Напевно, вона зробила якусь помилку. Розумієте, про що я кажу. – Пуаро виглядав занепокоєним. – Засув – це ось така металева річ. Коли вона повернута вправо – двері замкнені, коли вліво – відчинені. Можливо, вона просто штовхнула двері, які були замкнені з іншого боку та вирішила, що вони зачинені і з вашого боку.

– Думаю, це було не надто розумне рішення.

– Мадам, найчемніші, найгалантніше люди не завжди роблять дуже розумні вчинки.

– Слушна думка.

– До речі, ви цим же шляхом і прибули в Смірну?

– Ні, я прибула морем до Стамбула і друг моєї доньки, містер Джонсон(прекрасний молодик, сподіваюся, ви його знаєте) зустрів мене і показав усе навколо Стамбула. Чесно кажучи, це місто мене розчарувало – усе навпаки. Усі ці мечеті, якісь речі, одягнуті поверх взуття – куди я потрапила?

– Ви сказали, що містер Джонсон вас зустрів?

– Так, він показав мені паром із Франції до Смірни, а чоловік моєї доньки чекав мене на причалі. Що він скаже, коли дізнається про усе це! Моя донька казала, що це найбезпечніший, найлегший шлях. "Сідаєш у купе, – казала вона, – і виходиш у Парижі, де тебе зустріне Американський Експрес". Ой, лишенько, що мені робити? Як мені їх

повідомити про свою відсутність? Я ж не можу цього зробити. Це так жахливо…

Місіс Хаббард знову залилася слізьми.

Пуаро, який і так не міг всидіти на місці, вирішив скористатися можливістю.

– У вас шок, мадам. Я передам, щоб офіціант із ресторану приніс вам чай і бісквіт.

– Не знаю, чи хочу я чай. – крізь сльози промовила місіс Хаббард. – Це більше англійська звичка.

– Тоді кави. Якщо необхідно щось інше…

– Цей коньяк дещо розвеселив мене, тому я краще вип'ю кави.

– Чудово. Це додасть вам сил.

– Як гарно ви висловилися.

– Проте, спершу, мадам, одна дрібничка. Дозвольте, я огляну ваш багаж?

– Що?

– Ми хочемо оглянути багаж усіх пасажирів. Не хочу нагадувати вам про неприємну знахідку у вашій сумочці, але це може щось нам дасть.

– Будь ласка! Більше я таких сюрпризів не витримаю.

Огляд тривав недовго. Місіс Хаббард подорожувала з мінімумом багажу – коробка для капелюха, дешеве плаття та гарна дорожня сумка. Усі три речі були звичайними, тому процедура тривала лише декілька хвилин, більшу частину з яких місіс Хаббард показувала фото "своєї доньки" та двох дітлахів – "дітей моєї доньки. Хіба вони не милі?"

15. Огляд багажу пасажирів

Із вдячністю та запевненням, що він звелить принести місіс Хаббард чашку кави, Пуаро вийшов з купе зі своїми двома товаришами.

– Отже, ми вже розпочали огляд, я розумію, – підмітив мсьє Бук. – До кого навідаємося тепер?

– Думаю, що буде найпростіше рухатися вздовж вагона, купе за купе. Це значить, що нам потрібно розпочати з номера 16 – містера Хардмана.

Містер Хардман, який сидів і курив, привітно запросив їх до себе.

– Проходьте, джентльмени. Якщо це фізично можливо – вечірку тут аж ніяк не проведеш.

Мсьє Бук пояснив мету візиту, і детектив з розумінням кивнув головою.

– Добре. Чесно кажучи, не знаю, чому ви не розпочали цю процедуру раніше. Ось мої ключі, джентльмени, якщо хочете оглянути кишені – будь ласка. Дістати свої валізи?

– Провідник сам це зробить. Мішель!

Увесь вміст багажу Хардмана було оглянуто. Зокрема, там була чимала пляшка лікеру. Хардман усміхнувся.

– На кордоні не надто ретельно оглядають багаж – особливо якщо "допомогти". Я трішки "постарався" – і на турецькому кордоні жодних проблем не було.

– А у Парижі?

– До того часу, як я прибуду в Париж, – посміхнувся він, – увесь вміст цієї пляшки буде не більше ніж пляшка шампуню.

– Бачу, ви не є прихильником Сухого закону, містере Хардман, – з посмішкою сказав мсьє Бук.

– Еге ж, – відповів Хардман. – Мене цей Сухий закон ніколи не зупиняв.

– Ха! – Містер Бук усміхнувся. – Підпільні таверни. – Він вимовив ці слова повільно, смакуючи кожну літеру. – Ваші американські слова такі чудернацькі.

– Щодо мене, я б хотів відвідати Америку, – зауважив Пуаро.

– Ви б почерпнули чимало нових методів там, – відповів Хардман. – Європейські дещо застаріли. Потрібно прокидатися.

– Так, Америка – країна прогресу. – погодився Пуаро. – За це я й полюбляю американців. Я дещо старомодний, але, мені здається, що американські жінки дещо менш чарівні, аніж мої співвітчизниці. Французькі чи бельгійські дами, такі прекрасні – до них навіть лячно торкатися.

Хардман відвернувся на мить і поглянув у вікно.

– Можливо, ви й праві, містере Пуаро, – запевнив він. – Але я гадаю, що кожна нація любить своїх жінок найдужче. – Він примружив очі від сліпучо-білого снігу.

– Сліпить, бачите? – підмітив він. – Знаєте, джентльмени, ця справа починає мене нервувати. Це вбивство, цей сніг. І ніхто нічого не робить. Лише марнуємо час. Я б краще чимось зайнявся.

– Справжня американська натура, – з посмішкою відповів Пуаро.

Провідник поклав багаж на місце й вони рушили у наступне купе. Полковник Арбетнот сидів у кутку, покурюючи трубку й читаючи журнал.

Пуаро пояснив ціль свого візиту. Полковник аж ніяк не заперечував. У нього було двоє важких шкіряних саквояжів.

– Решта моїх речей попливла морем, – пояснив він.

Як і личить військовому, усі речі були дбайливо складені. Огляд багажу зайняв лише декілька хвилин. Пуаро звернув увагу на пакунок із йоржиками для трубки.

– Ви завжди використовуєте їх лише однієї марки? – запитав він. – Зазвичай так.

– Зрозуміло, – кивнув Пуаро. Ці йоржики були точнісінько такі самі, що він знайшов на підлозі у купе мерця. При виході з купе цю ж фразу промовив лікар Константин.

– І все одно, – заспокоїв його Пуаро, – мені важко у це повірити. Це не схоже зовсім на нього. Мене це аж ніяк не переконує.

Двері в наступне купе були зачинені. У ньому розташовувалася княгиня Драгомирова. Вони смикнули за ручки і голос княгині відповів: "Заходьте".

Мсьє Бук делікатно пояснив причину візиту, на що жабоподібне лице княгині ніяк не відреагувало.

– Якщо це необхідно, месьє, – сказала вона у відповідь, – тоді залюбки. Ключі у моєї покоївки. Зараз вона підійде.

– Чи завжди ваша покоївка тримає в себе ключі? – поцікавився Пуаро.

– Авжеж, мсьє.

– І минулої ночі на кордоні ніхто з митників не вимагав у вас показати багаж?

Стара леді знизала плечима. "Таке трапляється дуже рідко. В усякому випадку, провідник би її покликав".

– Ви їй повністю довіряєте, мадам?

– Я уже вам відповіла на це питання, – різко відповіла вона. – Я не наймаю людей, яким не можу довіряти.

– Авжеж, – задумливо відповів Пуаро. Довіра – те, що необхідно в нинішній час. Думаю, краще мати одну покоївку, якій ти довіряєш, аніж декілька молодих вишуканих парижанок.

Її прекрасні темні очі окинули його різким поглядом. "Що ви маєте на увазі, містере Пуаро?"

– Я? Нічого, мадам.

– Але все ж таки. Ви вважаєте, що мені потрібно найняти парижанку для догляду свого одягу?

– Це було б звичніше. – Вона похитала головою. – Шмідт віддана мені. – Її голос забринів. – Відданість – безцінна риса.

Німкеня прибула з ключами. Княгиня говорила до неї своєю рідною мовою та звеліла відчинити валізи й допомогти джентльменам у їхніх пошуках. Сама ж вона вийшла у коридор поглянути на сніг. Пуаро вийшов разом з нею, залишивши обшук на мсьє Бука.

Вона окинула його веселою гримасою.

– Що, мсьє, не хочете бачити, що у мене в валізах?

– Мадам, це лише формальність, – відповів він.

– Ви впевнені?

– У вашому випадку – так.

– Але ж я знала й любила Соню Армстронг. Чому ви так думаєте? Думаєте, що я не змогла б забруднити свої руки вбивством цього негідника Касетті? Зрештою, ви праві.

Вона замовкла на хвилину-дві. Потім продовжила.

– Знаєте, що б я зробила з такими людьми, як він? Я б краще покликала своїх слуг і звеліла: "Відшмагайте його до смерті й викиньте, як непотріб". Так робили в ті часи, коли я була молода, мсьє.

Пуаро нічого не говорив, лише уважно слухав. Вона раптово поглянула на нього.

– Ви нічого не кажете, містере Пуаро. Це свідчить про те, що ви замислилися, так?

Він поглянув на неї із цікавістю. "Я думаю про те, що ваша сила у волі, а не у руках".

Вона опустила свій погляд на свої тонкі, одягнені в чорну вуаль руки, увішані перстенцями.

– Це справді так. – Промовила вона. – У мене вже немає сил. Не знаю, радіти мені з цього чи ні.

Вона повернулася й попрямувала в своє купе, де покоївка вже складала речі назад у валізи. Коротким жестом вона зупинила вибачення від мсьє Бука.

– Вам немає за що вибачатися, мсьє, – сказала вона. – Трапилося вбивство. Є деякі процедури, яких необхідно дотриматися. Ось і все.

– Ви дуже люб'язні, мадам.

Двері до наступних двох купе були зачинені. Мсьє Бук похитав головою.

– Дідько! – сказав він. – Це буде непросто. У них дипломатичний паспорт. Їхній багаж не можна чіпати.

– Для митниці так. Але не для розслідування вбивства.

– Знаю. Але ми ж не бажаємо проблем.

– Не турбуйтеся, друже. Граф і графиня поставляться з розумінням. Бачили, як себе вела княгиня Драгомирова.

– Велична дама. Вони обоє в схожій ситуації, проте граф має більш люту вдачу. Він не був у захваті, коли ви почали допитувати його дружину. А це роздратує його ще більше. Гадаю, нам варто оминути їх. Все ж таки, вони абсолютно жодним чином не пов'язані з цією справою. Для чого мені накликати на себе додаткові клопоти?

– А я з вами не погоджуся, – відповів Пуаро. – Гадаю, що граф Андреній буде поміркованим. Врешті-решт, давайте спробуємо.

І ще до того, як мсьє Бук почав відповідати, постукав у купе номер 13. Голос зсередини промовив: "Заходьте!"

Граф сидів у кутку поблизу дверей і читав газету. Графиня сиділа, підібгавши ноги, поблизу вікна. Вона мала вигляд, неначе спала.

– Вибачте, графе, – розпочав Пуаро, – пробачте за наше вторгнення. Ми зараз проводимо огляд усього багажу в потязі. Переважно – це проста формальність, яка повинна бути дотримана. Мсьє Бук гадає, що ви, подорожуючи з дипломатичним паспортом, маєте повне право відмовитися від цієї процедури.

Граф на хвильку замислився.

– Дякую, – відповів він. – Але не думаю, що для мене варто робити якісь винятки. Гадаю, що наш багаж має бути оглянутий так само, як і усіх інших пасажирів.

Він звернувся до дружини: "У тебе немає заперечень, Єлена?"

– Ні, аж ніяк, – сказала вона без зволікань.

Вони провели швидкий і поверхневий огляд. Пуаро намагався заспокоїти загальну напругу різноманітними ремарками, як: "Щось ця етикетка на валізі підмокла, мадам", коли клав на місце гарну синю марокканську валізу з намальованими ініціалами та короною.

Графиня ніяк не це не відреагувала. Здавалося, начебто її ця процедура дещо дратувала. Вона ще більше сховалася в куток і намагалася сонливо поглядати у вікно, поки чоловіки порпалися в її речах у сусідньому купе.

Пуаро закінчив пошуки тим, що відчинив маленьку шафку над рукомийником і мигцем кинув погляд на вміст – там була губка, крем для обличчя, пудра та маленька пляшечка тріоналу.

І з вибаченнями вся братія покинула купе.

Далі йшли купе місіс Хаббард, покійника та Пуаро.

Після цього вони перейшли до купе другого класу. У першому, на місцях 10 та 11, розташовувалися Мері Дебенхем і Ґрета Ольсон, яка спала та відразу прокинулася.

Пуаро вкотре повторив ціль візиту. Шведка виглядала дещо стурбованою, а Мері Дебенхем ніяк не відреагувала. Пуаро звернувся до шведки.

– Якщо ви не заперечуєте, мадемуазель, ми оглянемо ваш багаж, а потім, якщо ваша ласка, ви відвідаєте американську леді, як вона себе почуває. Вона зараз знаходиться в одному з купе у наступному вагоні, проте вона все ще стривожена через свою знахідку. Я звелів принести їй

чашку кави, проте, думаю, що потрібна людина, яка б могла з нею поговорити.

Приємна жіночка одразу ж проявила своє співчуття й негайно пішла. Це, напевно, значний шок для людини, і бідолашна леді хвилюється через свою подорож і що не може вийти на зв'язок з донькою. Вона ж, звісно, піде – її багаж не замкнений – і прихопить із собою нашатир.

Вона поспішно вийшла. Її багаж був оглянутий. Нічого особливого. Вона навіть не помітила, що каркас для її капелюшка зник.

Міс Дебенхем відклала свою книгу. Вона споглядала на Пуаро. Коли він звернувся, вона простягнула йому ключі. Потім, після того, як він відкрив першу валізу, вона запитала:

– Навіщо ви її відправили геть, містере Пуаро?

– Як навіщо, мадемуазель! Допомогти американці.

– Гарний привід – але це ж лише привід.

– Не розумію вас, мадемуазель.

– Думаю, ви прекрасно мене розумієте, – усміхнулася вона. – Ви хотіли залишити нас на самоті. Чи не так?

– Ви неначе запихаєте слова мені у горлянку.

– І ідеї вам у голову? Ні, не думаю. Ідеї всі ось тут. Це правда?

– Мадемуазель, у нас є приказка…

– Хто вибачається – той підсвідомо звинувачує інших – це ви хотіли мені сказати? Подякуйте, що я дозволяю вам копирсатися у власних речах. Не знаю чому, але ви собі вбили в голову, що мені щось відомо про цю мерзенну справу – цього покійника я ніколи раніше не бачила.

– Ви щось вигадуєте, мадемуазель.

– Нічого я не вигадую. Виглядає, наче ми з вами лише гаємо час, але не спілкуємося по суті – б'ємося, неначе горохом об стіну.

– І вам не до вподоби це гаяння часу. Ви хочете розмови ближче до справи. Хочете все напряму. Будь ласка, давайте напряму. Я хочу вас запитати про значення певних слів, які я підслухав під час дороги з Сирії. Я вийшов з потяга, щоб, як то кажуть, "розім'яти ноги" на станції Конья. Ваш голос, мадемуазель, та голос полковника, долинув до моїх вух. Ви йому сказали: "Не зараз, не зараз. Коли усе буде позаду". Що ви мали на увазі під цими словами, мадемуазель?

Вона відповіла дуже швидко. "Ви думаєте, що я мала на увазі вбивство?"

– Тут я ставлю питання.

Вона затихла на хвилину. Потім, опанувавши себе, відповіла.

– Ці слова мають певне значення, мсьє, але я вам нічого не скажу. Я лише можу дати вам слово честі, що ніколи раніше не бачила в очі цього Ретчетта, до цього потяга.

– Тобто, ви відмовляєтеся коментувати ті слова?

– Так, якщо ви це хочете почути – так, відмовляюся. Воно пов'язане з однією справою, яку я мала завершити.

– Вона вже завершена?

– Про що ви говорите?

– Справа завершена, так чи ні?

– З чого ви це взяли?

– Послухайте, мадемуазель, розповім вам іншу ситуацію. Пам'ятаєте, попередній потяг дещо затримався, по дорозі до Стамбула. Ви були дуже стурбовані. Ви завжди були такі спокійні, а тоді втратили контроль над собою.

– Я не хотіла затриматися в дорозі.

– Це ви так кажете. Але, мадемуазель, Східний Експрес відправляється з Стамбула щодня. Навіть, якщо ви затримаєтеся в дорозі, ця затримка буде в двадцять чотири години.

Вперше вигляд міс Дебенхем показав, що вона втратила самовладання.

– А чи не могли б ви припустити таке, що у мене є чимало друзів у Лондоні, які чекають мого прибуття, і затримка може призвести до не надто приємних наслідків?

– Ах так? Друзі, що чекають вашого прибуття? Ви не бажаєте неприємних наслідків?

– Авжеж.

– Як же це все дивно.

– Що дивно?

– Що на цьому потязі ми й так затримуємося, серйозніше. І у вас немає жодної можливості відіслати телеграму вашим друзям або побалакати по довгому, довгому…

– Довгому дроті? Ви маєте на увазі телефон?

– А, так, дзвінок з валізи, як ви кажете в Англії.

Мері Дебенхем посміхнулася до себе. "Зовнішній виклик", підправила вона. "Так, це справді неприємно, коли ти не можеш повідомити нікого, чи телефоном, чи телеграфом".

– Тим паче, мадемуазель, зараз ви тримаєте себе в руках. Ви не згораєте від нетерпіння. Ви абсолютно спокійні.

Мері Дебенхем почервоніла й прикусила губу. Посмішка спала з її обличчя.

– Ви не даєте відповіді, мадемуазель?

– Вибачте. Просто не розумію, на що потрібно давати відповідь.

– Вашу зміну поведінки.

– Чи не здається вам, що ви надмірно цим переймаєтеся, містере Пуаро?

Пуаро склав руки перед собою.

– Це, напевне, серйозна помилка всіх детективів. Ми гадаємо, що поведінка людини все може розповісти. Ми ніяк не припускаємо, що це звичайна зміна настрою.

Мері Дебенхем ніяк не відповіла.

– Ви знайомі з полковником Арбетнотом, мадемуазель?

Він гадав, що цим питанням дещо знизить напругу розмови.

– Я з ним вперше зустрілася під час цієї подорожі.

– Чи є у вас припущення, що цей чоловік був знайомий із Ретчеттом?

– Я впевнена, що не був, – рішуче похитала вона головою.

– Чому ви впевнені у цьому?

– Він сам мені про це розповів.

– Проте, мадемуазель, на підлозі купе небіжчика ми знайшли йоржик для трубок. А полковник Арбетнот – єдиний пасажир, який курить трубку.

Він уважно придивився до неї, але ні здивування, ні жодної іншої емоції не побачив.

– Це абсурд. Полковник Арбетнот, напевне, остання людина у світі, яку можна було б запідозрити у злочині – тим більше, у такому дивному.

Нарешті він зустрів людину, чиї думки з цього приводу збігалися з його власними. Проте замість того він сказав:

– Мушу зазначити, що ви його знаєте не надто добре.

– Я просто знаю тип таких людей, – знизавши плечима, відповіла вона.

Дуже ввічливо він поставив питання:

– Ви все одно відмовляєтеся пояснити значення слів: "Коли усе буде позаду"?

– Більше мені нічого сказати, – прохолодно відповіла вона.

– Це неважливо, – резюмував Пуаро. – Я все одно дізнаюся.

Він вклонився й покинув купе, зачинивши за собою двері.

– Чи було це розумно з вашого боку, друже? – запитав мсьє Бук. – Ви поставили її на сторожу, так як і полковника.

– Друже, якщо ви бажаєте спіймати кролика, вам необхідно відправити в нору тхора – і він сам прибіжить до вас. Ось що я зробив.

Вони відчинили купе Хільдегарди Шмідт. Вона сиділа, заглибившись у читання, не звертаючи ні на кого уваги.

Пуаро знову розповів ціль свого візиту та позирнув на маленьку валізу на сидінні. Також він звелів провіднику зняти велику валізу з полиці.

– Ключі? – запитав він.

– Вона не замкнена, мсьє.

Пуаро розстебнув замок і відкрив валізу.

– Аха! – скрикнув він, звертаючись до мсьє Бука. – Пам'ятаєте, що я казав? Погляньте сюди!

Зверху валізи була поспішно вкладена коричнева форма вагонного провідника.

Спокій німкені повністю випарувався.

– Ой! – вона скрикнула. – Це не моє. Я його туди не клала. Я сюди не заглядала від самого Стамбула. Насправді, це правда! – Вона з благаючим погляд дивилася на чоловіків.

Пуаро взяв її за руку, щоб заспокоїти.

– Ні, ні, все добре. Ми вам віримо. Не переймайтеся. Я впевнений, що ви не ховали цієї форми так само, як і впевнений, що ви гарна куховарка. Бачите, ви ж гарна куховарка?

Збентежившись, вона всміхнулася. "Так, звісно, усі мої господині так казали. Я..."

Вона зупинилася й замовкла, перелякано дивлячись на усіх.

– Ні, ні, – сказав Пуаро. – Я вас запевняю, що все добре. Зараз я вам усе поясню. Цей чоловік, якого ви бачили у костюмі провідника, вийшов з купе померлого. Ви з ним зіткнулися, що було для нього дуже невчасно. Він сподівався, що його ніхто не побачить. Що йому робити? Він повинен позбутися уніформи. Тепер це не є його маскуванням, а навпаки.

Він кинув оком на мсьє Бука та лікаря Константина, що уважно його слухали.

– Бачите, надворі страшенна заметіль. Заметіль, яка зруйнувала його плани. Де він має сховати цей одяг? Усі купе зайняті. Він підходить до дверей, які були трішки відчинені. Там нікого. Напевне, це купе тієї жінки, з якою він перетнувся в коридорі. Він проскакує всередину, скидає уніформу та поспіхом запихає її в багаж. Для цього знадобилося небагато часу.

– А що далі? – перепитав мсьє Бук.

– Це нам потрібно дізнатися, – відповів Пуаро з уважним виразом обличчя.

Він підняв форму. Ґудзика, третього зверху, не вистачало. Пуаро засунув руку в одну з кишень і дістав ключ провідника, за допомогою якого можна відчинити двері в купе.

– А ось і пояснення, яким чином цей чоловік міг проникати крізь двері, – сказав мсьє Бук. – Ваші запитання до місіс Хаббард тепер недоречні. Чи були міжкупейні двері замкнені, чи ні, він міг з легкістю їх відкрити. Зрештою, якщо він дістав форму, чому б він не міг дістати й ключа?

– Чом би й ні? – резюмував Пуаро. Ми цього й не знаємо. Пам'ятаєте, Мішель сказав, що двері в купе місіс Хаббард були замкнені, коли він підійшов відповісти на дзвінок.

– Це так, мсьє, – відповів провідник. – Саме тому я й вирішив, що мадам це все привиділося.

– Тепер усе стає на свої місця, – продовжив мсьє Бук. – Без сумніву, він вирішив замкнути міжкупейні двері, проте він почув звуки, що долинали з ліжка, та дуже злякався.

– Нам залишається, – підсумував Пуаро, – лише знайти багряне кімоно.

– Авжеж. Але наступні два купе зайняті виключно чоловіками.

– Все одно продовжимо пошук.

– Звісно.

Гектор МакКвінн охоче погодився на обшук. "Я зроблю все, що скажете", – посміхнувшись, відповів він. "Я в цьому потязі, напевно, найбільш підозріла особа. Вам залишається лише знайти заповіт старого, в якому він залишає мені усі свої статки, і все".

Мсьє Бук кинув поглядом на нього.

– Це лише жарт, – поспішно додав МакКвінн. – Він мені не залишив би й цента. Він лише використовував мене – переклади й таке інше. Не дуже добре, коли ти володієш виключно англійською. Я не лінгвіст, але знаю, як порозумітися і французькою, і німецькою, й італійською.

Останні слова він вимовив, дещо прикрикуючи.

Пуаро повернувся до нього. "Нічого", промовив він, – "ніякого заповіту не було".

МакКвінн зітхнув. "Дякую, ви мене заспокоїли", – саркастично відповів він.

Вони підійшли до останнього купе. Огляд багажу кремезного італійця та камердинера не дали жодних результатів.

Троє чоловіків стоїли в кінці вагона, поглядаючи один на одного.

– Що далі? – спитав мсьє Бук.

– Повернімося у вагон-ресторан, – відповів Пуаро. – Ми знаємо тепер усе, що нам потрібно. У нас є свідчення усіх пасажирів, їхніх очей. Більше ми нічого не дізнаємося. Нам тепер необхідно покладатися лише на розум.

Він поліз рукою у кишеню з цигарками. Там було порожньо.

– Я до вас приєднаюся за мить, – сказав він. – Лише схожу за цигарками. Це все дуже складно, дуже дивно. На кому було це багряне кімоно? І де воно зараз? Я думав, що знаю. Проте щось вислизнуло з мого поля зору! Ми це все обговоримо. Зачекайте хвильку.

Він миттю рушив до свого купе. Він пам'ятав, що залишав цигарки в одній зі своїх валіз.

Він зняв одну з них і відкрив.

Вирячивши очі, він сів на сидіння.

Зверху лежало акуратно складене багряне кімоно, розшите драконами.

– Отже, – промимрив він, – це виклик. Чудово, я приймаю його.

Частина 3. Пуаро сідає та поринає в роздуми

1. Котрий із них?

Мсьє Бук і лікар Константин вели бесіду, коли Пуаро відчинив двері вагона-ресторану. Мсьє Бук виглядав стривожено.

– Вітаю, – сказав він, побачивши Пуаро. Після того, як товариш сів, він додав: – Якщо ви вирішите цю справу, друже, я повірю в чудеса!

– Вона й досі турбує вас?

– Авжеж. Я не можу зрозуміти, де в ній початок, а де кінець.

– Повністю згоден, – погодився лікар, поглянувши з цікавістю на Пуаро. – Кажучи відверто, навіть не знаю, що вам робити далі.

– Ні! – викрикнув Пуаро.

Він відкрив пачку цигарок і запалив одну із замисленими очима.

– Саме у цьому й цікавість цієї справи, – заявив він. – Ми здійснили стандартні процедури. Які з їхніх свідчень були правдивими, а які ні – ми не знаємо. Лише можемо здогадуватися. А це вже вправи для мозку.

– Це все дуже добре, – заявив мсьє Бук, – але що ви збираєтеся робити далі?

– Я вже вам казав. У нас є свідчення усіх пасажирів, а також їхніх очей.

– Гарні свідчення! Вони вам не розповіли абсолютно нічого.

Пуаро негативно покивав головою.

– Не можу погодитися з вами, друже. Деякі зі свідчень дали нам чимало цікавого.

– Дійсно, – скептично сказав мсьє Бук. – Я нічого не помітив.

– Тому що ви не слухали.

– Розкажіть тоді, що я пропустив?

– Я візьму лише одне свідчення, перше, молодичка МакКвінна. Він промовив дуже цікаву фразу, на мою думку.

– Про листи?

– Ні, не про листи. Наскільки я пригадую, це звучало так: "Ми подорожували. Містер Ретчетт хотів побачити світ. Йому важко давалися мови. Я більше був перекладачем, ніж секретарем".

Він глянув то на обличчя лікаря, то на мсьє Бука.

– І? Ви й досі не бачите? Це неприпустимо – тим паче, що він це сказав і вдруге: "Не дуже добре, коли ти володієш виключно англійською."

– Тобто? – Мсьє Бук все ще виглядав збентеженим.

– Ви хочете, щоб я вам розжував кожне слово? Гаразд. Ретчетт не володів французькою. Коли провідник підійшов відповісти на його дзвінок, пролунав голос, який французькою сказав, що трапилася помилка. До того ж, була використана складна лінгвістична конструкція, якої людина з обмеженим володінням мовою не міг знати. "Ce n'est rien. Je me suis trompe".

– А й справді! – вигукнув лікар Константин. – Ми повинні були це помітити. Пригадую, що ви декілька разів повторили ті слова. Тепер я розумію також, чому ви не покладалися на покази годинника. За двадцять три хвилини перша, Ретчетт уже був мертвий…

– І це говорив його вбивця! – завершив його думку мсьє Бук.

Пуаро підняв руку, виражаючи свій протест.

– Давайте не будемо поспішати та вигадувати того, чого ми не знаємо. Можна також припустити, що саме в той час – за двадцять три перша – якась інша особа була в купе Ретчетта, француз або особа, що вільно володіє французькою.

– Ви занадто обережний, приятелю.

– Тому що ми не просунулися ні на крок. У нас немає доказів, що Ретчетт у цей час був уже мертвий.

– Це той крик, що розбудив вас?

– Саме так.

– З одного боку, – розпочав мсьє Бук, – це відкриття мало що прояснює. Ви чули рухи в сусідньому купе. Це був не Ретчетт, а хтось інший. Без сумніву, він змивав кров зі своїх рук, а також спалював той викривальний лист. Потім він очікував скільки йому було необхідно та, коли впевнився, що все спокійно, замкнув ланцюжок у купе небіжчика, відкрив міжкупейні двері до місіс Хаббард, та вийшов через них. Як ми й думали, Ретчетт був убитий на півгодини раніше, ніж показував наперед виставлений годинник на чверть на другу, щоб створити собі алібі.

– Не надто переконливе алібі, – сказав Пуаро. – Годинник був переведений на чверть на другу – той час, коли вбивця покидав місце злочину.

– Саме так, – знітившись, відповів мсьє Бук. – А що ви можете сказати про годинник?

– Якщо стрілки були переведені – я кажу якщо, – то час, коли вони були переведені, мав певне значення. Звичайною реакцією було б підозрювати усіх, хто мав алібі саме на цей час – на 1:15.

– Авжеж, – підтвердив лікар.

– Проте нам також потрібно відзначити час, коли злочинець увійшов у купе. Коли він мав для цього можливість? Якщо виключити співучасть справжнього провідника, то це можливо лише тоді, коли потяг стояв на зупинці у Вінковцях. Після від'їзду з Вінковців провідник сидів лицем до коридору, і жоден із пасажирів не звернув би уваги на особу в формі провідника, одна особа змогла б упізнати в ньому самозванця. А під час зупинки провідник був на пероні – шлях вільний.

– Отже, згідно ваших слів, це повинен бути хтось із пасажирів, – сказав мсьє Бук. – Ми знову повернулися до того ж питання. Котрий із них?

Пуаро посміхнувся.

– Я тут написав невеликий список, – сказав він. – Якщо ви на нього поглянете, можливо, він освіжить вашу пам'ять.

Лікар та мсьє Бук поглянули на папірець. У ньому були структуровані всі дані про пасажирів у тому порядку, в якому вони були опитані.

Гектор МакКвінн, американець, місце № 6, другий клас.

Мотив – можливий конфлікт із загиблим?

Алібі – від опівночі до другої години(до пів на другу підтверджується полковником Арбетнотом, з чверть на другу до другої – провідником).

Докази проти нього – немає.

Підозрілі обставини – немає.

Провідник П'єр Мішель, француз.

Мотив – жодного.

Алібі – від опівночі до другої години(Е. П. бачив у коридорі, коли він відповідав Ретчетту о 12:37. Від першої до першої шістнадцять говорив з іншими провідниками).

Докази проти нього – немає.

Підозрілі обставини – знайдена форма провідника свідчить про намір навести на нього підозри.

Едвард Мастерман, англієць, місце № 4, другий клас.

Мотив – можливий конфлікт із загиблим, був його камердинером.

Алібі – від опівночі до другої години(підтверджено Антоніо Фоскареллі).

Докази проти нього та підозрілі обставини – жодних, окрім того, що він єдиний за тіло будовою може вдягти форму провідника. З іншого боку, сумнівно, що володіє добре французькою.

Місіс Хаббард, американка, місце № 3, перший клас.

Мотив – жодного.

Алібі – від опівночі до другої години – немає.

Докази проти неї та підозрілі обставини – історія про чоловіка в її купе, що підтверджується словами містера Хардмана та пані Шмідт.

Ґрета Ольсон, шведка, місце № 10, другий клас.

Мотив – жодного.

Алібі – від опівночі до другої години(підтверджено Мері Дебенхем).

Примітка: останньою бачила Ретчетта живим.

Княгиня Драгомирова, натуралізована француска, місце № 14, перший клас.

Мотив – пов'язана з сім'єю Армстронгів, хресна мати Соні Армстронг.

Алібі – від опівночі до другої години(підтверджено провідником і покоївкою).

Докази проти неї та підозрілі обставини – ніяких.

Граф Андреній, угорець, має дипломатичний паспорт, місце № 13, перший клас.

Мотив – жодного.

Алібі – від опівночі до другої години(підтверджено провідником, але не включає час між першою та чверть на другу).

Графиня Андреній, те ж саме, що й вище, місце № 12.

Мотив – жодного.

Алібі – від опівночі до другої години(прийняла тріонал і спала. Підтверджено чоловіком. Пляшка тріоналу була в буфеті).

Полковник Арбетнот, англієць, місце № 15, перший клас.

Мотив – жодного.

Алібі – від опівночі до другої години(до пів на другу говорив з МакКвінном. Пішов у своє купе й не покидав його. Підтверджується провідником і МакКвінном).

Докази проти нього та підозрілі обставини – курить трубку.

Сайрус Хардман, американець, місце № 16, перший клас.

Мотив – невідомий.

Алібі – від опівночі до другої години(не покидав купе. З першої до чверть на другу провідник був відсутній).

Докази проти нього та підозрілі обставини – жодних.

Антоніо Фоскареллі, американець(італієць за походженням), місце № 5, другий клас.

Мотив – невідомий.

Алібі – від опівночі до другої години(підтверджено Едвардом Мастерманом).

Докази проти нього та підозрілі обставини – жодних, знаряддя вбивства дуже підходить до його темпераменту(слова мсьє Бука).

Мері Дебенхем, англійка, місце № 11, другий клас.

Мотив – немає.

Алібі – від опівночі до другої години(підтверджено Ґретою Ольсон).

Докази проти неї та підозрілі обставини – розмова, підслухана Е. П., її відмова коментувати.

Хільдегарда Шмідт, німкеня, місце № 8, другий клас.

Мотив – немає.

Алібі – від опівночі до другої години(підтверджено провідником і княгинею). Йшла до ліжка. Була викликана провідником близько 12:38 і пішла до княгині.

Примітка: свідчення пасажирів підтверджуються також словами провідника, що ніхто не заходив і не виходив з купе Ретчетта від опівночі до першої(коли він пішов у наступний вагон), та з 1:15 до другої.

– Цей документ, ви розумієте, – сказав Пуаро, – значно точніший, ніж усі свідчення, також зручно структурований.

Скорчивши гримасу, мсьє Бук повернув його назад: "Це все одно нічого не прояснює", – сказав він.

– Тоді можливо це задовольнить вас більше, – відповів Пуаро і з посмішкою простягнув йому інший папірець.

2. Десять питань

На папірці було написано:

Що потрібно дізнатися?

1. Носовичок з ініціалом Н. Чий він?

2. Йоржик для трубки. Його загубив полковник Арбетнот чи хтось інший?

3. Хто був у багряному кімоно?

4. Хто була ця особа, одягнена в уніформу провідника?

5. Чому стрілки годинника показують 1:15?

6. Чи в цей час сталося вбивство?

7. Чи було це раніше?

8. Чи було це пізніше?

9. Чи можна вважати, що Ретчетт був убитий більше, ніж однією людиною?

10. Які можуть бути інші пояснення таких ран?

– Погляньмо, що ми можемо зробити, – сказав мсьє Бук, говорячи до самого себе. – Розпочнімо з носовичка. Давайте робити все по порядку.

– Залюбки, підтвердив Пуаро.

Мсьє Бук продовжив вчительським тоном.

– Ініціал Н пов'язаний із трьома людьми – місіс Хаббард, міс Дебенхем, чиє друге ім'я – Херміона, та з покоївкою Хільдегардою Шмідт.

– І хто із цих трьох?

– Важко сказати. Проте я схиляюся до міс Дебенхем. Можливо, її всі називають саме за цим ім'ям. Тим паче, проти неї є й інші докази. Та розмова, яку ви підслухали, дуже, дуже незвична, і вона відмовилася від пояснень.

– А я обираю американку, – сказав лікар Константин. – Це дуже дорогий носовичок, а американці не надто переймаються, на що вони витрачають свої статки.

– Тобто ви обоє виключаєте покоївку? – запитав Пуаро.

– Так. Як вона сама сказала, ця річ належить комусь із вищих кіл.

– Тепер питання номер два – про йоржик. Чи його впустив полковник Арбетнот, чи хтось інший?

– Це вже складніше. Англійці не вбивають ножем, тут ви праві. Я схиляюся до того, що це хтось інший впустив його – щоб навести підозри на довгоногого англійця.

– Як ви казали, містере Пуаро, – додав лікар, – два докази – це занадто. Я згоден із мсьє Буком. Носовичок – це справді недбалість, і жодна дама не підтвердила, що це її. А йоржик – це сфальшований доказ. Тим паче, ви помітили, що полковник Арбетнот відразу зізнався, що курить трубку та для чистки використовує йоржики саме тієї марки.

– Звучить переконливо, – сказав Пуаро.

– Питання третє – хто був у багряному кімоно? – продовжив мсьє Бук. – Чесно скажу, у мене немає жодної думки з цього приводу. А у вас, лікарю Константин?

– Ні.

– Тоді нам варто зізнатися у власній безпорадності. Наступне питання, простіше. Хто був у уніформі провідника? Спершу відкиньмо усіх, хто не може бути. Хардман, полковник Арбетнот, Фоскареллі, граф Андреній і Гектор МакКвінн занадто високі. Місіс Хаббард, Хільдегарда Шмідт і Ґрета Ольсон дещо повні. Залишаються камердинер, міс Дебенхем, княгиня Драгомирова та графиня Андреній – ніхто з них не підходить! З одного боку Антоніо Фоскареллі та Ґрета Ольсон з іншого свідчать, що камердинер та міс Дебенхем не виходили з купе. Хільдегарда Шмідт присягається, що княгиня була біля неї, а граф Андреній повідомив, що його дружина міцно спала. Тому виглядає неймовірним, що цим не може бути ніхто – якийсь абсурд!

– Як казав наш старий приятель Евклід, – пробурмотів Пуаро.

– Це повинен бути хтось із цих чотирьох, – сказав лікар Константин. Хіба є хтось зовні, який сховався в таємному місці – але ми погодилися, що це неможливо.

Мсьє перейшов до наступного питання.

– Номер 5 – чому стрілки годинника показують 1:15? Я бачу цьому два пояснення. Або це було зроблено вбивцею задля забезпечення собі алібі і йому залишалося лише покинути купе непоміченим, або… зачекайте, у мене з'явилася ідея…

Обоє з цікавістю чекали, допоки мсьє Бук поринув у роздуми.

– Саме так, – нарешті сказав він. – Це не вбивця в уніформі перевів годинник! Це була людина, яку ми називаємо Другий Вбивця – шульга в багряному кімоно. Вона прийшла пізніше та перевели годинник, щоб забезпечити алібі для себе.

– Браво, – сказав лікар Константин. – Гарне пояснення.

– Насправді, – сказав Пуаро, – вона завдавала ударів уночі, не знаючи, що він уже мертвий. І як вона знала, що в нього у кишені є годинник, щоб його взяти, перевести всліпу годинник і покласти назад?

– Ви можете запропонувати щось ліпше? – спитав мсьє Бук холодно.

– На даний момент ні.

– Я теж, хоча це пояснення здається мені найцікавішим.

– Питання номер 6 із цим пов'язане? – запитав лікар. – Наступне питання: чи вбивство трапилося о 1:15? Я кажу – ні.

– Погоджуюся, – сказав мсьє Бук. – Наступне питання: чи було це раніше? Я думаю, що так. Ви як вважаєте, лікарю?

Лікар кивнув на знак згоди. "Так, але на питання "Чи було це пізніше?" також можна дати ствердну відповідь. Я підтримую вашу теорію, мсьє Бук, але я також вважаю, що вбивця був не сам. Перший

вбивця прийшов раніше, ніж 1:15, а другий – пізніше. І до питань із шульгою: можна якось визначити, хто із пасажирів є шульгою?"

– Я не міг обминути це, – відповів Пуаро. – Як ви помітили, я просив кожного з пасажирів написати свої дані та адресу. Це не є абсолютно точно, тому що деякі люди виконують одні дії лівою, а інші – правою. Деякі пишуть правою, а грають у гольф лівою. Але це вже щось. Усі пасажири брали ручку правою рукою, окрім княгині Драгомирової, яка відмовилася писати.

– Княгиня Драгомирова – це неможливо, – заявив мсьє Бук.

– Сумніваюся, що у неї вистачило б сили нанести такий удар лівою рукою, – сказав лікар Константин. – Щоб завдати таку рану, потрібна значна сила.

– Більша, ніж є у жінки?

– Ні, не зовсім так. Проте, на мою думку, більше, ніж має стара жінка, а княгиня виглядає надто кволою.

– Проте тут може розум переважати над тілом, – сказав Пуаро. – Княгиня Драгомирова дуже вольова жінка. Але давайте облишимо це.

– Питання 9 та 10? Чи можемо ми бути певні, що Ретчетт був заколотий більше, ніж однією особою, та які інші пояснення можуть бути? На мою думку, як медика, не може бути інших пояснень. Подумати, що одна може нанести слабкий і сильний удари, лівою і правою руками, впродовж, близько, півгодини – це не має сенсу.

– Ні, – сказав Пуаро. – не має сенсу. Тобто, ви думаєте, що ідея з двома вбивцями має сенс?

– Ви самі для себе так вирішили, яке ще пояснення можна знайти?

Пуаро піднявся й вирячився на нього. "Саме це я й запитую в себе. Саме це я не припиняю питати в себе".

Потім сів на своє місце.

– Тепер усе ось тут. – Він стукнув себе по лобі. – Ми все вже зібрали. Факти усі перед нами – акуратно зібрані та структуровані. Пасажири всі сиділи перед нами, дали свідчення. Знаємо все, що нам необхідно, зовні, – й він усміхнувся до мсьє Бука. – Це був невеличкий жарт. Наша робота тепер – сидіти й думати. Тепер я буду застосовувати свою теорію на практиці – на ваших очах. Ви зробіть те ж саме. Заплющте очі та пориньте в роздуми…

– Один з пасажирів убив Ретчетта. Котрий із них?

3. Деякі можливі деталі

Вони просиділи в тиші близько чверті години.

Мсьє Бук та лікар Константин намагалися слідувати інструкціям Пуаро. Вони прагнули проникнути в розгадку таємниці крізь увесь лабіринт обставин.

Думки мсьє Бука рухалися в такому напрямку:

– Потрібно подумати. Проте я вже до того чимало думав… Пуаро гадає, що ця англійка має якесь відношення до справи. Я так не думаю, англійці дуже стримані. Напевно, це тому, що інших підозрюваних і нема… Але це не вихід. Здається, що італієць невинний – на жаль. Думаю, що камердинер не брехав, коли казав, що він не виходив з купе. Не міг він його підкупити – англійці в цьому непоступливі. Загалом, усе виглядає не надто привабливо. Сподіваюся, скоро ми звідси виберемося. Нас уже мали б шукати. Вони такі повільні… години думають перед тим,

як взятися до роботи. А поліція – прибуде сюди й отримає цю справу собі на голову. Не часто таке трапляється, про це будуть писати усі газети.

Згодом мсьє Бук продовжив роздуми, які він проводив уже сотню разів.

Лікар Константин також замислився.

– Якийсь цей коротун дивний. Хто він? Геній? Чи дивак? Чи вирішить він цю справу? Це неможливо. Все так заплутано… Напевно, всі вони брешуть. Але й це не рішення. Якщо всі брешуть, це так само заплутано, якби всі говорили правду. Не можу зрозуміти. Було б значно простіше, якби його застрелили. Дивна ця країна, Америка. Хотів би туди навідатися. Коли повернуся, розпитаю Деметріуса Загона – він був у Америці, бачив усе. Цікаво, що зараз робить Зія. Якщо моя дружина коли-небудь дізнається…

Його думки полинули в особисті справи.

Еркюль Пуаро сидів дуже тихо. На мить здалося, що він заснув. Потім, раптово, за чверть години нерухомості його брови піднялися до лоба, і він промимрив до себе:

– А чому б і ні? Якщо це правда, то це все пояснює.

Його очі, зелені, як у кота, розплющилися. Він спокійно промовив: "Я трішки подумав, друзі. А ви?"

Дещо збентежені, обоє чоловіків почали виправдовуватися.

– Я теж трохи подумав, – винувато почав говорити мсьє Бук. – Але ні до чого не дійшов. Розв'язання злочинів – це ж ваша спеціалізація, друже.

– Я теж думав з повною серйозністю, – сказав лікар, пригадавши деякі пікантні деталі своїх роздумів. – Обдумував декілька різних теорій, проте жодна з них мене не задовольнила.

Пуаро кивнув у відповідь, наче хотів сказати: "Саме так. Ви дали мені саме те, що я хотів".

Він поважно сів, поправив власні вуса та почав говорити тоном спікера перед аудиторією.

– Друзі, я знову перебрав у голові усі факти, і повернувся до свідчень усіх пасажирів – і ось що я зрозумів. Приблизно я розумію, яке може бути точне пояснення всім фактам. Не впевнений, що це єдине пояснення, мені потрібно зробити декілька експериментів.

Спершу я хотів би звернути увагу на декілька моментів. Розпочнемо ми з фрази, яку мені сказав мсьє Бук під час нашого першого обіду в потязі. Він звернув увагу на те, що ми оточені людьми різних класів, різного віку, різної національності. Як на таку пору року – це дивина. Вагони Афіни – Париж і Бухарест – Париж їдуть практично порожні. Також варто згадати пасажира, який не прибув. Думаю, що це просто чиясь вигадка. Також є й інші речі – наприклад, місце знаходження сумочки місіс Хаббард, детективні методи містера Хардмана, думка містера МакКвінна про те, що Ретчетт самотужки знищив записку, ім'я при народженні княгині Драгомирової, масна пляма на угорському паспорті.

Обоє чоловіків вирячилися на нього.

– Вам ці речі про щось говорять? – запитав Пуаро.

– Зовсім ні, – відповів мсьє Бук.

– А панові лікарю?

– Чесно кажучи, не розумію, що ви маєте на увазі.

Тим часом мсьє Бук вхопився за єдину матеріальну річ зі списку – потягнувся до паспортів. З легкістю знайшовши, він узяв паспорт графа й графині Андреній.

– Ви говорите саме про цю пляму?

– Так. Як бачите, вона зовсім свіжа. Ви бачите, де вона стоїть?

– На початку імені дружини графа. Але я не розумію, до чого тут це.

– Я вирішив поглянути на це під іншим кутом. Повернімося до носовичка, який ми знайшли на місці вбивства. Як ми дізналися, лише троє людей пов'язані з літерою Н – місіс Хаббард, міс Дебенхем і покоївка Хільдегарда Шмідт. Тепер знову погляньмо на носовичок. Як гадаєте, кому з них трьох він пасує найбільше? Не місіс Хаббард, такі жінки не займаються марнотратством на таких речах. Не міс Дебенхем – англійки надають перевагу простим носовичкам – не дорогим батистовим, ціною в двісті франків. І аж ніяк не покоївці. Проте є дві жінки, кому пасує такий носовичок. Погляньмо, чи знайдемо ми якийсь зв'язок з літерою Н. Двоє жінок, про які я кажу, це княгиня Драгомирова…

– Чиє ім'я – Наталя, – з іронією додав мсьє Бук.

– Саме так. Інша жінка – це графиня Андреній. Що наводить нас на думку…

– Вас!

– Так, мене. Її ім'я було виправлене у паспорті плямою. Можливо, це звичайна пляма, не впевнений. Але погляньмо на це ім'я, Єлена. Припустімо, що замість Єлена в паспорті було написано Хелена. Літера Х

була замазана плямою, а з маленької е нескладно переправити на велику Е – ось так невелика пляма була поставлена, щоб це приховати.

– Хелена! – скрикнув мсьє Бук. – А це, до речі, ідея.

– Саме так. Я хотів знайти хоча б якесь підтвердження цьому – і знайшов. На одній із валіз графині місце для етикетки було вологим. Таке було б у випадку, якби хтось здер її та переклеїв у інше місце.

– Ви починаєте мене переконувати, сказав мсьє Бук, – але графиня Андреній…

– Друже, вам просто необхідно розвернутися та подивитися на цю справу зовсім під іншим кутом. Як убивця потрапив людям на очі? Не забувайте, що снігопад розбив його початковий план. Давайте уявимо на хвилинку, що немає ніякого снігу, а потяг їхав своїм маршрутом. Що б тоді трапилося?

Убивця, напевне, був би знайдений на італійському кордоні сьогодні вранці. Усі ці докази були б надані італійській поліції. МакКвінн розповів би про листи, Хардман – свою історію, місіс Хаббард негайно розповіла б історію про чоловіка, який пройшов крізь її купе, у її купе знайшли б ґудзик. Я уявляю, що дві речі в даному випадку змінилися б: чоловік пройшов би крізь купе місіс Хаббард до першої години та уніформа провідника була б знайдена в одному з туалетів.

– Ви думаєте?

– Я гадаю, що необхідно виставити вбивство, неначе воно було скоєне кимось зовні. Я радше припускаю, що вбивця мав би покинути потяг на станції Брод, куди ми мали прибути о 0:58. Напевне, хтось би помітив дивака у формі провідника. Та ж форма була залишена, щоб підтвердити попередні здогади. Жодної підозри на когось із пасажирів. Саме так ця справа повинна була виглядати для сторонніх очей.

Проте випадок із потягом змінив усе. Безсумнівно, у нас є пояснення, чому вбивця просидів у купе зі своєю жертвою так довго. Він чекав, поки рушить поїзд. Зрештою, він зрозумів, що ніхто нікуди не поїде. Він повинен змінити план. Убивця міг бути упізнаний у вагоні.

– Так, саме так, – нетерпляче сказав мсьє Бук. – Тепер я усе розумію. Проте до чого тут носовичок?

– Зараз я до цього й повертаюсь. Спершу вам необхідно зрозуміти, що листи з погрозами були загальними. Листи з таким змістом ви можете знайти в будь-якому детективному романі. Вони не надто суттєві, навіть для поліції. Потрібно запитати себе: "Чи вони якось захопили зненацька Ретчетта?" На мою думку, ні. Його інструкції, надані містерові Хардману, показують, що він знав про своїх ворогів. Тобто, ми приймаємо історію Хардмана за правду. Але Ретчетт одержав іще одного листа, відмінного від інших – який має відношення до дитини Армстронгів – шматочок якого ми знайшли в його купе. Навіть якби Ретчетт і не знав до цього, тепер він точно розумів, що йому доводиться відповідати за скоєне. Цей лист ми не повинні були бачити. Перше, що зробив убивця – намагався його знищити. Це друга перешкода на його шляху. Перша проблема – сніг, заметіль, друга – те, що ми відтворили шматок того листа.

Записка, яка була знищена, означає лише одне: у потязі є хтось, пов'язаний зі справою Армстронгів, і його ідентифікація напряму викликала б підозри.

Тепер знову повертаємося до двох доказів, знайдених у купе. Йоржик я пропущу, про нього ми говорили чимало. Поговорімо про носовичок. Найпростіше пояснення – цей доказ приводить нас до особи з ініціалом Н, випадково загублений у купе покійника.

– Саме так! – сказав лікар Константин. – Вона помітила зникнення носовичка і негайно вирішила виправити своє ім'я.

– Як легко ви здогадалися! Проте ви занадто поспішаєте з висновками?

– А є якісь інші можливості?

– Взагалі-то, так. Наприклад, ви вчинили злочин, який хочете "повісити" на когось іншого. У потязі є особа, точно причетна до сім'ї Армстронгів – жінка. Ви залишаєте на місці злочину її носовичок. Згодом усі дізнаються про її зв'язок з Армстронгами – і є прекрасний мотив.

– Але, – заперечив лікар, – для чого невинній особі старатися приховати першу літеру свого імені?

– А як ви думаєте? Так само, як і поліція? Проте я трішки знайомий з людською психологією, друже, і, хочу вам сказати, навіть невинна людина, яку можна хоч якось запідозрити, втрачає голову і робить безрозсудні речі. Ні, пляма на паспорті та переклеєна етикетка – ніяк не доказ вини, це лише вказує на те, що графиня Андреній намагалася унеможливити свою ідентифікацію.

– А яке вона має відношення до сім'ї Армстронгів? За її словами, вона ніколи не була в Америці.

– Справді, англійською вона спілкується з акцентом, проте цей акцент занадто перебільшений. Не було надто складно дізнатися, хто вона насправді. Ви пам'ятаєте, хто була мати місіс Армстронг. Лінда Арден – велична актриса, одна з найкращих виконавиць шекспірівських ролей. Лінда Арден, за яким її знають в усьому світі – це не її справжнє ім'я. Справжнє її прізвище – Ґолденберг, у її жилах тече кров з центральної Європи – напевно, єврейська. Багато людей приїздить до Америки. Я хочу сказати вам, джентльмени, що молодша донька Лінди Арден, Хелена Ґолденберг, вийшла заміж за графа Андренія, коли він був у Вашингтоні.

– Проте княгиня Драгомирова запевнила, що вона вийшла за англійця.

– Чиє ім'я вона не могла згадати! Я вас питаю, чи таке насправді можливо? Княгиня Драгомирова захоплювалася Ліндою Арден як величною актрисою. Вона була хрещеною матір'ю однієї з її доньок. Як вона могла так швидко забути ім'я іншої доньки? З упевненістю можу сказати, що вона говорить неправду. Вона знала, що Хелена в потязі, вона її бачила. Також, зрозумівши, ким насправді був Ретчетт, вона зрозуміла, на кого можуть впасти підозри. Коли ми запитували її про сестру місіс Армстронг, вона нам брехала, що не пам'ятає її імені, а те що вона вийшла заміж за англійця – направлення нас по хибному шляху.

Один з офіціантів відчинив двері та звернувся до мсьє Бука:

– Обід, мсьє, накривати на стіл? За декілька хвилин усе буде готове.

Мсьє Бук глянув на Пуаро. Той кивнув. "Давайте трішки поїмо".

Офіціант зник і зовні почувся звук дзвінка.

– Перший обід, подавайте перший обід.

4. Масна пляма на угорському паспорті

Пуаро сидів за столом разом із мсьє Буком та лікарем.

Усі у вагоні-ресторані принишкли. Розмовляли мало. Балакала лише невгамовна місіс Хаббард. Вона все бурчала про себе:

– У мене абсолютно немає ніякого бажання щось їсти. – З величезними зусиллями вона змусила себе щось з'їсти, після чого намагалася змусити шведку бодай щось взяти до рота.

Перед тим, як подали їжу, Пуаро схопив офіціанта за рукав та щось йому прошепотів. Лікар Константин одразу зрозумів, про що йшлося, оскільки для графа і графині Андреній стіл був сервірований останнім. Тому вони останніми покидали вагон-ресторан.

Коли вони встали й рушили до виходу, Пуаро піднявся й попрямував за ними.

– Вибачте, мадам, але ви загубили ваш носовичок.

Він простягнув їй носовичок монограмою вперед.

Вона взяла, уважно оглянула та повернула йому назад. – Це не мій носовичок.

– Не ваш? Ви певні?

– Так, мсьє.

– Але ж тут ваш ініціал – Н.

Граф різко до нього повернувся, на що Пуаро не звернув уваги. Він дивився графині в лице.

Графиня пильно глянула йому в очі й сказала:

– Не розумію, мсьє. Мої ініціали – Є. А.

– Думаю, що ні. Ваше ім'я – Хелена, а не Єлена. Хелена Ґолденберг, молодша донька Лінди Арден. Хелена Ґолденберг – сестра місіс Армстронг.

У вагоні настала мертва тиша. Граф і графиня Андреній виглядали блідими, наче смерть.

Пуаро запитав спокійним тоном: "Це правда чи ні?"

Граф оскаженів: "Мсьє, що ви собі..."

Вона його зупинила, притуливши палець до його рота.

– Ні, Рудольф. Дай я скажу. Безпідставно заперечувати, що каже цей чоловік. Краще сядьмо та поговорімо по справі.

Її голос істотно змінився. У ньому зберігалися південні нотки, проте він став доволі чистішим. Він звучав як справжній американський голос.

Граф мовчав. Він підкорився дружині й вони обоє сіли навпроти Пуаро.

– Ваше судження правильне, мсьє, – сказала графиня. – Я Хелена Ґолденберг, молодша сестра місіс Армстронг.

– Ви не розповіли мені вранці про цей факт, графине.

– Ні.

– До речі, все, що мені розповів ваш чоловік – брехня.

– Мсьє! – прокричав граф.

– Рудольфе, не злися. Можливо, містер Пуаро сказав надто жорсткі, проте незаперечні слова.

– Я вдячний, що ви так спокійно визнали цей факт. Розкажіть, будь ласка, чому ви вирішили приховати власне ім'я в паспорті?

– Це справа моїх рук, – відказав граф.

Хелена продовжила: "Насправді, це була моя ідея – наша. Той чоловік, якого вбили – він убив мою маленьку небогу, сестру, розбив серце її чоловікові. Трьом людям, яких я любила понад усе в своєму житті!"

Її голос звучав дуже впевнено. У ній можна було чітко побачити доньку своєї видатної матері, яка збирала на свої спектаклі величезні зали. Вона ще більше притихла й продовжила:

– З усіх людей в потязі у мене найкращий мотив для його вбивства.

– Але ж ви його не вбивали, мадам?

– Присягаюся, містере Пуаро, і мій чоловік підтвердить, що я не підіймала руки на того чоловіка.

– Я теж, – додав граф. – Даю вам своє слово честі, що в ту ніч Хелена не виходила з купе. Як я казав, вона випила снодійне та всю ніч проспала. Вона цілком і повністю невинна.

Пуаро уважно оглядав їх по черзі.

– Даю слово честі, – повторив граф.

Пуаро похитав головою.

– І після цього ви вирішили виправити ім'я в паспорті?

– Мсьє Пуаро, – спокійно й виважено почав говорити граф, – зрозумійте мою позицію. Ви думаєте, я буду спокійно дивитися, як мою дружину поліція почне вплутувати до цієї справи? Вона невинна, я це знаю, але її слова правда – її зв'язок із сім'єю Армстронгів негайно накликав би ще більші підозри. Можливо, її б навіть заарештували. Якесь лихо змусило нас сісти в один потяг із цим Ретчеттом. Я визнаю, що збрехав вам – ось моя помилка. Моя дружина в ту ніч не покидала купе.

Він говорив настільки серйозно, що йому ніяк не можна було суперечити.

– Я не кажу, що не вірю вам, – відповів Пуаро. – Ваша родина дуже шляхетна й відома. Справді, було б дуже неприємно потрапити в таку ситуацію. Проте як ви поясните носовичок вашої дружини в купе покійного?

– Цей носовичок не мій, – відрізала графиня.

– Незважаючи на ініціал Н?

– Незважаючи на ініціал. Мої носовички зовсім не схожі на цей. Знаю, що не можу змусити вас повірити в це, проте запевняю, що носовичок не мій.

– Можливо, його хтось туди підклав, щоб звинуватити вас?

Вона всміхнулася. "Ви хочете, щоб я це визнала? Але, містере Пуаро, це не так."

– Тоді чому ви вирішили виправити ім'я у паспорті, якщо носовичок не ваш?

На це питання відповів граф.

– Ми почули, що на місці злочину був знайдений носовичок з ініціалом Н. Перед тим, як ви нас допитували, ми обговорили це й зрозуміли, що це може викликати додаткові підозри. Рішення знайшли доволі просте – змінили Хелена на Єлена.

– Ви розумієте, що вчинили певною мірою злочин? – сухо сказав Пуаро. – Така винахідливість аж ніяк не пішла на користь слідству.

– Ні, ні, – сказала графиня. – Містере Пуаро, я поясню, як усе було. Я була страшенно налякана. Мене могли в усьому звинуватити. Кинути у в'язницю. Я була така налякана, містере Пуаро. Ви мене розумієте?

Її голос звучав так мелодійно-благально, голос доньки відомої актриси – Лінди Арден.

Пуаро уважно поглянув на неї.

– Щоб я справді вам повірив – я не кажу, що не вірю вам – мені потрібна ваша допомога?

– Моя допомога?

– Так. Мотив убивства лежить у минулому – у тій трагедії, яка трапилася у вашій сім'ї та перевернула ваше життя. Дозвольте мені поглянути в минуле й, можливо, це підкаже мені.

– Що я можу вам сказати? Вони всі померли. – Вона почала сумно перелічувати: – Роберт, Соня та маленька Дейзі. Вона була така гарненька, мила, з такими кучериками. Ми так милувалися нею.

– Була ж іще одна жертва, мадам? Скажімо так, непряма.

– Бідолашна Сюзанна? Так, я зовсім за неї забула. Поліція підозрювала її, думала, що вона має до цього якесь відношення. Можливо, якесь і мала – проте не зі своєї вини. Думаю, що вона випадково про щось обмовилася, наприклад, коли Дейзі виходить на прогулянку. Вона не змогла цього собі пробачити – вважала себе винною. – Графиня здригнулася. – Вона викинулася з вікна. Який жах! – вона обхопила обличчя руками.

– Якої вона була національності?

– Французка.

– Яке було її повне ім'я?

– Чесно кажучи, не пригадую. Ми завжди називали її Сюзанною. Мила, весела дівчинка. Вона була такою прив'язаною до Дейзі.

– Вона була помічницею няні, так?

– Так.

– А хто була нянею?

– Зі спеціальної школи. Прізвище Штенґельберг. Вона дуже любила Дейзі... і мою сестру.

– Тепер, мадам, я хочу, щоб ви добряче подумали перед тим, як відповісти. Серед осіб, які перебувають у цьому потязі, ви когось упізнаєте?

Вона вирячилася на нього. "Я? Ні, нікого".

– А княгиню Драгомирову?

– А, її. Я знаю її, аякже. Я думала, що ви мали на увазі когось з тих часів.

– Так і є, мадам. Подумайте ще раз. Пам'ятайте, що пройшло багато років. Люди могли дуже змінитися зовні.

– А за вами – ви тоді були ще зовсім юною – хтось наглядав?

– О, так, у мене була тиранка – вона водночас була й секретаркою Соні. Англійка чи шотландка, рудоволоса.

– Яке було її ім'я?

– Міс Фріболді.

– Молода чи старшого віку?

– Для мене вона була старою. Хоча думаю, зараз їй близько сорока років. Також за моїм одягом наглядала Сюзанна.

– Більше в домі нікого не було?

– Інші слуги.

– І ви певні, мадам, що не впізнаєте в потязі більше нікого?

Вона серйозно відповіла: "Ні. Нікого не впізнаю."

5. Ім'я княгині Драгомирової

Коли граф і графиня вийшли, Пуаро поглянув на своїх супутників.

– Бачите, – сказав він, – у нас є прогрес.

– Прекрасна робота, – радо відповів мсьє Бук. – Зі свого боку, я б ніколи не міг запідозрити графа та графиню Андреній. Мушу визнати, я просто їх випускав з уваги. Думаю, тепер немає сумнівів, що вона вчинила злочин? Це дуже сумно. Хоча, ніхто її не відправить на смерть. Є менш суворе покарання – декілька років в'язниці – цього буде достатньо.

– Тобто, ви впевнені в тому, що вона винна?

– Друже, безсумнівно. Думаю, що єдине, що вам необхідно зробити – гарно описати всі деталі, поки ми знаходимося в заметі та не приїхала поліція.

– І ви не довіряєте словам графа – вельми шанованої людини – що його дружина невинна?

– Друже, насправді, що інше він міг іще сказати? Він палко кохає свою дружину та хоче її врятувати! Йому гарно вдалося збрехати – дуже вишукано. Але що це, якщо не брехня?

– Ну, знаєте, у мене є безглузда думка, що це правда.

– Ні, ні. Пам'ятаєте, носовичок. У ньому вся суть.

– О, я забув про носовичок! Пам'ятаєте, я казав, що є лише двоє людей – імовірних його власників?

– Все одно…

Мсьє бук затих. Двері відчинилися, і у вагон-ресторан увійшла княгиня Драгомирова. Вона підійшла, і троє чоловіків здійнялися на ноги.

Вона почала говорити до Пуаро, не помічаючи решти.

– Гадаю, мсьє, – сказала вона, – що мій носовичок у вас.

Пуаро виглядав в очах двох джентльменів переможцем.

– Це він, мадам?

Він протягнув їй невеличкий квадратний шматок сатину.

Так, це він. У куті мій ініціал.

– Пробачте, княгине, це ж літера H, – сказав мсьє Бук. – Ваше ім'я – Natalia[3].

Вона кинула на нього холодний погляд.

– Це правда, мсьє. Але на моїх носовичках ініціали стоять кирилицею. Літера N кирилицею пишеться Н.

Мсьє Бук відступив назад. Щось у цій жінці було таке, що хвилювало й бентежило його водночас.

– Вранці ви нам нічого не сказала, що це ваш носовичок.

– Ви мене й не запитували, – сухо відповіла вона.

– Сідайте, мадам, – сказав Пуаро.

– Із задоволенням.

– Вам більше не потрібно через це так перейматися, – продовжила вона. – Знаю, що наступним вашим питанням буде – як мій носовичок потрапив у купе покійника! Моя відповідь проста – я не знаю.

– Справді не знаєте?

– Абсолютно.

– Вибачте, мадам, але як ми можемо довіряти вашим словам? – різко промовив Пуаро.

Княгиня Драгомирова презирливо відповіла. "Думаю, ви маєте на увазі те, що я не розповіла, що Хелена Андреній насправді сестра місіс Армстронг?"

– Насправді, ви нам збрехали.

– Саме так. І зробила б це ще раз. Її мати була моєю подругою. Я знаю, месьє, що таке відданість – до друзів, до сім'ї.

– І ви не хочете зробити так, щоб справедливість перемогла?

– У цьому випадку справедливість уже перемогла.

Пуаро нахилився до неї.

– Зрозумійте мене, мадам. У випадку з носовичком, як ми можемо бути певні, що він дійсно ваш? А не ви вигороджуєте доньку своєї подруги?

– Я вас розумію. – Її обличчя видало усмішку. – Месьє, це можна легко довести. Я дам вам адресу людини в Парижі, яка робить ці носовички.

Лише покажіть йому й він розповість, що він був зроблений на моє замовлення декілька років тому. Носовичок мій.

Вона піднялася.

– У вас іще є питання до мене?

– Ваша покоївка, мадам, впізнала цей носовичок, коли ми його показували вранці?

– Повинна була б. Вона бачила й нічого не сказала? Це лише доводить її відданість.

Легко кивнувши головою, вона вийшла з вагона-ресторану.

– Отже, це її, – промимрив Пуаро. – Я помітив хвилювання, коли запитав покоївку, знає вона, кому належить носовичок. Вона не знала, зізнаватися, що це княгині. Насправді, це мене й наштовхнуло на думку.

– Ах! – скрикнув, жестикулюючи руками, мсьє Бук. – Жахлива жінка, насправді!

– Чи могла вона убити Ретчетта? – звернувся Пуаро до лікаря.

Він негативно закивав головою.

– Ці рани – одна нанесена з великою силою, глибоко проникла в тіло, не могли бути завдані такою слабкою істотою.

– А інші, слабші?

– Слабші, так, могла.

– Я от про що думаю, – сказав Пуаро. Про випадок уранці, коли я попросив її написати адресу. Це, звісно, була пастка. Я хотів побачити, на яку руку вона погляне – ліву чи праву. Вона нічого не зробила. Лише промовила дивну фразу: "У мене немає сил." Це ще раз підтвердило мої думки про цей злочин.

– Проте це все одно не прояснило питання з шульгами?

– Ні. До речі, ви помітили, що граф Андреній тримав свій носовичок у кишені з правого боку?

Мсьє Бук похитав головою. Його думки перетравлювали все почуте в останні півгодини. Він пробурмотів:

– Брехня, знову брехня. Мене вражає, скільки брехні ми почули сьогодні вранці.

– Нам іще стільки доведеться дізнатися – з усмішкою відповів Пуаро.

– Ви так гадаєте?

– Я буду дуже здивований, якщо помилюся.

– Ця лукавість мене хвилює, – сказав мсьє Бук. – Хоча це вас забавляє, – з докором додав він.

– У цьому є певний зиск, – відповів Пуаро. – Якщо ви протистоїте людині, що бреше, кажучи правду – вона завжди це визнає. Головне спіймати момент для кращого ефекту.

Це єдиний шлях розв'язання цієї справи. Я обираю кожного пасажира, розмірковую над його словами, та питаю в себе: "Якщо він каже неправду, то як саме та чому він її каже". І відповідаю собі: "Якщо

він бреше, то цьому обов'язково повинне бути пояснення." З графинею Андреній нам це вдалося. Потрібно такий же метод застосувати на інших людях.

– А якщо ваш метод виявиться хибним?

– Тоді, принаймні, одна людина буде поза підозрами.

– Ага! – метод виключення.

– Саме так.

– І з ким будемо далі спілкуватися?

– З pukka sahib, із полковником Арбетнотом.

6. Друга розмова з полковником Арбетнотом

Полковник Арбетнот був не надто щасливий, коли вдруге прийшов у вагон-ресторан. Його обличчя виглядало ще більш занепокоєним, коли він сів і сказав:

– Що таке?

– Перепрошую, що потурбував вас іще раз, – сказав Пуаро. – Проте, гадаю, є ще певна інформація, яку ви могли б нам надати.

– Справді? Я так не думаю.

– Спершу, ви бачите цей йоржик для чистки трубки?

– Так.

– Він ваш?

– Не знаю. Щоб ви знали, я не ставлю на них своїх міток.

– До вашого відома, полковнику Арбетнот, ви єдиний пасажир у вагоні, який курить трубку.

– У такому разі, напевно, він мій.

– Ви знаєте, де він був знайдений?

– Гадки не маю.

– Його знайшли поблизу тіла жертви.

Полковник підняв брови.

– Якщо ви маєте на увазі, що це я загубив, то я скажу – ні.

– Ви коли-небудь заходили в купе Ретчетта?

– Я ніколи не розмовляв з цим чоловіком.

– Ви ніколи з ним не говорили та не вбивали його?

Брови полковника опустилися назад.

– Якби так, сумніваюся, що я познайомив би вас із цим фактом. Насправді я його не вбивав.

– Добре, – промимрив Пуаро, – не має значення.

– Прошу вибачення?

– Я сказав, що це не має значення.

– Он як! – Арбетнот різко поглянув на нього дещо неспокійно.

– Розумієте, продовжив розмову коротун, – сам йоржик не є таким важливим. Я можу надати одинадцять інших пояснень його присутності.

Арбетнот вирячився на нього.

– Насправді, я викликав вас із зовсім іншої причини, – вів мову Пуаро. – Міс Дебенхем, напевне, казала вам, що я підслухав деякі слова з вашої розмови на станції Конья?

Арбетнот не відповів.

– Вона сказала: "Не зараз. Коли усе скінчиться". Ви знаєте, що означають ці слова?

– Вибачте, містере Пуаро, проте я мушу відмовитися відповідати на це запитання.

– Чому?

– Гадаю, вам краще запитати в самої міс Дебенхем щодо значення даних слів, – сухо відповів полковник.

– Я вже це зробив.

– Вона відмовилася вам відповісти?

– Так.

– Тоді, гадаю, все просто для вас – мій рот на замку.

– І ви не розповісте секрет дами?

– Називаєте це, як завгодно.

– Міс Дебенхем казала мені, що це стосується її особистих справ.

– Тоді чому ви їй не вірите?

– Бо, полковнику Арбетнот, міс Дебенхем є дещо підозрілою особою.

– Нонсенс, – із запалом відповів полковник.

– Ні, не нонсенс.

– У вас немає нічого проти неї.

– Навіть того, що вона була гувернанткою в сім'ї Армстронгів у той час, коли було викрадено Дейзі Армстронг?

Запала мертва тиша. Пуаро нахилив голову.

– Бачите, – мовив він, – ми знаємо більше, ніж ви думаєте. Якщо міс Дебенхем невинна, для чого їй приховувати цей факт? Чому вона казала мені, що ніколи не була в Америці?

Полковник розтулив рота. "Можливо, це якась помилка?"

– Жодної помилки. Чому міс Дебенхем брехала мені?

Полковник знизав плечима. "Вам краще запитати в неї. Я гадаю, що ви помиляєтеся."

Пуаро голосно крикнув. З іншого кінця вагона підійшов офіціант.

– Підіть і покличте англійку з номеру 11, нехай вона прийде до мене.

– Так, мсьє.

Чоловік вийшов. Четверо інших сиділи в цілковитій тиші. Обличчя полковника Арбетнота виглядало блідим і спокійним.

Повернувся офіціант.

– Леді вже йде, мсьє.

– Дякую.

За хвилину чи дві Мері Дебенхем увійшла до вагона-ресторану.

7. Ідентифікація Мері Дебенхем

Вона була без капелюха. Її нахилена назад голова виглядала доволі зухвало. Її волосся, закинуте назад, нагадувало морські хвилі. Виглядала Мері Дебенхем неперевершенно.

На хвилину її очі повернулися до Арбетнота. Вона промовила до Пуаро: "Ви воліли мене бачити?"

– Я хотів запитати вас, мадемуазель, чому ви збрехали мені сьогодні вранці?

– Збрехала вам? Не розумію, про що ви.

– Ви приховали те, що під час трагедії із сім'єю Армстронгів ви жили в тому будинку. Ви казали, що ніколи не були в Америці.

Він помітив, як вона здригнулася на мить, а потім повернула самовладання.

– Так, – сказала вона. – Це правда.

– Ні, мадемуазель, це неправда.

– Ви мене не зрозуміли, правда те, що я збрехала вам.

– Тобто ви це визнаєте?

Її губи всміхнулися. "Після того, як ви мене вивели на чисту воду".

– А ви доволі відверті.

– Мені більше нічого не залишається.

– Добре, це правда. Тепер, мадемуазель, чому ви це зробили?

– Думала, що це очевидно.

– Але не для мене.

Вона притихла й сказала грубим голосом: "Я ж маю за щось жити".

– Тобто?

– Вона підняла очі й поглянула на нього. "Чи ви знаєте, містере Пуаро, як важко знайти достойну роботу? Як ви гадаєте – дівчину, яка була пов'язана з тією жахливою справою, чиє ім'я та фотографії були в усіх газетах Англії – візьме хоч хтось таку гувернантку для своїх доньок?"

– Чом би й ні – вашої вини в тому не було.

– Була вина чи не була – але який резонанс! Там далеко, містере Пуаро, у мене була хороша, добре оплачувана посада. Я не хотіла цим усім ризикувати.

– Мені, мадемуазель, краще судити, ніж вам.

Вона знизала плечима.

– Наприклад, ви не могли мені допомогти в ідентифікації?

– Про що це ви?

– Чи таке можливо, що ви не впізнали графиню Андреній, молодшу сестру місіс Армстронг, яку ви навчали в Нью-Йорку?

– Графиню Андреній? Ні, – вона закивала головою. – Це може здатися дивним для вас, але справді я її не впізнала. Коли я її знала, вона була не така доросла. Це було більше трьох років тому. Правда, що графиня нагадувала мені когось, це мене бентежило. Вона виглядає зовсім інакше – я б ніколи не знайшла подібності з тією американською школяркою. Одного разу, коли я заходила у вагон-ресторан, поглянула на її одяг, а не на обличчя. – Вона всміхнулася. – Жінки таке можуть! Потім я поринула у власні клопоти.

– Ви так і не розповісте мені свій секрет, мадемуазель?

Голос Пуаро звучав дуже переконливо.

Вона стишено відповіла: "Я не можу, не можу."

І раптом вона опустила лице додолу до протягнутих рук і заридала в усю міць.

Полковник підскочив і незграбно став позаду неї.

– Я… подивіться сюди…

Він зупинився і люто поглянув на Пуаро.

– Я переламаю кожну кістку вашого нікчемного тіла, ви, брудний нікчема.

– Мсьє, – запротестував мсьє Бук.

Арбетнот повернувся до дівчини. "Мері, заради всього святого…"

Вона відсахнулася. "Нічого. Я в нормі. Більше вам нічого від мене не потрібно, мсьє Пуаро? Якщо так, то ви знаєте, де мене знайти. О, що я з собою наробила!" – з цими словами вона вискочила з вагона-ресторану.

Арбетнот, перед тим, як піти за нею, кинув оком на Пуаро.

– Міс Дебенхем до цієї справи не має ніякого відношення, ви мене чули? Якщо хтось її потурбує, буде мати справу зі мною. – Широким кроком він вийшов з вагона.

– Приємно бачити розлюченого англійця, – сказав Пуаро. – Вони такі кумедні. Коли їх переповнюють емоції, вони не можуть стримати слів.

Але мсьє Букові було не до емоційності англійців. Його переповнювало захоплення своїм товаришем.

– Друже, ви дивовижні! – прокричав він. – Ще одне правильне припущення.

– Неймовірно, як ви до такого додумуєтеся, – захоплено сказав лікар Константин.

– Насправді, я тут ні до чого. Це не припущення. Графиня Андреній практично сказала мені.

– Як?

– Пам'ятаєте, я питав за гувернантку чи секретарку. Я подумав. Якщо Мері Дебенхем була якось пов'язана з тією справою, вона мала б бути там приблизно на тій же посаді.

– Так, але графиня Андреній казала про зовсім іншу особу.

– Саме так. Висока жінка середнього віку – повна протилежність Мері Дебенхем, щоб ніхто не впізнав. Проте їй потрібно було швидко вигадати якесь ім'я, у неї почали несвідомо з'являтися певні асоціації. Пам'ятаєте, вона назвала ім'я міс Фріборді.

– Так.

– Друже, ви мали б знати, що в Лондоні є магазин, який називається Дебенхем і Фріборді. Коли прізвище Дебенхем виринуло в її голові, графиня мусила підібрати якесь інше, і перше, що їй прийшло на думку, це Фріборді. Я негайно ж здогадався.

– Ще одна брехня. Нащо вона це зробила?

– Можливо, вірність. Проте це ускладнює справи.

– Святі небеса! – несамовито промовив мсьє Бук. – Невже всі в цьому потязі кажуть неправду?

– А це те, – сказав Пуаро, – що нам потрібно дізнатися.

8. Подальші цікаві відкриття

– Тепер уже нічого мене не здивує, – сказав мсьє Бук.

– Нічого! Навіть якщо усі пасажири у потязі пов'язані із сім'єю Армстронгів, я цьому зовсім не здивуюся.

– Доволі проникliва думка, – відповів Пуаро. – Давайте поглянемо, що на це скаже ваш головний підозрюваний, італієць.

– Ще одна з ваших геніальних здогадок?

– Саме так.

– Це насправді дуже дивний випадок, – зауважив лікар Константин.

– Ні, один зі звичайних.

Мсьє Бук іронічно сплеснув руками. "Якщо це ви називаєте звичайним, мій друже...". Він раптом затих.

У цей час Пуаро казав одному з офіціантів покликати Антоніо Фоскареллі.

Кремезний італієць виглядав дуже обережним, коли увійшов. Він нервово поглядав з боку в бік, наче загнана тварина.

– Чого вам треба! – сказав він. – Мені більше нічого вам сказати, нічого – ви почули? Заради Бога... – Він ударив кулаком по столу.

– Так, ви маєте дещо нам розповісти, – сказав Пуаро. – Правду!

– Правду? – Він скоса поглянув на детектива. Впевненість і спокій зникли з його обличчя.

– Саме так. Я й так усе знаю, проте у ваших інтересах усе розповісти.

– Ви говорите, як американська поліція. "Говори правду, – ось що вони кажуть, – говори правду".

– Ага! Тобто у вас був досвід розмови з поліцією Нью-Йорка?

– Ні, ні, ніколи. Вони нічого не могли знайти проти мене – їм забракло доказів.

Пуаро тихо сказав: "Це справа Армстронгів, так? Ви були водієм?"

Його очі зустрілися з очима італійця. Він виглядав, наче розірвана повітряна кулька.

– Якщо ви знаєте – тоді чому запитуєте?

– Чому ви збрехали сьогодні вранці?

– Ділові обставини. Зрештою, я не довіряю югославській поліції. Вони не люблять італійців. Мене одразу б засудили.

– Можливо вас засудили б за те, що ви насправді скоїли?

– Ні, я не маю ніякого відношення до тієї справи минулої ночі. Я не виходив з купе. Той англієць, він підтвердить. Не знаю, хто убив ту свиню Ретчетта. У вас немає проти мене ніяких доказів.

Пуаро щось написав на клаптику паперу. Він поглянув і стишено мовив: "Дуже добре. Можете йти."

Фоскареллі на хвильку затримався. "Ви усвідомлюєте, що це не я? Я не маю до цього жодного стосунку!"

– Я сказав, що ви можете йти.

– Це змова. Ви хочете мене підставити? Все через цю свиню, яка повинна була піти на електричний стілець! Ганьба, що його визнали невинним. Якби це сталося зі мною, якби мене заарештували…

– Але це не були ви. Ви ніяк не пов'язані з викраденням дитини.

– Про що це ви? А, про дівчинку – вона була втіхою всього будинку. Вона називала мене Тоніо. Вона сідала в машину й трималася за кермо. Уся сім'я її обожнювала! Яка вона була гарненька!

Його голос став м'якіший, і з очей ринули сльози. Різко здійнявшись на ноги, він вибіг з вагона-ресторану.

– П'єтро, – сказав Пуаро.

Один з офіціантів підійшов до нього.

– Номер 10, леді зі Швеції.

– Так, мсьє.

– Знову? – прокричав мсьє Бук. – Ні, це неможливо. Я кажу, що це неможливо.

– Друже, ми повинні знати. Навіть якщо виявиться, що всі у цьому вагоні мали мотив убити Ретчетта, ми повинні знати. Дізнавшись усе, ми з'ясуємо, хто каже неправду.

– У мене голова йде обертом, – пробурчав мсьє Бук.

Ґрета Ольсон увійшла під пильним наглядом офіціанта. Вона гірко плакала.

Вона завалилася на стілець й гірко плакала у свій великий носовичок.

– Не засмучуйтеся, мадемуазель. Не засмучуйтеся. – Він поплескав її по плечу. – Лише декілька правдивих слів, і все. Ви були нянею, яка доглядала маленьку Дейзі Армстронг?

– Так, це правда, – розридалася нещасна жінка. – Вона була янголятком – маленьким милим довірливим янголятком. Вона так мало принесла любові – її забрав той жахливий жорстокий чоловік, і її матір, і інше дитя, яке навіть не побачило цей світ. Ви не розумієте, зовсім – якби ви були там – яка це була трагедія! Я хотіла вам розповісти сьогодні вранці. Але я боялася. Я була така щаслива, що той чоловік помер – більше він не скривдить жодної дитини. У мене немає слів…

Вона залилася слізьми з новою силою.

Пуаро ще раз поплескав її за плечі.

– Тепер я усе зрозумів, даю слово. Більше я не буду ставити вам запитання. Достатньо, що ви визнали правильність моїх слів.

Далі плачучи, Ґрета Ольсон піднялася й вискочила крізь двері. Виходячи, вона наштовхнулася на чоловіка, який заходив.

Це був камердинер Мастерман.

Він підійшов до Пуаро й почав говорити своїм звичним, беземоційним голосом.

– Сподіваюся, що я не потурбував вас, сер. Я подумав, що буде краще прийти сюди з власної волі та розповісти вам усю правду. Я був вістовим полковника Армстронга під час війни, потім його камердинером у Нью-Йорку. Боюся, що вранці я приховав це від вас. Це було неправильно, тому я вирішив прийти й чесно в усьому зізнатися. Гадаю, ви аж ніяк не підозрюєте Тоніо. Товариш Тоніо не скривдить навіть мухи. І я присягаюся, що він не виходив зі свого купе тієї ночі. Він цього не робив. Тоніо іноземець, але він приємний чоловік. Не такий, якими зображають усіх італійців.

Він зупинився.

Пуаро постійно дивився на нього. "Це все, що ви хотіли нам повідомити?"

– Так, сер.

Він відкланявся та вийшов з вагона-ресторану так само тихо, як і увійшов.

– Це, – сказав лікар Константин, – ще більш неймовірно, ніж у детективних романах, які я колись читав.

– Авжеж, – погодився мсьє Бук. – З дванадцяти пасажирів у вагоні, дев'ятеро зізналися у зв'язку з родиною Армстронгів. Хто наступний, хотів би я запитати?

– Я можу вам дати відповідь на запитання, — сказав Пуаро. – Ось іде наш американський детектив, містер Хардман.

– Він що, теж хоче зізнатися?

Ще до того, як Пуаро відповів, американець сів за стіл. Він мигцем окинув оком присутніх і спитав: "Що тут коїться? Наче якась божевільня."

Пуаро зиркнув на нього.

– Ви точно впевнені, містере Хардман, що не були садівником у будинку Армстронгів?

– У них не було саду, – випалив Хардман.

– А дворецьким?

– Для такої роботи у мене немає гарних манер. Ні, я не мав ніякого зв'язку із сім'єю Армстронгів – проте починаю вірити, що у цьому вагоні я такий єдиний! Ви можете в це повірити? Можете повірити?

– Це доволі дивно, – повільно сказав Пуаро.

– Навіть смішно, – вирвалося в мсьє Бука.

– У вас є якісь думки щодо цього злочину? – поцікавився Пуаро.

– Ні, сер. І це мене тривожить. Вони не можуть бути усі причетні – проте один із них точно винен. Як ви усе це дізналися? Хотілось би знати.

– Здогадався.

– Тоді, повірте, вам це дуже добре вдається. Ви справді хороший детектив.

Містер Хардман повернувся й захоплено глянув на свого колегу.

– Вибачте, – сказав він, – жодна людина, крім вас, цього не зробила б. Висловлюю вам свою пошану.

– Ви такий галантний, містере Хардман.

– Та ні. Ви розв'язали цю проблему.

– Не зовсім, – сказав Пуаро. – Розв'язок неповний. Чи можемо ми з упевненістю сказати, хто вбив Ретчетта?

– Мене можна виключити, – сказав Хардман. – Нічого не можу сказати. Я просто в захваті. А що з іншими двома, щодо яких ви не здогадалися? Стара американка та покоївки княгині? Гадаю, ми теж можемо зауважити, що вони невинні?

– Якщо не виявиться, – посміхнувся Пуаро, – що вони, скажімо, кухарка та домогосподарка в будинку Армстронгів?

– Насправді, мене вже нічого не здивує, – сказав містер Хардман. – Божевільня, ось чим є ця справа – божевільнею!

– Друже, не може бути стільки збігів, – сказав мсьє Бук. – Вони не можуть бути з цим пов'язані.

Пуаро глянув на нього. "Ви не розумієте", – сказав він. "Нічого не розумієте. Скажіть, ви знаєте, хто убив Ретчетта?"

– А ви? – поцікавився мсьє Бук.

Пуаро ствердно кивнув. "Певною мірою так. Це так очевидно, а ви не помічаєте." Він поглянув на Хардмана й запитав: "А ви?"

Детектив похитав головою й вирячився на Пуаро. "Я не знаю, хто з них це скоїв."

Пуаро затих на хвилину й промовив.

– Якщо ваша ласка, містере Хардман, покличте усіх сюди. У мене є два рішення цієї справи і я хочу викласти їх обидва на ваш розсуд.

9. Пуаро пропонує два рішення

Усі пасажири втиснулися у вагон-ресторан та зайняли місця. Усі вони були певною мірою збуджені, неначе в очікуванні чийогось арешту. Шведка й надалі рюмсала, а місіс Хаббард намагалася її заспокоїти.

– Намагайтеся тримати себе в руках, дорога. Все буде гаразд. Не варто так себе картати. Один із нас є убивцею, проте ми знаємо, що це не ви. Лише божевільний міг би подумати про таке. Сидіть тут, я стоятиму поряд – і ні за що не турбуйтесь. – Її голос стих, як тільки Пуаро здійнявся на ноги.

Провідник вагона стояв у дверях. "Не заперечуєте, якщо я буду стояти, мсьє?"

– Аж ніяк, Мішель.

Пуаро почав говорити.

– Шановні присутні! Ми зібралися тут, щоб зрозуміти причини смерті Семюеля Едварда Ретчетта – більше знаного як Касетті. Є два рішення

цієї справи. Я викладу перед вами обидва, а потім запитаю мсьє Бука та лікаря Константина, яке з них є правильним.

Ви усі знаєте факти цієї справи. Містер Ретчетт був знайдений зарізаним сьогодні вранці. Востаннє було відомо, що він живий в 12:37 минулої ночі, коли він відповів провіднику крізь двері. Годинник у кишені його піжами був розбитий, а стрілки зупинилися на чверть на другу. Лікар Константин, який оглядав тіло, встановив, що час смерті був між дванадцятою та другою годинами. За півгодини після опівночі, як ви знаєте, потяг потрапив у заметіль. Після цього покинути поїзд було неможливо.

Свідчення містера Хардмана, який є членом детективного агентства в Нью-Йорку(декілька людей повернули голови в напрямку Хардмана) показує, що жодна людина не могла пройти його купе(номер 16, у самому кінці ваогну), не будучи ним поміченою. Таким чином, ми приходимо до висновку, що убивцею могла бути лише особа, яка займала місце у вагоні Стамбул–Кале.

Такою була наша теорія.

– У когось є питання? – вигукнув мсьє Бук.

– Проте спершу я розповім альтернативну теорію. Вона досить проста. Містер Ретчетт мав ворога, якого він боявся. Він надав містерові Хардману опис цієї особи і сказав, що якщо його спробують убити, то це трапиться в другу ніч поїздки зі Стамбула.

Хочу сказати, леді та джентльмени, що містер Ретчетт знав більше, ніж казав. Як він гадав, його ворог сів у потяг або у Белграді, або у Вінковцях, пройшов крізь відчинені двері купе, де були полковник Арбетнот та МакКвінн, які на зупинці вийшли на перон. Він мав при собі уніформу провідника, яку одягнув поверх свого одягу, та ключ, яким він міг проникнути в купе Ретчетта, що було зачиненим. Сам Ретчетт

знаходився під дією снодійного. Після вбивства, вчиненого з неймовірною жорстокістю він покинув купе, вийшовши через міжкупейні двері, що вели до місіс Хаббард.

– Це так, – кивнула головою місіс Хаббард.

– Він підклав свій кинджал, яким скоїв злочин, у сумочку місіс Хаббард. Випадково він також згубив один із ґудзиків уніформи. Потім вискочив з купе та помчав коридором. Поспіхом запхавши уніформу в порожнє купе, за декілька хвилин, одягнений у свій звичний одяг, він вийшов з купе до того, як потяг рушив – через двері з вагона-ресторану.

Усі охнули.

– А що тоді з годинником? – спитав містер Хардман.

– Тут можна пояснити все доволі просто. Містер Ретчетт забув перевести годинник назад на годину в Царіброді. Його годинник показував східноєвропейський час, який на годину випереджає центральноєвропейський. Він був заколотий не в чверть на другу, а в чверть на першу.

– Але це пояснення абсурдне! – скрикнув мсьє Бук. – Чий тоді голос лунав з купе убитого за двадцять три до першої? Це був або Ретчетт, або його вбивця.

– Не обов'язково. Це могла бути, наприклад, якась третя особа. Хтось хотів зайти до Ретчетта поговорити й знайшов його мертвим. Він подзвонив у дзвінок, щоб викликати провідника; потім він злякався, що його визнають винним, і він сказав від імені Ретчетта.

– Це можливо, – зауважив мсьє Бук.

Пуаро поглянув на місіс Хаббард. "Так, мадам, ви хотіли сказати..."

– Точно не пам'ятаю, що я хотіла сказати. Думаєте, я теж забула перевести свого годинника?

– Ні, мадам. Гадаю, ви чули як чоловік пройшов повз ваше купе – але несвідомо. Після цього у вас був кошмар про нього ж – ви прокинулися й подзвонили у дзвінок.

– Гадаю, таке імовірно, – погодилася місіс Хаббард.

Княгиня Драгомирова дуже пильно дивилася на Пуаро. "А як ви поясните слова моєї покоївки?"

– Дуже просто, мадам. Ваша покоївка впізнала носовичок, який я їй показав. Вона намагалася вас захистити. Цей чоловік потрапив їй на очі – проте раніше, на станції Вінковці. Вона сказала, що бачила його годиною пізніше для того, щоб забезпечити вам алібі – начебто ходила вам набрати води.

Княгиня нахилила голову. "Ви усе передбачили, мсьє. Я – я в захваті."

Настала тиша. І тут в один момент усі підскочили, коли лікар Константин раптово гепнув кулаком по столу.

– Ні, – сказав він. – Ні, ні, і ще раз ні! Це пояснення не витримує жодної критики. Воно суперечить десяткам різних причин. Цей злочин не міг бути так скоєний – мсьє Пуаро прекрасно знає про це.

Пуаро повернув до нього голову. "Тоді, – розпочав він, – я запропоную вам друге рішення. Тільки відразу його не критикуйте. Потім ви з ним погодитеся."

Він повернувся так, щоб бачити усіх присутніх.

– Є інше можливе пояснення цього злочину. Я розповім, як дійшов до нього.

Коли я почув усі ваші свідчення, я відкинувся на стільці, заплющив очі й почав мислити. Мою увагу зацікавило декілька моментів. Я їх виписав і показав своїм колегам. Дещо з того прояснилося – масна пляма на паспорті та інші. Я коротенько пробіжуся тими пунктами, що залишилися. Перша й найголовніша – це фраза, яку сказав мсьє Бук під час обіду в перший день нашої подорожі – що компанія, яка зібралася, така різноманітна – представлена різними прошарками та національностями.

Я з ним погодився, проте потім ця думка виринула в моїй голові, і я намагався уявити, де така ж сама компанія могла зібратися ще. Відповідь була єдина – лише в Америці. Тільки в Америці могла бути прислуга, скомпонована з різних національностей – водій-італієць, гувернантка з Англії, няня зі Швеції, покоївка-німкеня та інші. Все це привело мене до моїх "припущень" – що кожна персона була пов'язана з родиною Армстронгів, і мені, як режисеру, потрібно було знайти кожному своє місце. Насправді, це привело мене до цікавого й захопливого результату.

Також у моїй голові крутилися деякі суперечливі свідчення. Візьмімо перше – містера МакКвінна. Перша наша бесіда була нормальною. Але в другій він сказав доволі цікаву репліку. Я сказав, що ми знайшли записку, що приводить нас до справи Армстронгів. Він сказав: "Але, безумовно, – він зупинився на мить, – це було досить необережно з його боку".

Тоді я відчув, що він хотів сказати щось зовсім інше. Можливо, він хотів сказати: "Але, безумовно вона була спалена!" У такому разі МакКвінн знав про записку та про спробу її знищити – іншими словами, або він убивця, або співучасник. Прекрасно.

Тепер камердинер. Він сказав, що Ретчетт мав звичку приймати снодійне під час подорожей у потязі. Можливо й так, але чи приймав він снодійне тієї ночі? Пістолет під подушкою ясно говорить нам, що це не так. Ретчетт повинен був стояти на сторожі тієї ночі. Але якийсь препарат він повинен був прийняти без власного відома. Хто міг його підсипати? Або МакКвінн, або камердинер.

Тепер щодо свідчень містера Хардмана. Я повірив усьому, що він розповів про себе, але коли він почав говорити про те, що його найняв містер Ретчетт, його історія перетворилася на абсурд. Єдина можливість захистити Ретчетта полягала в тому, щоб провести ніч у його купе або в місці, де він точно міг бачити двері. Проте одна річ у його словах була важливою – що ніхто з іншої частини потяга не міг убити Ретчетта. Це обмежило коло підозрюваних до пасажирів вагона Стамбул – Кале. Спершу я не звернув на це суттєвої уваги, і вирішив подумати про це згодом.

Вам, напевно, відомо про слова, які я підслухав у розмові полковника Арбетнота та міс Мері Дебенхем. Дуже цікавим було те, що полковник називав її Мері та був до неї доволі близьким. Хоча він зустрів її лише декілька днів тому. Я знаю англійців такого типу, як полковник Арбетнот – навіть коли вони палко закохуються, то ніколи не роблять занадто швидких кроків до зближення від самого початку. Тому я вирішив, що вони знайомі тривалий час і лише вдають, наче нещодавно зустрілися. Також мене здивувала добра обізнаність із таким терміном "довгий дріт" щодо телефона. Хоча міс Дебенхем запевнила мене, що у Штатах не бувала.

Перейдімо до іншого свідка. Місіс Хаббард казала нам, що лежала на ліжку та не могла бачити, були закриті міжкупейні двері чи ні, тому вона попросила це зробити міс Ольсон. Ці слова були б абсолютною правдою, якби вона займала місце 2, 4, 12 чи інше парне місце, у яких засув знаходиться під ручкою дверей – а вона займала непарне місце – номер 3, де засув знаходиться вище ручки, і його не можна затулити своєю

сумочкою. Отже, я дійшов до висновку, що такого випадку взагалі не могло бути.

Тепер я хотів би поговорити про час. Як на мене, розтрощений годинник виявився важливою річчю, зокрема, місце, де він був знайдений – у кишені його піжами, місце зовсім непридатне для зберігання таких речей. Я гадав, що годинник був туди підкладений свідомо. Злочин також не був скоєний о чверть на другу.

Чи був він скоєний раніше? Точніше, за двадцять три хвилини перша? Мій друг мсьє Бук надавав як доказ голосний крик, як розбудив мене. Проте якщо Ретчетта напоїли снодійним, він не міг кричати. Якби він мав змогу кричати, то він обов'язково чинив би певний опір, а жодних ознак боротьби ми не бачили.

Я запам'ятав, що МакКвінн старався зосередити мою увагу, навіть двічі(другий раз дуже явно) на тому факті, що Ретчетт не володів французькою. І я дійшов висновку, що вся ця ситуація за двадцять три хвилини перша була комедією, розіграною спеціально для мене! Таку річ із годинником проробити нескладно – вона зустрічається в багатьох детективних романах. Вони думали, що я почую й побачу цей випадок, опущу певні деталі та дійду до висновку, що якщо Ретчетт не володіє французькою, тоді голос, який лунав за двадцять три хвилини перша, не його, а Ретчетт був мертвим у той час. Проте я переконаний, що за двадцять три хвилини перша Ретчетт лежав живий і спав під дією снодійного.

Але їхня ідея спрацювала! Я відчинив двері й виглянув назовні. Чув фразу французькою мовою. І щоб я ще раз зрозумів суть цієї фрази, мені знову намагалися звернути на це увагу. Це зробив містер МакКвінн. Він сказав: "Пробачте, містере Пуаро, але це не міг бути Ретчетт. Він не знає французької."

Отже, яким був справжній час убивства? І хто його вбив?

На мою думку – хоча це лише думка – Ретчетт був убитий близько другої години, в останню годину, яку сказав лікар.

Щодо того, хто його убив…

Він зупинився, поглянувши на присутніх. Уся увага була прикута до нього. У залі стояла така тиша, що можна було б почути як падає голка.

Він повільно продовжив.

– Мені було дуже складно вести цю справу проти когось із цього потяга, тому що в кожному випадку людина мала алібі, причому від особи, найменш для цього підходящої. Таким чином, МакКвінн і полковник Арбетнот зробили алібі один одному – двоє людей, зовсім різних, між якими аж ніяк не могло бути знайомства раніше. Те ж саме було з англійським камердинером і італійцем, між леді зі Швеції та дівчиною-англійкою. Я сказав собі: це неможливо – вони не можуть бути усі в цього замішані!

Потім, месьє, я побачив прозріння. Вони всі в цьому замішані. Для стількох людей, пов'язаних зі справою Армстронгів, подорож одним і тим же поїздом була не просто дивною: це було неможливо. Це не був випадок, а задум. Я пригадав фразу полковника Арбетнота щодо суду присяжних. Суд присяжних складається з дванадцяти осіб – було дванадцять пасажирів – Ретчетту нанесли дванадцять ран. І річ, яка мене так довго турбувала – чому в такий період року вагон Стамбул – Кале повністю заповнений – отримала елементарне пояснення.

Ретчетт уник правосуддя в Америці. Ні в кого немає сумнівів – він винен. Я уявив собі суд присяжних із дванадцяти осіб, які присудили його до смерті і які в зв'язку з жорстокістю вирішили стати його катами. І, згідно цього припущення, уся справа відкрилася для мене.

Я бачив її наче прекрасну мозаїку, в якій кожна людина грала свою певну роль. Усе булло так влаштовано, що коли підозра падала на когось одного, свідчення іншого або інших виправдовували його і ще більше заплутували справу. Свідчення Хардмана були важливими для того, щоб ніхто не міг підозрювати когось зовні. Пасажири стамбульського вагона були в безпеці. Кожна хвилина їхнього перебування була спланована заздалегідь. Загалом, уся ця справа повинна була мати вигляд головоломки, в якій кожна нова деталь замість прояснювати ще більше заплутувала справу. Як зауважував мсьє Бук, справа виглядала фантастично неймовірною! Саме таким словом її можна було б охарактеризувати.

Чи пояснює це рішення усі питання? Так, пояснює. Природа цих ран – кожна з них була нанесена іншою рукою. Удавані листи з погрозами – були написані лише для того, щоб виглядати як докази(безсумнівно, були справжні листи, які налякали Ретчетта, але їх знищив МакКвінн, замінивши на ці фальшивки). Історія Хардмана, що його найняв Ретчетт – брехня від самого початку. Міфічний низенький темний чоловік із жіночим голосом – дуже гарний опис, враховуючи те, що ні серед пасажирів вагона, ні серед провідників ніхто під нього не підпадає.

Ідея заколоти свою жертву з першого погляду виглядає дивно, але ніщо інше не відповідало задумам. Кинджалом може нанести удар як сильна, так і слабка людина, притому безшумно. Я уявляю, хоча можливо й помиляюся, як кожна людина заходить у купе Ретчетта крізь купе місіс Хаббард – і наносить удар! Вони не знають, котрий саме удар прикінчив жертву.

Останній лист, який одержав Ретчетт, вони намагалися знищити. Без доказу, який вказув на родину Армстронгів не було ніякого сенсу підозрювати усіх пасажирів потяга. Усе можна було б списати на його роботу, на низенького темного чоловічка з жіночим голосом, якого, звісно ж, хтось побачив би на станції в Броді!

Я точно не знаю, що трапилося, коли змовники дізналися про неможливість цього плану в зв'язку із зупинкою потяга. Думаю, що вони після обговорювання вирішили йти до кінця. У такому випадку хтось із пасажирів міг опинитися під підозрою, проте вони передбачили практично все. Для того, щоб збити слідство з пантелику, потрібна була незначна деталь. У купе покійника були залишені два фальшиві докази – один проти полковника Арбетнота(який мав найкраще алібі та чий зв'язок із Армстронгами було б найважче довести) та інший – носовичок, підставляючий княгиню Драгомирову, яку, зважаючи на її соціальний стан, фізичну кволість та алібі, надане покоївкою та провідником, робив її абсолютно поза підозрами.

Щоб ще більше мене збентежити, був вигаданий відволікаючий маневр – міфічна жінка у багряному кімоно. Я впевнений у її існуванні. Хтось сильно постукав у моє купе, а коли я відчинив та витягнув голову у коридор, то побачив лише кімоно, яке втікало від мене. Деякі люди – провідник, міс Дебенхем, МакКвінн – повинні були теж бачити її. Також у когось вистачило гумору підкласти це кімоно в мій багаж у той час, як я допитував вас у вагоні-ресторані. Чиє воно, точно сказати не можу. Гадаю, що воно належить графині Андреній, оскільки в її багажі було негліже із шифону, що зовсім не подібне до халату.

Коли МакКвінн вперше дізнався, що частина листа не згоріла, і там згадується прізвище Армстронг, він мусив повідомити про це інших співучасників. Саме в цей момент графиня Андреній рознервувалася, а її чоловік потягнувся до паспорту. Це було ще однією помилкою!

Усі вони вирішили повністю заперечувати свій зв'язок із сім'єю Армстронгів. Вони також знали, що я ніяк не зможу дізнатися правду і ніяк не зможу обернути свої підозри проти якоїсь конкретної особи.

Потрібною була ще одна деталь. Згідно моєї теорії злочин був скоєний саме так, і я був переконаний, що лише так, тоді очевидно, що провідник вагона також мусив бути до цього причетним. Але в такому разі маємо тринадцять людей, а не дванадцять. Замість фрази "З цих

людей хтось один винен", я постав перед дилемою, котра з цих тринадцяти осіб є невинною. Хто це?

Зрештою, я дійшов до дивного висновку. Цією людиною повинна бути саме та особа, яка була найбільше можливостей це зробити. Я зупинив свій вибір на графині Андреній. Насправді, я був вражений тим, з якою пристрастю її чоловік переконував мене в тому, що вона не покидала купе уночі. Тому зробив висновок, що вона не брала в цьому участі, її замінив чоловік.

Отже, П'єр Мішель був одним із дванадцяти. Але як він замішаний у цій справі? Пристойний чоловік, який уже багато років працює в одній і тій же компанії – не з тих людей, кого можна підкупити для співучасті у злочині. Отже, Мішель був пов'язаний зі справою Армстронгів. Проте це виглядало досить неправдоподібно. Потім я пригадав, що дівчина. Яка покінчила життя самогубством, була французкою. Гадаю, що бідолашна дівчина – донька П'єра Мішеля. Це також пояснює вибір місця скоєння вбивства. Інших людей я теж "вставив" у цей пазл. Полковника Арбетнота – як друга сім'ї Армстронгів. Напевно, вони разом воювали. Покоївка, Хільдегарда Шмідт – їй теж знайшлося місце в родині. Я відчуваю кухарок інстинктивно. Я приготував їй пастку, в яку вона з легкістю потрапила. Я сказав, що знаю, наскільки вона гарна кухарка. Вона відповіла: "Так, звісно, усі мої господині так казали. Я...". Але коли вас беруть на роботу покоївкою, то рідко дізнаються, що ви гарна кухарка.

Залишався ще містер Хардман. Йому дуже складно було знайти місце в домі Армстронгів. Єдине, що я зміг припустити – це те, що він мав стосунки з дівчиною-французкою. Коли я йому сказав про чарівність іноземних жінок, я поглянув на його реакцію. На очах виступили сльози, на що він відповів, що це від блиску снігу.

Залишається місіс Хаббард. Дозволю сказати, що місіс Хаббард в усій цій драмі грала провідну роль. Займаючи місце відразу біля Ретчетта, на неї мали б падати основні підозри. Також у неї не мало бути алібі для

себе. Щоб так зіграти, як вона – так витончено, в деякій мірі кумедно дбайливу американку матусю – потрібно бути актрисою. І була в сім'ї Армстронгів актриса: мати місіс Армстронг – Лінда Арден.

Він зупинився.

Раптом, сухий пронизливий голос, не схожий на той, яким вона говорила всю дорогу, місіс Хаббард сказала:

– Мені ніколи не вдавалося грати комедійні ролі.

Вона продовжила говорити.

– Ця вигадка із сумочкою була недоречною. Потрібно було краще репетирувати. Ми спробували так під час дороги сюди – але тоді я займала парне купе. Ніколи не могла подумати, що засуви знаходяться в різних місцях.

Вона повернула голову і говорила прямо до Пуаро.

– Тепер вам відомо усе, містере Пуаро. Ви дивовижний чоловік. Але ви навіть не можете уявити, що ми відчували тоді в Нью-Йорку, в той жахливий день. Я ледь не збожеволіла від горя, як і всі поряд. І полковник Арбетнот. Він був найкращим другом Джона Армстронга.

– Він урятував мені життя у війну, – сказав Арбетнот.

– Ми вирішили(напевно ми тоді були не сповна розуму, хтозна) самі засудити Касетті, який втік від правосуддя. Нас було дванадцятеро, точніше, одинадцять, батько Сюзанни був у Франції. Спершу ми хотіли кинути жереб, хто мав би це вчинити, але вирішили інакше. Це була ідея водія, Антоніо. Мері обдумала усі деталі разом із Гектором МакКвінном. Він обожнював Соню, мою доньку, і він розповів, як за допомогою грошей Касетті уникнув правосуддя і зник.

Тривалий час ми готували свій план. Спершу ми намагалися дізнатися, де переховується Ретчетт. Врешті-решт, це вдалося Хардману. Потім ми спробували зробити так, щоб він найняв на роботу Мастермана та МакКвінна – або хоча б когось одного. Після цього ми порадилися з батьком Сюзанни. Полковник Арбетнот наполягав, що нас має бути саме дванадцять. У нього все повинно бути по порядку. Спершу він не схвалив ідею його заколоти, але це звільняло нас від багатьох незручностей. Батько Сюзанни був із нами. Вона була його єдиною дитиною. Ми знали від Гектора, що Ретчетт буде повертатися зі сходу Східним Експресом. Так як П'єр Мішель там працює, ми не могли впустити такий шанс. Також це дозволяло виключити підозри на когось невинного.

Чоловік моєї доньки знав про це та наполіг, що теж хоче взяти в цьому участь. Гектор зробив так, щоб Ретчетт їхав саме в той день, коли працюватиме Мішель. Ми викупили усі квитки у вагоні Стамбул – Кале, але одне ми не змогли купити. Воно було зарезервоване для директора компанії. Містер Гарріс, авжеж, це міф. Ми не могли допустити, щоб у купе Гектора був якийсь незнайомець. Але тут в останню мить з'явилися ви…

Вона стихла.

– Отже, – сказала вона, – тепер вам усе достеменно відомо, містере Пуаро. Що ви збираєтеся робити з усім цим? Якщо можливо, чи не могли б ви збрехати, щоб зробити лише мене винною? Я б його заколола більше, ніж двадцять разів. Це не лише тому, що на ньому кров моєї доньки та її дітей, в тому числі ненародженого, які могли зараз бути веселими та радісними. Більше того: було багато інших викрадених дітей, крім Дейзі, і в майбутньому могли бути й інші. Усі засудили його – ми лише виконали вирок. Не варто вплутувати сюди інших. Усі ці бідолашні люди – Мішель, Мері та полковник Арбетнот – вони кохають один одного.

Її голос звучав неперевершено – ці переповнені емоції підкорили Нью-Йоркську публіку.

Пуаро поглянув на своїх друзів.

– Ви директор компанії, мсьє Бук, – сказав він. – Що ви скажете?

Мсьє Бук почав говорити.

– На мою думку, містере Пуаро, – почав він, – перша ваша теорія була правильнішою. Думаю, саме цю версію ми надамо югославській поліції. Ви згодні зі мною, лікарю?

– Абсолютно згоден, – відповів лікар Константин. – Зважаючи на медичні факти, я там допустив одну-дві невеликі неточності.

– Тоді, – сказав Пуаро, – я розповів вам розгадку цього вбивства та можу трішки відпочити…